EURÓPAI ANTOLÓGIA

KÖZÉPKOR

KRÓNIKÁSOK — KRÓNIKÁK

I

RÓMA UTÓDAI

(V—X. század)

SZEMELVÉNYEK KÖZÉPKORI KRÓNIKÁKBÓL

BUDAPEST, 1960

Összeállította,
az előszót és a jegyzeteket írta

MEZEY LÁSZLÓ

Fordította

LACKNER BÉLA
LÉCZES KÁROLY
PATAKI JÁNOS

Lektorálta

JÓNÁS ILONA

ELŐSZÓ

Galabert, a krónikás, valahol Dél-Franciaországban, akkoriban, mikor Európa ideje a XII. században járt, annak is még az elején, íróvesszővel, viasztáblára, az éjszaka csendjében jegyezgette azt, amit nappal látott, hallott és szenvedett. Éjszaka írta le mindezt, mert nappal csak a fegyverek zaja, a harci lárma, a zsoldosok és lovag-vezéreik szitkozódása hangzott fülébe, szeme előtt pedig a feldúlt jobbágykunyhók, ritkábban lovagi kastélyok és kolostorok lángja vöröslött. A tűzvész jó volt arra is, hogy fényénél korának ezeket a különös és keserves viszontagságait a betű hatalmas erejével megörökítse. Mert mindenekfelett az volt a fontos, hogy a dolgok, az emberek és tetteik ne vesszenek el az idővel, a múló napokkal és évekkel, hanem az írás pártfogó ereje az örökkévalóság részesévé tegye őket. Galabert tehát az éjszaka bizonytalan csendjében szorgalmasan jegyezgetett a térdére rakott írótáblára, és keze fáradhatatlanul szántotta a réz íróvesszővel a türelmes viaszt. Amikor azután az idő kissé nyugalmasabb utakra tért és vele a krónikás életének néhány hónapja vagy éve, az izgatott és gyors feljegyzéseket ünnepélyesebb latinságra hozta. Felhasználta mindazt, ami emlékezetében megmaradt és fülébe visszhangzott a római historikusok díszes fordulataiból, Sallustiusból,

esetleg Liviusból, mindenekelőtt azonban a biblia históriás könyveiből, meg a nagy egyházi krónikákból. Mondom, mindezeket felhasználta a délfrancia krónikás és az események így megszépültek, nagyokká lettek, a véres és izzadságszagú haramiák, hősök, a harácsoló lovagok szinte félistenekké. Mert a viasztábláról tetteikkel együtt ők maguk is átléptek a pergamenre, amely már hosszabb életű volt. Ha a krónikás meg tudott menekülni a századok reá leskelődő veszélyei elől, élete évszázadokra tágult, és vele együtt azoké is, kiknek életéből néhány órát, napot vagy évet megőrzött.

A krónikás dolga az volt, hogy tollával és az írás erejével legyőzze az időt. Az idővel állottak harcban azok az emberek, akik sok évszázaddal előttünk éltek, mert életük rövidebbre volt szabva, és rájuk is sok tennivaló várt. Amit ebből el tudtak végezni, a továbbélés volt számukra. Továbbélés, ha dolgaik, mindaz, amit az időben cselekedtek — gesta — az idővel el nem múltak.

A középkori krónikás minden részletében jól kidolgozott mesterségnek volt az ismerője. A hagyományok messze nyúlnak vissza, még Róma évszázadainak historikusaira, kik az évek rendjében beszélték el az előttük élőknek és a maguk korának eseményeit. Ez a történeti előadási mód kötelező erejű volt a későbbi korok historikusai, a krónikaírók számára is. Valami primitív, a dolgokat fejlődésükben magyarázó és fejlődésükből értelmező, genetikus historizálás volt a krónikaírás egyik legfőbb sajátossága. Amit a krónikás elmond, elsősorban a saját koráról, azt úgy vezeti be, hogy az emberiség általa ismert vagy feltételezett nagy történelmi eseményeinek, a történeti emlékezés nagy serkentőinek hosszú füzéréhez köti a saját életét vagy mondanivalóját. A sevillai Izidor nevével jelzett középkori enciklopédia elmondja azt is, hogy mi a krónika foglalata — mi a krónika maga, függetlenül a névtől, amelyet a szerzője visel, függetlenül a kortól, amikor írták

és függetlenül az eseményektől is, amelyek miatt írták. Kötelességszerűen meg kellett mondani a krónikásnak, hogy a bibliai teremtéstörténet évszámítása szerinti hányadik esztendőben, Róma alapításától hányadik évben, Krisztus megtestesülésének hányadik esztendejében, a pápa és a császár uralkodásának melyik évében (mert a régi konzulok már kihaltak, akik szerint az antik ősök keltezték történeteiket) vették kezükbe a tollat, hogy megörökítsék uruknak, a kisebb-nagyobb uralkodóknak a tetteit és életét, s azoknak nagyobbrészt keserves viszontagságait, kiken amazok uralkodtak. A krónikaíró stílusának szépsége és gazdagsága arányban áll a megírt hősöknek és nagyoknak pompájával és gazdagságával, az arannyal, ezüsttel, bársonnyal és selyemmel, amelybe öltözködtek. A mondanivaló mégsem merült ki a jelzők halmozásában. A krónika hősei akármilyen híres lovagok, diadalmas királyok és legyőzhetetlen császárok voltak is, egyaránt uralma alatt állottak az időnek. A Kronos, az antik görögök idő-istensége mindenképpen úr volt rajtuk, és uralma csak az eseményeket jegyzők és pergamenen megörökítők „fürge és szellemes tollának" engedett. A kor, az idő múlásában, csak a krónikást engedte magához közel. A krónikás tudta a módját, miként állítsa meg az idő rohanását, miként ragadjon el belőle darabokat, életeket és eseményeket, melyek a pergamenre rögzítve külön életbe kezdtek. Az életet a krónikaírók szelleme és tehetsége lehelte a szavakba, amelyek tulajdonképpen őt is szolgálták. Életük a krónikás élete is volt. Mert maga a krónika majdnem mindig a krónikás élete.

A krónikás ugyanis tudva, vagy nem tudva, de mégis többnyire biztos tudatában annak, hogy mit művel, különös fondorlattal saját magát, a saját életét, a tulajdon korát igyekezett megmenteni az enyészettől. Nagy dolog volt ez, és nagy mesterség. Voltak Európának a kialakulás századaiban borzalmas, súlyos izgal-

makkal teli évtizedei. De az idő borzalmai alatt szenvedők mégis azon jajdultak fel, hogy nincs közöttük olyan, az írás mesterségében járatos ember, aki méltóképpen tudná megörökíteni mindazt, amit a kor súlyos terhe alatt vérezve és verejtékezve el kellett viselniök. Az észak felől betörő barbárok városokat égettek fel, kolostorokat és templomokat, nemesi udvarházakat és kastélyokat romboltak le, és mindez szörnyű és alig elviselhető volt. De a legelviselhetetlenebb mégis a lét nyomtalan elmúlása lett volna. Ezért kellett hát — és szerencsére mindig is találtatott — olyan, „a grammatika mesterségében járatos" ember, aki először viasztáblára és íróvesszővel, azután pergamenre és pennával át tudta menteni az emberiség életének ezt a darabját.

A középkori történetek formába öntője nem elmúlt vagy régmúlt korokról mond véleményt és ítéletet, nem bányássza az adatokat, melyek ahhoz szükségesek, hogy egyszer már bevégződött sorsokat új életre keltsen, hogy régen eltűnt embereket szólásra bírjon, hogy az igazságot megtudja vagy legalábbis megközelítse, hanem a saját életével és a maga korának dolgaival foglalkozik. Ha az előtte élt nemzedékek tetteit írja meg, rendszerint kompilál. Mások műveiből válogatja össze értesüléseit, és a hajdan egykorúak nyilatkozatait tárja a saját korának olvasója elé. Mindez azonban csak kötelesség. Természetszerű folytatása az antik-eusebiusi séma szerinti kronológiai elősorolásnak. A tulajdonképpeni mondanivaló a krónikás számára mindenképpen a saját személye marad, helyesebben az események, a kor, ahogyan azokat ő maga látta, amint azokban ő maga részt vett, amikről beszélt és amiket most megír. Ezért van az, hogy a középkori krónikák nagy része, mint ez a könyv is mutatja, nagyon is élményszerű. Nemcsak egyszerűen részrehajló, hanem szubjektív. Megvan benne a memoár közvetlensége és elevensége, „életközelsége". Az elbeszélés a fontos, nem a kritika

és az ítéletmondás. A mi korszakunkban még mindenesetre többnyire így van.

Természetesen oktalanság lenne minden krónikát és minden krónikást egyféleképpen megítélni. Az emberek is változtak, az események is, meg természetesen a korok is, melyek amazokat formálták. Voltak korok, melyek az embereket nagyra növesztették. Mindenesetre dolgaik mértékéig. A látás élesebb lett, a fül több mindent hallott meg, s a gondolkozás, a sokféle értesülés összehasonlítgatásában a puszta számbavételen túl, a véleményalkotásig, s ha elég bátor volt, az ítélethozatalig is eljutott. Ez azonban, ismételjük, a krónikaírásnak már igen magas klasszisa, és aránylag nem sok példát produkál.

De maga a krónika műfaja sem teljesen egyértelmű dolog. A középkor történetírása sokféleképpen és sok formában valósulhatott meg. Az események megmentése az idő múlásától a legegyszerűbben úgy mehetett végbe, hogy minden különösebb rendszer nélkül feljegyezték a nevezetesebb és emlékezésre méltó dolgokat, legalkalmasabban egy-egy misekönyv vagy breviárium kalendáriumába. Ilyenformán: ebben és ebben az esztendőben, annak a hónapnak és napnak megfelelően, amely mellé a bejegyzés kerül, történt valami esemény, meghalt valaki, királyt koronáztak, sáskajárás volt, egy monostor leégett, rablások és fosztogatások estek. Ha most az ilyen bejegyzéseket az évek rendjében egymás után és külön lejegyezték, akkor már A n n a l e snek nevezték -- magyarul É v k ö n y vnek. Az Évkönyveknek az ilyen egyszerű időrendi felsorolása és szárazsága aztán feloldódott, megduzzadt. A lejegyző a maga véleményét, megjegyzéseit, kiegészítő értesüléseit a dátumhoz és az eseményhez fűzte. Ezek a megjegyzések sokszor külön előadássá állottak össze, és így az Annales az évek rendjében haladó történeti mű lett. Szigorú évrendről azonban nem mindig lehet szó, mert az annalisták az évekkel később tudomásukra jutott dolgokat is feljegyez-

ték utólag, ezért van sokszor az évszámok egymásutánjában zavar. Fő mondanivalója a szerkesztés okát és tárgyát képező események előadása volt, de sem ekkor, tehát a XIII. század végéig, sem később, tehát a humanista történetíróknál, nem hiányzik az Évkönyvek egyes fejezeteinek végéről a voltaképpeni tárggyal nem szorosan összefüggő egyéb események felemlegetése, amelyek a kortársakat érdekelték inkább, s amelyek kalendáriumszerű igénytelenségükben a nagyvilág eseményeiről való tájékoztatást szolgálták. Úgy mondották ezt, hogy „Incidentia", közbeeső dolgok, kisebb események, hírek az idegenből: más országok és népek e korban viselt dolgairól.

Az Évkönyvekből fejlődött azután a K r ó n i k a: történeti és irodalmi igények megjelenítése egyszerre. A krónikás nem tud lényegesen többet mondani sem az emberekről, sem tetteikről, mint az annalista, az Évkönyv szerzője, de amit mond, másként mondja el. Szebben, az antik elődök mintáihoz szorosabban tapadva, elegánsabban mutatja be a kort és szereplőit. Elegánsabban, de nem hitelesebben. Amikor Odo, a franciaországi Szent Dénes apátság szerzetese, apátjának, Sugernek ajánlja, helyesebben rendelkezésre bocsátja művét, melyet VII. Lajos francia király kereszteshadjáratáról írt, annyi dicsőséget akar csak magának megtartani, hogy mondanivalójában az igazságot közli. Ám a puszta igazság sem magának, sem a királynak, sem a kornak, amelyet megörökít, nem elég. Az apátúr nagyobb műveltsége, finomabb stílusa, irodalmi értékű előadásmódja, kifejezőkészsége, ékesen szólása, „litteralis eloquentiája" fogja majd Odo adatainak, híradásának csupasz igazságát ékesen felöltöztetni, és elfogadható, sok évszázadot kibíró formában a nyilvánosság elé bocsátani.

Ismét csak ott vagyunk, ahol Galabert krónikással találkoztunk. A krónikaírás két fázisú mesterség. A feljegyzés maga, az egyéni élmények rögzítése, a

a másoktól hallott és tudott dolgoknak a lejegyzése, a krónikaíró meggyőződése és álláspontja szerint az „igazságot” tartalmazza, de még semmiképpen sem mű. Ehhez az előbb említett ékesítő és hitelesítő irodalmi hozzájárulás kell: az elegánsabb nyelv ünnepélyes, és ezért hitelt érdemlőbb megformázásában. A krónikák nyelvén érezzük azt, hogy a mű kialakulásának melyik fokozatán maradt meg az az írásbafoglalás, amely korunkhoz és kezünkhöz eljutott. Ezért minden krónika megértéséhez és tolmácsolásához más-más problémák megoldása szükséges. A nyelv nem mindig nagyszerű az eredetiben sem, hogyan lehetne hát az a fordításban? A nyelvi kezdetlegesség stilárisan lehet kellemetlen, de élményszerűsége, a gyors lejegyzés friss izgalmát mutató szaggatott mondatfűzése, néha talán még érdekescbb is, mint az évek múltán nagy gonddal, de már kevesebb érzéssel megszületett végleges stiláris megformálás.

A krónikás, mint látjuk, még legmagasabb tennivalóiban is a kronológiai és eseménybeli hitelesség alapján áll. Szépítheti bizonyos mértékig a tényeket, magyarázhatja is, amennyire a megrendelő iránti tisztelet diktálja, de valójában ő maga nemigen költ. Nem alakítja önkényesen a dolgok menetét. Tévedhet, meséket fogadhat el tények gyanánt, de mindez csak a dolgokkal kapcsolatos tudnivalók egyszerű számbavétele. Más azonban a helyzet, ha nem a saját koráról ír, hanem régen végbevitt dolgokat foglal írásba: ha Ge s t á t alkot. Ez esetben ugyanis az igazság, amit a krónikaszerkesztés fennen hangoztatott céljaként már megismertünk, nagyon is érthetően nehezen közelíthető meg. Hiszen még a kortársak véleményei között is nehéz az eligazodás a középkor történeteit írók számára, és ezen a nehézségen sokszor csak önkényes szándékuk segíti át őket, mennyivel nehezebb hát olyan dolgokat igazság szerint rögzíteni, amelyekről ők maguk nem szerezhettek tudomást, sem a tulajdon szemükkel és

fülükkel, sem olyanok szájából, akik állítólag közvetlen tanúi voltak a szóban forgó eseményeknek, hanem innét-onnét, régi írásokból összeszedegetett értesüléseket kell egy egészbe foglalniuk. Ha a krónikás már a saját maga és kora végzett dolgainak leírásában is jogosnak találta az önkényes beállítást, holott az ábrázolandó valóságot nem is ő maga alkotta meg, mennyivel inkább jogosult az írói szabadság, az alkotó tevékenység kötetlensége akkor, ha új életre, vagy egyáltalában életre kell kelteni embereket tetteikkel együtt. Ez ugyanis a Gesta tulajdonképpeni rendeltetése. A valóságtól (és ez elsősorban a jelenvaló dolgok valósága) igen-igen messze kerül egy-egy Gesta központi alakja. Messze kerül, mert az idő sodorta távolra. Alakját, tekintetét, járását, hajának és bőrének színét már nem élő ember pillantása, hanem csak a képzelet tudja elevenen visszaadni. A mondanivaló, az események lehetséges sorrendje, összefüggései és okai, mind csak kikövetkeztethetően, de sokkal inkább csak elképzelhetően állnak a Gestát író rendelkezésére. Ha mindazt, amik az időben történtek, el akarja mondani, a ténybeli ismereteken túl a képzelet segítségét, esemény-, esetleg személyteremtő erejét is igénybe kell vennie. A krónika szavahihetőségét korlátozta a túlságosan is egyéni látásmód, előadásformáját és stílusa szintjét meghatározta a személyes élmény visszaadására törekvő beszélő; a Gesta viszont rendszerint „a költészet és valóság" keveréke. Egy vélemény az angolok XII. századi nagy krónikáját, William of Malmesbury művét, csak annyira tartja a valósággal kapcsolatban levőnek, mint akár Robinzon történetét. De végtére a kor nem is várt mást a Gestától általánosságban, mint azt, hogy hasznos és néha szórakoztató olvasmány legyen.

Szórakoztató és egyben tanulságos olvasmány, s a mi számunkra, a kor megismeréséhez nélkülözhetetlen is, a belőlük nyerhető, bizonyos vonatkozásokban hiteles,

bár önkényesen felhasznált értesülések miatt. A Gesta tehát ebből a szempontból annyiban különbözik a krónikától, hogy több kritikát, felhasználásában nagyobb óvatosságot igényel.

A válogatásunkban felölelt korszak forrásai közül nem maradhattak ki a V i t á k sem. A Vita, akár saját, akár mások életrajzát jelöli szerzője e szóval, mindenképpen tanulságos, az előbbieknél némileg még érdekesebb olvasmányként kínálkozik. Az életrajz egészen természetesen nem a történelmi hitelesség, nem az ábrázolásban elérhető legmagasabb realitás kívánalmai szerint készült. Indítékai rendszerint olyanok, amelyek az udvari történetírás programjából ismerhetők meg, és amelyek az életrajzot a programmatikus udvari történetírás szabályai szerint egy bizonyos személy életének és viszonyainak megismerésére szűkítik le. Az önéletrajz — ahogyan a középkori szerzők a címet megadták: „De vita sua" — a korról rendszerint többet mond el, mint az előbb említett műfajok akármelyike. Az emberek mindennapi életének, az őket egymáshoz fűző szálaknak, viszonyoknak részletesebb, színesebb, elevenebb rajzát adja. Ha nem kizárólag az eseménytörténet vagy a fejlődés nagy vonásainak, törvényszerűségeinek a kutatása foglalkoztat bennünket, hanem a mindennapi élet amazokból következő, de mégis természetesen más meglátásokon alapuló képére vagyunk kíváncsiak — akkor mindenképpen a Vitákhoz kell fordulnunk. Ezért nem hagyhattuk figyelmen kívül azt a különben nem sok életrajzot, melyet a középkor alkotott.

Az életrajzból fejlődött ki a l e g e n d a. Azt mondottuk: kifejlődött belőle, és ez valóban így is van. A legendákban, kevés kivételtől eltekintve, mindig akad valami kevés reális történeti mag — például a szereplő személy életrajzi adatai, amelyek általában helyesek. Helyesek, mert nem volt érdemes rajtuk változtatni. A képzelet alakító erejét inkább a legenda-hős

életének eseményei inspirálták: szavainak, tetteinek, az emberekhez, a korhoz, a világhoz fűződő kapcsolatának olyan értelmezése, mely az embert kiemelte az emberség egyszerű és mindennapi megfogalmazásából. A legenda főszereplője olyan életnek lett hőse, olyan eseményeknek és tetteknek került a középpontjába, amelyeket nem ő alakított ki és teremtett meg, hanem amiket vele alkotott meg a legenda írója. A legenda-író alkotókészsége és ereje nyilvánul meg az írásműben, és ez teremt meg olyan személyt, olyan eseményeket, olyan tetteket, minők a valóságban, a legenda szigorú értelmezésében, nem is léteztek. Az egyszerű történeti valóság a hasonlatok, feltételezhető azonosságok, több mint erőszakolt analógiák, csodás értelmezések szövevényében szinte a felismerhetetlenségig eltorzult; a reá rakódó dísz terhe alatt a való élet igénytelenebb váza szinte összeroskadt. A legenda központi alakjáról így kevesebbet, de a korról, az emberekről, gondolkozásukról, tetteikről, mindennapi életükről többet tudunk meg ezekből a jellegzetesen középkori alkotásokból. A belőlük meríthető tanulság ilyen értelemben nem csekély. Válogatásunkban ezt a műfajt mégis kisebb mértékben szerepeltettük, mert hiszen tulajdonképpeni célunkhoz kevéssé vinne közelebb. Bizonyosan nem annyira, mint az előbb említett más forrásfajták akármelyike.

Mindazok a dolgok, amikről a krónikások tudomást szereztek, és amit nekünk elmondottak, együttvéve járultak hozzá egy olyan kép megalkotásához, mely a középkornak, a hűbéri Európának első századait e könyv lapjain bemutatja. Ez a kép nem a megszokott. Nem az a romantikus, csillogó, az érzelmekre és nem a valóságra számottartó ábrázolása e kornak, mit a régi történetírás alkalmasnak látott felvázolni. A hűbériség nem az értelemnek, nem a rendezett viszonyoknak, hanem egy nagyon szövevényes társadalomban fölülről

lefelé ható és hatalmát mindenfelé kifejteni képes erőszaknak zsarnoki rendje. A sokat emlegetett feudális hierarchia nem csupán egy függőleges tagozódású társadalmi rend egyedül érvényes sémája, hanem egy olyan társadalomnak a különféle érdekek által szinte áttekinthetetlenségig kuszált formája is, melyben a kölcsönös függés nem a hűbéri rangtól, hanem a hűbér tárgyától, a földtől s az általa képviselt vagyontól eredeztetett. A föld jelentette a hatalmat, nemcsak a maga nyers fizikai valóságában, hanem a rajta élők verejtéke, mások hasznára végzett munkája révén is. A hűbéri rend embere, ha hatalomra, befolyásra, dicsőségre vágyott, a földszerzés erőszakos, sokszor véres módján tudta azt elérni. Ezért van az, hogy a romantikus lovagkor valójában az alig leplezett, alig fékezhető önzés, a nyers erőszak tetteinek szinte megszakítatlan láncolata. Az a mód, ahogyan beköszöntött Európa történetében a „fényes lovagság" kora, már magában is a legszörnyűbb pusztulás képe volt. Az antik Európa romjain emelkedtek a királyok és a kíséretükben levő germán főnemesek erődített udvarházai, majd várai. Nem a béke és a jog székhelyei voltak ezek, hanem az önkény, a jogot nem ismerő zsarnokság „kirepítő fészkei". És ahogyan a társadalom mélyén lassan megmozdultak és növekedtek a fejlődést meghatározó más erők is, olyan mértékben szelídült a lovagok, a nemesi rend, a királyok uralma.

Ezt a folyamatot szemléltetik tulajdonképpen a középkor krónikáiból vett szemelvények, részletek. Az első kép, amely ezekből szemünk elé tárul, még az antik világ és a barbárok viszonyát mutatja be. A széteső római társadalom anarchiájából menekült az akkori Európa az új rend keretei közé, amely ha ésszerűségben nem is, de biztonságban (a hűbéri védelem formájában) valamivel többet nyújtott a réginél. De mihelyt ez az új rend már versenytárs nélkül maradt az európai történelemben és rendelkezésére állt a régi világ tetteit és embereit megörö-

kítő historizáló gyakorlata, a maga egyszerű valóságában mutatkozott meg, a vélt jobb romantikus dicsfénye nélkül. A meroving királyok Galliája a törzsi önkénynek, egy félvad társadalomnak minden szörnyűségét — a gyilkolást, a mérget, a rokonok, testvérek, szülők és gyermekek kiirtását — mint a kormányzás természetes formáját mutatja. És amilyen a király, olyanok voltak az alattvalói. A frank főnemesség, a maga lehetőségei, családi és birtokviszonyai között utánozta a germánná vált Gallia uralkodójának, a királynak, királynéknak borzalmas uralmát. Az évszázadokig tartó terror elviselésének egyedüli módja a mindenkori erősebb védelmének keresése volt. A védelem ellenszolgáltatásokkal járt, ellenszolgáltatásokat kívánt, fegyveres szolgálatot és anyagi segítséget: egyszerűen adót a hűbérúr számára. Ez a társadalom, melyet annyira szerettek a tiszta eszményiség megvalósulásának tekinteni, valójában a legönzőbb anyagi érdekek hajszolásának, s az elért eredmények felhasználási módjának bonyolult szövevénye volt. Ezen a szövevényen igyekezett úrrá lenni saját hatalmának megszilárdítása érdekében a legfőbb hűbérúr, a király. A nyugati császárság germán értelmezésű reorganizációja volt erre az első kísérlet (Nagy Károly birodalmában), majd pedig a XI. századtól kezdve, a Nagy Károlyi örökség francia részén végbemenő eleinte bizonytalan, majd egyre tudatosabb centralizáció, amelynek végeredményeképpen a hűbéri rend ténylegesen a király hatalma alá került.

Ezeknek a dolgoknak végbemenetelét leginkább a francia történelemben, és annak forrásaiból mutathatjuk be. Franciaország, mely a XIII. században bizton hitte és hirdette magáról, hogy „nincs hozzá hasonlatos föld, sem olyan, melyet az Isten jobban szeretne", az ezredik évtől kezdve, de különösen a XII. században már az európai fejlődés élén állt. A hűbéres rend itt nyeri azt az értelmezést, amelyet a kor már egyszerűen a lovagság, a „militia" szóval fejezett ki. Az élete értelmét a fegyveres

szolgálatban meglelő lovag nem is tudott megmaradni az akkori világ szűkreszabott keretei között azután, hogy az európai földeket hosszú időre érvényesen felosztották az új népek, melyek egymást követő hullámokban évszázadokon át nyugtalanították a saját bajaival túlontúl terhelt földrészt. Minthogy Európa politikai és társadalmi rendje így állandósultnak látszott, a lovagság új feladatok után nézett. Új földek, új kincsek, az életnek új és ismeretlen formái izgatták azokat, kik a XI. század végétől kezdve elkezdtek fegyveresen Jeruzsálem felé zarándokolni. A vallási motívumot lehetetlen figyelmen kívül hagyni egy olyan korban, melyben a vallás az emberek gondolkozásának elidegeníthetetlen része volt. De bizonyos — és a forrásaink is ezt mutatják —, hogy e nagy európai megmozdulás mögött az előbb felsorolt mozgató erők állottak, Lotharingiai Gottfried harcosai, amikor először jutottak Jeruzsálem birtokába, arra áhítoztak, hogy a szegényekből gazdagok legyenek — Kelet kincsei árán. Amikor jó száz évvel utóbb a kereszteshad katonai és erkölcsi erejét már keresztény célpont, Bizánc ellen lehetett mozgósítani, a keleti császárság fővárosának kirablása volt a lovagi hadak legnagyobb fegyverténye. Az utolsó kereszteshadjárat sikertelensége mögött az anyagi megalapozatlanságot, s a királyénál már nagyobb pénzügyi hatalommá növekedett lovagrendek vetélkedését kell észrevennünk.

A társadalmi forma kezdetlegességének megfelel az életmód primitívsége is. Az a kevés adat, amelyet a galliai frank királyok életéről ismerünk és amelyet szövegeinkben bemutatunk, alig mutat eltérő képet attól, ahogyan hozzáférhető forrásaink Nagy Károly udvarát, vagy utódai életmódját, szokásait festik. Az érintkezési formák finomodása, mely e társadalomra egy későbbi fejlettségi fokon annyira jellemző lesz, csak a mi korszakunk második felében, az ezredik év után figyelhető meg. Ettől kezdve már egy teljesen új, az antik hagyományokat

figyelmen kívül hagyó, modorban, szokásokban, az anyagi kultúra ismeretében és felhasználásában újszerű Európa kerül a szemünk elé. Azt mondhatnánk erre, hogy ez már a lovagok Európája. A dolog azonban nem így áll, vagy nem egészen így. Az élet kifinomodása okozatként jelentkezik, egy olyan folyamat következményeként, mely a középkori Európában egy új embertípusnak, a feudális horizontokat tágító, azokon túllépő, másfajta emberekkel, kultúrákkal, szokásokkal megismerkedő és azokat otthon is megismertető üzletemberek, egyelőre kalmárok, később a pénzzel foglalkozók korántsem feudális típusának jelentkezésével veszi kezdetét. E kötet feladata nem az, hogy a városnak és a falai között élő embernek, a polgárnak életét és viszontagságait, a feudális környezet nyomása ellen folytatott szakadatlan küzdelmét is részletesen bemutassa.

A mondanivalót úgy válogattuk meg, hogy az olvasó előtt kirajzolódjék a középkori művelődési viszonyok társadalomtörténeti háttere. Ezért nem terjeszkedtünk ki a középkor egészére. E részletek nem a középkor teljes ezer évének az eseményeiről tájékoztatnak, de a kialakulás és a végleges megformálódás, a fejlődés és a tetőpontra jutás idejének képét, úgy véljük, eléggé szemléletesen az olvasó elé tárják. Az egyes részek előtt a témákkal kapcsolatos tudnivalók és eligazítások a szöveg jobb megértését szolgálják, az egyes szemelvények előtt pedig — ahol szükségesnek mutatkozik — az ott következő szövegekhez szükséges tájékoztatást kapja meg az olvasó. Ugyanezen okból megfelelő, de nem túlméretezett jegyzetekkel kísértük a középkori szövegeket. Szerzőiket pedig azon a helyen mutatjuk be az olvasónak, ahol a kötetben első ízben szerepelnek.

AZ ÚJ NÉPEK

Ebben a részben a krónikák főszereplőiről, Európa új népeiről szólnak szövegeink. A rómaiak és a barbárok közt kialakult viszonynak nem mindig a szokott képek és elképzelések szerint áthagyományozott formáit mutatják azok az összehasonlítások, melyek Salvianustól, az utolsó római auctorok egyikétől származnak. A barbárok a rómaiak számára nem végzetszerű és nem is mindenekfelett való rosszat jelentettek, hanem a felbomló császárság anarchiájában egy indokoltan vagy indokolatlanul remélt és várt új rendnek a képviselőit is. A római „gonoszság" Salvianus szerint felülmúlja a barbár kegyetlenséget, jó tehát néha a barbárok felé tekinteni, hátha onnét várható a káosz rendeződése. S valóban, új, magasabb szintű fejlődés lehetőségét hozták a régi, válságokkal küzdő társadalomba.

A hunok jöttek a legtávolabbról a római birodalom határaira, s emlékezetük, kegyetlen és véres emlékük egy évezredre szólt. Az igazi, a rómaikkal való együttélésre képtelen barbár, ki a császároknak nem társuk, hanem felettük uralkodó akart lenni, Attila volt, a hun király. Jordanes, a barbár népek tetteinek krónikása mutatja be nekünk Attilát, aki „Mundzuc nevű atyától született" és „a világ első népeinek, a rómaiaknak és a vízigótoknak leigázására" törekedett. Ez a férfiú, ki miként a kró-

nikás mondja „minden földeknek félelme volt", a tartományok úrnőjének, Itáliának földjére is elvezette seregeit. Galliában is hódoltatott, zsákmányolt és gyilkolt. A végzet azonban, mely királyra és rabszolgára egyaránt lesújt, a halál, élete szép napján, menyegzőjének órájában érte utól.

A darabjaira hulló római földkerekség az „Orbis" remegése nem szűnt meg a kontinens partjainál. A csatorna hullámain túl, az egykori római provincia, Britannia pusztulása is siralomra méltó. Gildas, a breton szerzetes beszéli el a Brit tartomány leszakadását a birodalom testéről, és azt is elmondja, hogy a sziget végében lakozó piktek miként törtek rá a római művelődés eme távoli őrhelyeire. A sziget északi részéről betört hódítókat csakhamar mások váltották fel: az angolszászok, kikről Beda, a „tiszteletre méltó" mond el nekünk egyet és mást. Az angolszász uralom a britek több nemzedéken át tartó ellenállásának megtörése után meg is szilárdult Angliában, és a germán hódítók a romanizált vagy még egészen kelta meghódítottakkal aránylag rövid idő alatt összevegyültek. Az angolszász Britanniát mostantól Angliának mondják, és a hatalom birtokosa már nem a távoli Róma küldötte, a proconsul, hanem egy germán törzsfő, akit bibliai példára felkentek, megkoronáztak és királynak kezdtek nevezni. A brit-kelta Arthur volt Angliának az a királya, kinek személye nem a történeti valóság, hanem egy páratlanul gazdag és színes mondavilág középpontjában jelenik meg, de mégis úgy, hogy a róla elmondottak valósággal a kora középkor színes hűbéri társadalmának életéből fakadtak.

Szőkehajú és világosszemű, magastermetű, izmos harcosok jelennek meg előttünk egy Galliában élő római szavai nyomán. A frankokról van szó, kikre „csupán a halál sújthat le, de sohasem a félelem". Ezt mondja róluk, akár mert így volt, akár mert a legyőzött kénytelen volt rá, a frankokkal kiegyezésre és együttélésre kényszerített

szenátori sarj, Sidonius. Maguk a frankok azonban még többet is mondanak magukról. Különbeknek tartják a frankok népét a rómaiaknál, mert ők azok, kik a római kegyetlenségen, a keresztényeket vértanúságra hajtó dühén úrrá lettek, s mert Krisztus is őket szereti — legalábbis így hirdetik törvénykönyvüknek, a száliai frankok törvényének előljáró beszédében. A meghódítottak valójában tényleg nem mondanak róluk sok rosszat, és egybeolvadásuk a rómaiasodott gallokkal aránylag gyorsan és nagyobb megrázkódtatások nélkül ment végbe. Mégis, galliai tartózkodásuk második évszázadában királyuknak törvényt kellett hoznia bálványimádásuk ellen és az ünnepek megüléséről. Sidonius azonban szokásaikat eléggé érdekeseknek és méltóknak találta, hogy római ékesszólással hagyományozza át az utókorra. Egy burgundi lakodalom részletező és érdekkel készült leírása mindenesetre ezt sejteti.

Az arabok nem álltak meg a Pireneusoknál. Az Ibér félszigetet néhány évtized alatt birtokukba vették, aztán a hegyeken túlra, Galliába hajtotta őket hódító kedvük. De az új társadalom erőit hasznosítani és megszervezni vezérek, tartományurak tudták, mint Odo, az aquitaniai (délnyugat-galliai) dux, vezér vagy herceg, és maga a hatalmas udvarnagy, ki egy kétségbeesett csatában meghátrálásra késztette a muzulmán hódítókat. Károly volt a neve, és a csata után, mert pörölyként csapott a pogány hódítóra, Martelnek, azaz Kalapácsnak is mondották. Martel Károly győzelme mentette meg Európát saját története számára.

A poitiers-i csata (732) után Európa kapuja nem zárult még be az új népek előtt. A szlávok tűnnek fel elsőnek, az akkori történelemben szereplő földek északi peremén. Megtelepednek mindenütt, honnét a germán népek a birodalom határvonalán átkelve újabb hódításokra indultak és régi földjüket üresen hagyták. Később a germánok visszafordultak egykori földjeik felé, s a szlá-

voknak ekkor kellett belépniük Európa történetébe. Bátran és elkeseredetten harcoltak a történelmi érvényesülésért, de társadalmi, katonai és állami szervezetlenségük miatt a rabolni vágyó feudális germán terjeszkedés maga alá gyűrte az Elbán túl élő törzseket. Thietmar, a merseburgi püspök krónikája számol be legrészletesebben a szláv—germán viszony viszontagságairól, és a szász krónikás tekintete már az orosz fejedelmi városig, Kijevig hatol...

A Regino apát krónikájából vett részletek meg a következő részben Nithard históriájának közölt fejezetei részletesen tájékoztatnak bennünket az északi emberekről, a normannokról, akik két évszázadon át pusztították a frankokat és birodalmukat. Hódítás, tartós birtokszerzés nem érdekelte a tengerjáró „északi férfiakat", de a zsákmány, a szárazföld gazdagsága annál inkább. Szerencséjük a tengerhez kötötte őket, a szárazon bizonytalanul és nehézkesen mozogtak. S bár a feudális hadak páncélfalain rendszerint összezúzódtak, a károlyi birodalom szétbomlása után ismét kilátástalan sorsnak elébe néző Európa számára ők jelentették az igazi csapást — a magyarokkal együtt. Krónikásaink, Regino, Richer előadásából a kor első számú problémáinak gondja és izgalma érződik.

Az új népek áradatának utolsó hullámában a magyarok érkeztek. Első jelentkezésük hasonlatos az Európa felé törekvő nomádok legelsejének, a hunok népének feltűnéséhez. Sorsuk mégis más lett. A feudális környezet tudomásulvétele, az abba való beleilleszkedés a hosszas és sok vérhullatással járó zsákmányszerző kalandozás után, az akkori Európa formái szerint végbemenő államalkotása, a katonai kimerülés után is megmentette ezt a népet, és sorsát véglegesen Európáéhoz kötötte.

Észak-galliai rétor, jogtudós és egyházi író. Főműve a *De gubernatione Dei libri VIII*, miből idézeteinket is vettük. A kor művelődési viszonyainak ismeretéhez elsőrendű forrásunk. Kiadása: *F. Pauly*, Corpus Scriptorum Ecclesiae Latinorum VIII. Vindobonae 1883.

Rómaiak és barbárok

Ami a gótok és vandálok* életmódját illeti, mi az, amiben magunkat elébük helyezhetnénk, vagy akár csak össze is hasonlíthatnánk velük? Hogy először az együttérzésről és a szeretetről szóljak (az Úr ezt nevezi a legfőbb erénynek, és nem csupán a Szentírás, de saját példája által is ezt ajánlja mondván: arról ismernek meg titeket, hogy tanítványaim vagytok, ha szeretitek egymást . . .), csaknem minden barbár, ki egy néphez, egy király alá tartozik, szereti, közel valamennyi római pedig üldözi egymást . . . Ezenközben nyomorgatják a szegényeket, sanyargatják az özvegyeket, eltiporják az árvákat, annyira, hogy közülük sokan — és nem is szegényes családból származók —, kik a szabad ember műveltségével rendelkeznek, az ellenséghez menekülnek, nehogy az általános üldözés közepette meghaljanak. Ugyanis a barbároknál keresik a római emberiességet, mert a rómaiak barbár embertelenségét elviselni nem tudják. És ámbár azoktól, kikhez menekültek, életmódban is, nyelvben is különböznek, sőt hogy úgy mondjam a barbár testek és öltözékek bűzétől is utálkoznak, mégis inkább elviselik a barbárok eltérő életformáját, mint a rómaiak kegyetlenkedő igazságtalanságát. Így tehát

* A római birodalomba betörő első germán hullámhoz tartozó törzsek.

vagy a gótokhoz, vagy a bakaudákhoz, vagy más bárhol uralkodó barbárokhoz költöznek, és ezt meg nem bánják. Mert inkább akarnak rabság színe alatt szabadon élni, mint szabadság színe alatt raboskodni. A római polgár nevezetet tehát, melyet egykor nem csupán nagyra becsültek, de drága pénzen vettek is, most elutasítják, és futnak, menekszenek tőle és nemcsak hitvány dolognak, de csaknem undorítónak tartják. És van-e nagyobb bizonysága a római gonoszságnak annál, hogy igen sokan a tisztes és nemes emberek közül, kiknek a római állapot igen nagy fényt, ragyogást, meg tisztességet jelentett, a római gonoszság kegyetlensége miatt nem akartak többé rómaiak lenni? Így tehát még azok is, kik nem menekedtek a barbárokhoz, kénytelenek szintén barbárokká válni, miként a hispánok nagy része, a gallok nem kis része és végezetül mindazok, akiket a római gonoszság az egész római világban már nem-rómaiakká tett.

JORDANES

Elrómaiasodott gót vagy alán krónikás, aki 550 táján igen kezdetleges latin nyelven megírta a nyugati birodalom felbomlása után bekövetkezett változásokat, és bemutatta az új népeket. Művét *Getica* néven szoktuk emlegetni, bár teljes címe szerint a géták eredetéről és tetteiről *(De origine actibusque Getarum)* szól. Kiadása: Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi, V. köt.

Milyen volt Attila?

Maga Attila Mundzuc nevű atyától született, testvérei voltak Octar és Roas, kikről azt beszélik, hogy már Attila előtt övék volt az ország. De mégsem annyi,

mint amennyi később az övé lett. Haláluk után Bleda [Buda] nevű testvérével együtt követte őket a hunok királyságában. Hogy pedig jó reménnyel induljon ama hadjáratra, melyre készülődött, erejének fokozását rokongyilkossággal igyekezett elérni, valamennyi hozzátartozójának megöletésével törekedvén a döntésre. Ugyanis testvérének, Bledának csalárd meggyilkolása után, ki a hunok nagy része fölött uralkodott, az egész népet egyesítette, és más, akkor uralma alá tartozó népeknek is nagyszámú seregét egybegyűjtve, a világ első népeinek, a rómaiaknak és a vízigótoknak leigázására indult. Azt beszélik, hogy serege ötszázezer emberből állt.

Ez a férfiú azért született e világra, hogy a népek megremegjenek. Minden földeknek félelme volt, ki nem tudom mi módon, mindeneket rémületbe ejtett, szárnyra kelt félelmetes hírével. Mert büszke megjelenésű volt, ide-oda jártatta szemeit, úgy, hogy e fennhéjázó embernek már teste mozdulatai is kitüntették hatalmát. Szerette ugyan a hadakozást, de mégis mérsékelte magát; megfontoltsága hatalmas, a könyörgésre hallgatott és kegyesen bánt azokkal, kiket egyszer már bizalmába fogadott. Kistermetű volt, szélesmellű, feje nagyformájú. Ritkás szakállával, apró szemével, lapos orrával, barna bőrével származásának jegyeit viselte magán.

És ámbár olyan természete volt, hogy mindig is elbizakodott, önbizalmát még növelte Mars kardjának megtalálása, melyet a szkíta királyok mindig szent dolognak tartottak. Priscus[1] történetíró elmondja, hogy mily alkalommal találták meg. „Midőn egy pásztor — úgymond — észrevette, hogy nyájának egyik tinója sántít, de a sebnek okát nem lelte, a vérnyomokat gondosan követte, és így jutott el a kardhoz, melybe a füveket legelő állat vigyázatlanul belelépett. Kiásta és azonnal Attilához vitte. Ez,

minthogy bőkezű volt, ajándékokkal örvendeztette meg, mert úgy vélte, hogy az egész világ fejedelme lett, és Mars kardjával hatalmat nyert a hadak felett."

Itáliai hadjárata (452)

Attila a vízigótok távozását kihasználta, és amit mindig is kívánt, immár megláthatta ellenségeinek pártokra szakadását. Biztos lévén hát dolgában, a rómaiak leigázására készülődött. Első támadásával Aquileia városa alá szállott, mely a Venetiai tartomány fővárosa. Az Adriai-tengerbe nyúló földnyelvre épült, keletről védőműként övezi a Natio [Isonzo] folyó, mely a Piccus hegyekben [Juli Alpok] ered és itt van a torkolata.

Amikor ott már régóta és sokszorosan folytatva az ostromot, mit sem tudott elérni, mert belülről a római katonák igen vitézül állottak ellent, a sereg meg már zúgolódott és távozni kívánt, Attila a falakat körüljárta, és már azon töprengett, hogy vajon tábort bontson-e, midőn észrevette, hogy fehér madarak, azaz gólyák, melyek a háztetőkön fészkelnek, a városból fiókáikat kihordozzák, és szokásuk ellenére a mezőkre viszik. És, minthogy igen élesszemű megfigyelő volt, megérezte, ami lesz, és így szólt övéihez: „Tekintsétek — úgymond — e jövendő dolgokban járatos madarakat, mint hagyják el a veszni induló várost és a romlani készülő várfalakat, mivel már közel a veszedelem. Nem üres beszéd ez, ne is gondoljátok, hogy bizonytalan e szó, mert a rettegés, a dolgok előérzete a megszokottságon is változtat." Mi többet még? Övéinek lelkét ismét Aquileia ostromára gerjesztette; ostromgépeket készítettek és mindenféle hajító szerszámot alkalmaztak. Késedelem nélkül megostromolták a várost, kifosztották és kegyetlenül fel-

dúlták úgy, hogy alig hagyták valami kis nyomát.

Ezután már bátrabbak lettek, és minthogy a rómaiak vérével még el nem teltek, a venétek többi városaiban tomboltak a hunok. Milánót is, Liguria székvárosát*, egykoron királyi székhelyt, hasonló módon feldúlták, nemkülönben Ticinumot [Ticina] is hasonló sorsra juttatva lerontották, és a szomszédos helyeket dühöngve törték-zúzták, és elpusztították szinte egész Itáliát. Mikor pedig már szándékukban állott Rómába menni, övéi, miként a történetíró Priscus elmondja, visszafordultak, nem a város kímélése miatt, mert ellenségei voltak annak, de Alariknak[2] a gótok királyának példájára hivatkozva, királyuk jószerencséjét féltvén, mert amaz Róma megtörése után nem sokáig élt még, hanem az emberi létből hamarosan távozott.

Attila halála

Ez, miként Priscus, a történetíró elmondja, kimulásának idejében egy igen ékes leányzót is — Ildikó[3] volt a neve —, bár számtalan felesége volt már ama nép szokása szerint, még házastársul vett. A menyegzőn módfelett vigadozott, és bortól meg álomtól elnyomva hanyattfeküdt. Orrából meg szokott indulni vére, s ez most, hogy útját nem lelhette, torkába folyt és életét kioltotta. Így e hadban dicsőséges királynak a mértéktelenség szégyenletes véget juttatott.

Ahogyan azután megvirradt és a nap nagy része már eltelt, a király szolgái valami szomorú dologra gyanakodtak, és nagy kiáltozások után az ajtókat feltörték és megtalálták Attilát minden seb nélkül. Vérömlés által nyerte pusztulását, és a leány betakart, le-

* Milánót valójában a Pón-túli Galliához (Gallia Transpadana) számították.

hajtott fővel siránkozott. Akkor, miként ama népnek szokása, levágták hajukat, formátlan arcukat még mély sebekkel is rútították, hogy a kitűnő harcost ne asszonyi siránkozással, könnyekkel, de férfiúi vérrel gyászolják. Még az a csodálatos dolog történt, hogy Marcianusnak, a Kelet fejedelmének*, ki e szilaj ellenség miatt aggodalomban volt, valami isteni személy álmában megjelent, s megmutatta, hogy ugyanazon éjszaka Attila íja eltöretett. Ama nép ugyanis igen bízik a nyilazásban.

Longobard Névtelen

A VI—VII. században élt, a már Itáliában letelepedett és latinosodó népe között. A mű, eredeti címe szerint, a római provinciák „úrnőjének", Itáliának uraivá lett longobardok „őstörténetéről" szól (*Origo gentis Langobardorum*). A szöveg a középkori történetpótló mese iskolapéldája. Hiteles benne csak az, hogy ők is az ősi germán földről, Skandináviából (forrásunk Scadanannak mondja) indultak el. Kiadása: Monumenta Germaniae Historica, Scriptores Rerum Langobardicarum.

A longobard nép eredete

Van egy sziget az északi tájakon, melyet Scadanannak mondanak: kimúlás és „végződés" az értelme. Sok nép lakozik ott, s közöttük egy kis nemzetség, melyet Winnilisnek hívnak. Ehhez tartozott egy Gambara nevű asszony és két fia. Az egyiknek neve Ybor, a másiké Agio. Ezek anyjukkal, Gambarával egyetemben fejedelemkedtek a winnileken. Megindultak tehát a vandálok vezérei, az ambrók és az assók

* Bizánci császár (450—457)

seregükkel és mondották a winnileknek: „vagy fizessetek adót nekünk, vagy készüljetek a küzdelemre, és küzdjetek meg velünk". Felelték Ybor és Agio, anyjukkal, Gambarával egyetemben: „Jobb nekünk harcra készülni, mint a vandáloknak adót fizetni." Akkor az ambrók és assók kérték Godant [Wotan], hogy adja nekik a győzedelmet. Felelt Godan, mondván: „Kiket a nap keltekor előbb látok meg, azoknak adom a győzedelmet."

Abban az időben Gambara két fiával, mégpedig Yborral és Agióval, kik fejedelmek voltak a winnilek fölött, kérték Freát (Godan feleségét), hogy a winnilekhez kegyes indulatú lenne. Frea azt a tanácsot adta tehát, hogy napfelkeltekor jöjjenek el a winnilek, és az asszonyaik is jöjjenek el férjeikkel együtt, orcájuk körül szakáll módjára kibontott hajjal. Pirkadat idején, midőn a nap már felkelt volna, Frea, Godan felesége megfordította azt az ágyat, amelyben férje feküdt és orcáját kelet felé fordította és felköltötte. És az feltekintvén, maga előtt látta a winnileket és asszonyaikat, orcájuk körül szétbontott hajjal, és így szólt: „Kik ezek a hosszúszakállúak [longibarbae]?" És mondá Frea Godannak: „Amiként nevet adtál, győzedelmet is adj nekik." És adott is nekik győzedelmet, hogy ahol csak alkalom adódik, bosszulják meg magukat, és legyen övék a győzelem. Az időtől fogva a winnileket longobardoknak hívták.

Gildas

„Bölcsnek" nevezték; a kelták, elsősorban a britek történetét írta meg, a kortárs szemével látott események nyomán (VI. sz.): *De excidio et conquestu Britanniae.* A szigetországban uralkodó zavarok elől Bretagne-ba (kisebb Britannia) menekült, és ott is halt meg. Kiadása:

Mommsen, Monumenta Germaniae Historica Auctores Antiquissimi, XIII. köt.

A római uralom bukása után a kelták (britonok, piktek) hajtják uralmuk alá a szigetországot. Az V. sz. közepétől kezdve jelentkeznek az angolszász hódítók. A kelták a lehető legrosszabb megoldáshoz folyamodnak: Vortigern király behívja a támadókat, hogy mint zsoldosok védjék meg őt a többi angolszász törzs ellen. A behívott angolszászok vezetője: Hengist, aki megalapítja a Kenti királyságot.

Britannia pusztulása és siralma

A piktek[4] a sziget végében telepedtek meg elsőbben, és ott is maradtak, nemritkán zsákmányoltak és dúltak is. Az ily viszontagságok közepette pusztuló népre még sáskajárás is szakadt, és még az előbbinél erősebb éhség is pusztított tovább. Midőn pedig megszűnt a pusztítás, dúlás, a szigetet oly bőség árasztotta el, hogy hasonlóra az előtt egy korban sem volt soha emlékezet. Mindezekkel a bujaság is növekedett. Hatalmas tőből sarjadva elhatalmasodott, hogy abban az időben méltán mondhatták: „Olyan bujálkodásról lehet hallani, minő még a pogányok között sincs." De nem csupán ez a vétek, de minden más is, ami az emberi természettel szokott járni, és különösen az, ami a közjót forgatja fel: az igazság utálata esküszegéssel és a hazugság szeretete a ravasz mesterkedéssel párosulva, a rossz kedvelése a jó helyett, a gonoszságnak jóságként való tisztelete, a sötétség kedvelése a napfény helyett, s a sátán elfogadása a fényesség angyalául. A királyokat nem isten rendeléséből kenték fel, hanem olyanokat emeltek maguk fölé, kik másoknál kegyetlenebbek voltak. Nem sokkal később pedig azok, kik felkenték, korántsem az igazság kedvelése

miatt, megölték őket, és még kegyetlenebbeket választottak. Ha pedig valaki békességesebb és az igazsággal valamivel inkább törődött, arra mint Britannia megrontójára irányult irgalom nélkül mindenek gyűlölete és nyila...

Ekkor az összes tanácsadókat a kevély zsarnokkal együtt megvakították, és a haza oltalmára, de inkább pusztulására azt találták ki, hogy ama nagy szilajságú és kárhozatos nevű szászok, kiket Isten és ember utál, az északi népek visszatartására miként a juhakolba a farkasok, bebocsáttassanak. Pedig ennél sohasem történhetett volna velük sem kárhozatosabb, sem keservesebb. Ó, az értelem mily mélységes sötétsége, ó, az elmének mily kétségbeejtő és kegyetlen ingatagsága azokat, kiket midőn még távol voltak, a halálnál jobban rettegtek, most, hogy úgy mondjam egy fedél alá behívni...

Beda, a tiszteletreméltó

673 táján született Észak-Angliában és 735-ben halt meg Yarrow apátságban (York mellett), melynek tagja volt. Az angolszász egyházi tudományosság legkiemelkedőbb alakja, a középkori művelődés egyik megalapozója. Nagy történeti műve, a *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, mely csak címében „egyházi" története az angol népnek, „az angol történetírás atyjává" tette őt. Műve mindenesetre az anyaggyűjtésben és kritikában, valamint az előadásban mutatkozó gondosságnak a középkorban ritka példája. Kiadása: *C. Plummer*, két kötetben, Oxford 1896.

Az angolok nemzetségének egyházi históriáját, mit a minap megírtam neked, mert kívántad ó király, a legnagyobb készséggel, hogy előzetesen is elolvasd és jóváhagyd, elküldöttem, és most lemásolásra meg hogy időjártával jobban átgondold, ismét elküldöm. Eléggé értékelem jóságod igyekezetét, hogy füledet nem csupán a szent írás hallgatására készteted serényen, de az ősök, különösen a mi népünk kiváló férfiai tetteinek, mondásainak megismerésére is éber gondot fordítasz. A történelem ugyanis, a jókról jókat közölvén, *a szorgalmatos hallgatót a jó utánzására ösztönzi*, akár ha a gonoszokkal kapcsolatban rossz dolgok idéződnek is fel; mindazonáltal a kegyes és jámbor olvasó vagy hallgató, óvakodván attól, ami káros és gonosz, készségesebben gerjed fel azok művelésére, miket jóknak, Istenhez méltóknak vél, ismer. És mert ezt te is nagy vigyázatossággal megértetted, ez említett históriát a magad okulására és azokéra, kiknek kormányához helyezett téged az isteni tekintély — a köz üdvére gondot viselvén — még messzebb akarod ismertté tenni.

Hogy pedig azok tekintetében, melyeket megírtam, Te és e história többi hallgatója vagy olvasója a kételkedésre módot ne találjon, röviden itt közölni gondom lesz, leginkább mely szerzőktől tanultam e dolgokat.

Ezen felül a nemzetbeliek közül mindazokat, kikhez ugyanezen história eljuthat, s kik azt hallják vagy olvassák, esdve kérem: lelkem, testem gyöngeségeiért a fölülvaló kegyességhez gyakorta könyörögjenek, erről el ne feledkezzenek, és mindenikük a maga lehetőségei szerint . . . ezzel fejezze ki háláját, hogy én, ki az egyes tartományokról és a magasabb helyen valókról, ami emlékezetre méltó

és az ott lakóknak kedves, szorgosan feljegyeztem, mindeneknél kegyes közbenjárásuk gyümölcsét leljem...

Edwin király és az angolszászok kereszténységre térnek

Ebben az időben a northumbriaiak népe, vagyis amaz angol nemzetség, mely a Humbre folyótól északra lakik, királyával, Edwinnel egyetemben az Isten szavát ama Paulinus[5] prédikálásából ismerte meg, kiről fentebb emlékeztünk, s a hit igéjét elfogadta. Tudni méltó, hogy e királynak földi birodalma és hatalma is megnövekedett a hit elfogadásának és a mennyek országának előjeleként úgy, hogy — miként az angolok közül őelőtte még senki — Britannia minden határait, amerre csak az angolok vagy a britonok tartományai terültek el, hatalma alá hajtotta. Sőt a Meneviai [Anglesey] szigeteket is, miként fentebb előadtuk, az angolok birodalma alá vetette, melyek közül a délre fekvő terjedelmesebb és a termékenysége meg bősége miatt boldogabb is, az angolok mértéke szerint kilencszázhatvan családnak elegendő, a másik pedig több mint háromszázra való.

Amaz időben, korábban szerzett sebesüléséből meggyógyulva, a király egybegyűjté seregét, elindult a nyugati szászok[6] ellen, és harcba bocsátkozván, mindeneket, kikről tudta, hogy halálára szövetkeztek, vagy megölt, vagy megadásra kényszerített. Így azután győzedelemmel tért vissza hazájába. Nem azonnal és nem is elhamarkodva akarta a keresztény hit szentségeit felvenni. Ámbár attól kezdve, hogy megígérte: Krisztus szolgálatára lesz, a pogányságnak

sem szolgált tovább. De amaz idő óta magától Paulinustól, a tiszteletre méltó férfiútól tanulta a hit értelmét, és előkelőivel, kiket bölcsebbeknek ismert, gondosan megtárgyalta, mi légyen ezek tekintetében a teendő. De ő maga is, lévén természettől igen élesszű, gyakorta egyedül üldögélve, lelke mélyén önmagához szólott, s hogy mit is kellene tenni, hogy melyik vallást gyakorolja, fontolgatta.

Monmouthi Galfréd

Monmouthi főesperes, majd St. Asaph püspöke (1152—1154). 1147 után írta meg Robert, Gloucester grófjának ajánlott művét, melyet egy állítólag Walter Calinius oxfordi főesperes által rendelkezésére bocsátott régi angol nyelvű krónika alapján szerkesztett. Kiadása: 2 kötetben, Oxford, 1882 és 1884.

Az angolszász invázió elleni védekezés vezéralakja Arthur király volt. A középkorban hatalmas mondakör fonódott alakja köré, emiatt sokáig kételkedtek létezésében, bár még ma sem sikerült tisztázni pontosan sem kilétét, sem legendás harcainak időpontját és színhelyét.

Arthur király megkoronázása

Miután mindnyájan összegyűltek a városban, az ünnepségek előestéjén, az érsekek a palotába mentek, hogy a királyt megkoronázzák. Dubricius tehát, minthogy az udvar az ő egyházmegyéjéhez tartozott, elvállalta a feladat elvégzésének gondját. Díszesen a metropolita templomához kísérték a kiszemelt királyt, jobbján és balján két érsek kísérte. Négy király meg, Albania, Cornubia, Demetia és Venedocia*

* Albany, Cornwall, North-Wales és South-Wales.

fejedelme, akiket ez a jog megilletett, négy arany kardot hordozván, ment előtte. Sokféle egyháziak gyülekezete pedig csodálatos dallamokat énekelt. Másik oldalon meg a királyi jelvényekkel ékes királynőt kísérték az érsekek és püspökök az Istennek szentelt szüzek templomába. Az említett négy király királyasszonya szokás szerint négy fehér galambot vitt elől. A jelenlevő asszonyok pedig a legnagyobb örvendezéssel kísérték őt.

Végül, a felvonulás befejezésekor, annyi orgona és ének szólt mindkét templomban, hogy a nagy gyönyörűség miatt a jelenlevő lovagok azt sem tudták, melyik templomba menjenek előbb. Csapatonként rohantak tehát hol ebbe, hol abba a templomba. Nem unatkoztak volna akkor sem, ha az egész napon át tart a szertartás. Miután mindkét templomban befejezték az istentiszteletet, a király és a királyné levetették királyi fejéküket, egyszerűbb ékességet vettek fel, azután a király a férfiakkal, a királyné meg az asszonyokkal, ki-ki a maga palotájába vonult lakomájára. A britek ugyanis megtartották azt a régi trójai szokást, hogy a férfiak a férfiakkal, s a nők a nőkkel külön ülték meg az ünnepnapokat. Miután mindenki a méltóságának kijáró helyet elfoglalta, Caius asztalnok hermelinbe öltözve, valamint az őt kísérő ezer nemes apród, ugyancsak hermelinben, felhordta az ételeket. Egy másik részen meg ugyanannyian, különböző öltözetekben, Beduerus pohárnokot kísérve, különböző fajtájú serlegekben az italokat osztották szét vele együtt.

A királyné palotájában is különböző díszruhába öltözött számtalan szolga teljesítette kötelességét, végezte tisztét, aminek leírása — ha részletesen tenném — túlságosan hosszúra nyújtaná a történetet. Britannia ugyanis akkor a méltóság olyan fokáig jutott el, hogy gazdagsága bőségével, ékességeinek

díszével, lakosainak modorával a többi királyságot felülmúlta. Aki tehát vitézsége miatt híres lovag csak volt, az mind saját színébe öltözött, és ilyen színű fegyvereket is használt. A hasonló öltözetű bájos hölgyek senkit sem találtak szerelmükre méltónak, ki lovagi derekasságát harcban három ízben be nem bizonyította. Így lettek tehát hódolatra méltóan tiszták az asszonyok, s szerelmük által jobbak a lovagok...

A lakoma befejeztével, ezek is, azok is, különféle játékra készülődve, kimentek a városon kívül fekvő térségekre. A vitézek harcjátékra híva ki egymást, lovagi tornát rendeztek; a várfalak ormáról lenéző hölgyek meg, a játék hevében, a hódoló szerelem lángjait ébresztik. Egyesek kopjával, mások lándzsával, ismét mások súlyos kövek dobásával, ezek sziklákkal, amazok kockákkal és egyéb különféle játékban mérkőznek, és ami idő még megmaradt a napból, azt, félretéve a vetélkedést, töltik el. Aki pedig játékban győzött, azt Arthur dúsan megajándékozta. Miután ilyen módon telt el három nap, a negyedik nap kezdetén meghívattak mind, kik odaadó tiszteletből szolgálatot teljesítettek, és egyenként birtokokat, városokat, valamint kastélyokat, érsekségeket, püspökségeket, apátságokat és egyéb tisztségeket nyertek ajándékul.

TOURS-I GERGELY

Tours püspöke (539—593), a kora középkor legjelentősebb krónikása. Műve, a *Historia Ecclesiastica Francorum*, címe ellenére a frankoknak a saját korában teljes történetét adja, nemcsak az egyházét. Históriájának tíz könyve közül csak kettő foglalkozik a saját életét megelőző eseményekkel. Történetét elődjének, Szent

Márton püspöknek halálával kezdi. A harmadik könyv I. Chlodwig frank király halálával veszi kezdetét, és ettől kezdve a frank királyok uralkodási sorrendjében folytatja az események elbeszélését egészen 591-ig. Nehézkes latinsága, sőt sokszor barbár szófűzése ellenére a középkori Európa kezdeteinek megismeréséhez mellőzhetetlen segítőnk. Az eseményekről általában jól értesült, hiszen a királyi udvarral és annak embereivel állandó és közvetlen kapcsolatá volt. Kiadása: *R. Poupardin*, Paris 1913.

A frankok dolgairól

Mivelhogy lehanyatlott, vagy még inkább kiveszett Gallia városaiban a szabad tudományokkal való foglalatoskodás éppen akkor, mikor sok minden ment végbe, jó is, meg helytelen is; mikor a pogányok szilajsága tombolt, a királyok dühösködése élesre fenve sújtott, mikor az egyházakat az eretnekek hatalmukba igyekeztek keríteni, míg a katolikusok védelmezték azokat; sokakban lángolt még Krisztus hite, némelyekben bizony ellanyhult; a jámborok gazdagították az egyházakat, a hittől szakadtak meg kifosztották — és nem találkozott a dialektika mesterségében járatos grammatikus* egy sem, ki mindezeket vagy prózai stílusban, vagy mértékes versben betűkkel írta volna meg. Sokan felsóhajtottak hát mondván: „*Jaj a mi napjainknak! mert íme kiveszett közülünk a tudományok ismerete* és nincs a népek között, ki *e jelenben történt dolgokat könyvek lapjain tovább hirdetné!*"

Ezeket, meg hozzájuk hasonlókat mindenkor szemem előtt látván, az elmúltakra emlékeztetőül mondottam el, hogy a majdan következők ismeretére jussanak. Beszédem műveletlen ugyan, de *feledéssel*

* A jó latinság, a stílus ismerője és oktatója.

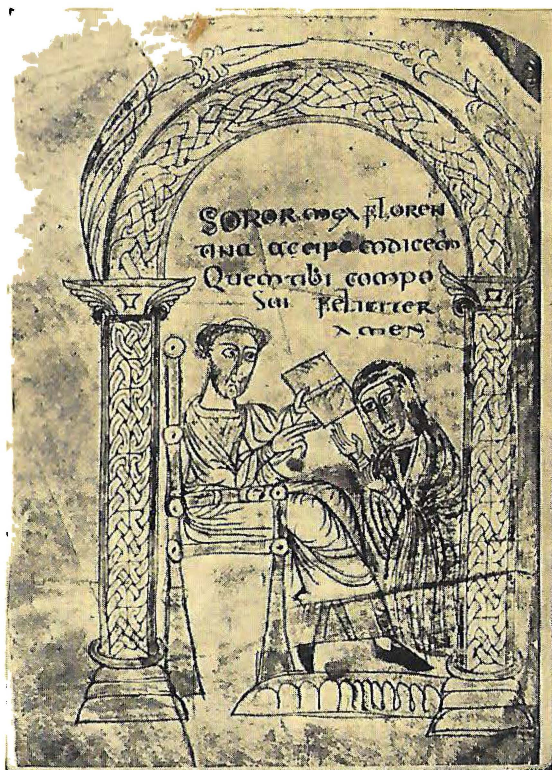
takarni mégsem hagyhattam a gazok és az igaz életűek küzdelmeit. Főként pedig az bátorított, amin, mieink beszédét hallván gyakorta csodálkoztam: hogy a filozófusok módjára beszélő rétort kevesen értik meg, de sokan azt, ki paraszti szóval él.

Tetszett továbbá elmémnek, hogy *az éveket a világ kezdetével számláljam elő,* és ez szolgáljon az első könyv kezdetéül is, melynek részeit im alább írtam meg.

A frankok eredete

Róma alapítása előtt négyszáz és négy esztendővel a nagy Trójában Priamus uralkodott. Legidősebb fiát Párist Görögországba küldötte, hogy elrabolja Heléna királynét, Menelaos király feleségét. Így akart megtorolni egy sérelmet, mit a görögöktől szenvedett el. A görögök éktelenül felindulva ezen a gaztetten, felkerekedtek, útrakeltek és ostrom alá vették Tróját. Ez ostrom folyamán, mely tíz évig tartott, megölték Priamus király valamennyi fiát, őt magát is és feleségét, Hecuba királynét. A várost felégették, lerombolták, a köznépet és az előkelőket legyilkolták. Néhányan azonban mégis megmenekedtek ebből az általános romlásból. A város előkelői közül számosan a világ különféle tájaira költöztek, és ott kerestek maguknak új lakóhelyet. Ezek voltak Helenus, Elyas, Anthenor és még számosan.

Turcus és Francio, kik unokatestvérek voltak (Francio ugyanis Hector fia volt, Turcius pedig Troilus fia; Hector és Troilus pedig testvérek voltak és Priamus király fiai) elindultak hazájukból és ama földre költöztek, melyet Thráciának neveznek. Egy folyó partján telepedtek le, melynek Dinoe a neve. Miután egy ideig együtt maradtak, Turcus elvált unoka-

SEVILLAI IZIDOR ÁTNYÚJTJA MŰVÉT NŐVÉRÉNEK, FLORENTINÁNAK

Miniatúra a IX. század elejéről

Párizs, Bibliothèque Nationale, Lat. 13396.

Az úr és szolgája
Miniatúra a XI. századból
Reims, Ms. 294.

testvérétől, Franciótól, ő és a nép egy része, mely vele tartott, ama vidékre távozott, mit a kis Schitiának neveznek. Ezen a földön ő és népe oly sokáig lakozott, hogy négy népfaj származott tőlük: az austrogotok, az ypogotok, a wandok és a normannok*. Francio azonban továbbra is az említett folyó partjain maradt azután is, hogy unokatestvére tőle eltávozott. Amazok pedig egy várost alapítottak, mit Sicambriának [Aquincum] neveztek, s e város elnevezését nevükben — sicambriaiak — sokáig viselték. A rómaiak adófizetői voltak ők is, miként más népek. 1507 esztendeig lakoztak ebben a városban, azután, hogy megalapították.

Bizonyos szerzők azt is beszélik, hogy frankoknak nevezték őket ama fejedelem nevéről, kit Franciónak hívtak. És azt is mondják, hogy mikor a nagy Trójából elköltöztek, királyt választottak maguknak, kinek neve Frigam volt.

Midőn azt látták, hogy más nemzetek is békességet keresnek a rómaiakkal, világosan megértették, hogy tartósan ők sem szállhatnak szembe ily nagy néppel. Ennek okából hasznosabbnak ítélték, hogy meghódoljanak, minthogy harcoljanak. Mivel azonban nem akartak adófizetők lenni többé, Germániába távoztak, és ama folyónak partjait népesítették be, melyet Rajnának neveznek. Népükből három vezért választottak, hogy kormányozza őket. Az egyiknek a neve Marchomir volt, a másiké Sennones, a harmadiké Genebald. Népük ekkor már erősen meggyarapodott és növekedett. Abban az időben ugyanis, midőn Ázsiából kiindultak, nem voltak többen, mint tizenkétezer fegyveres. De annyira megszaporodtak, hogy a germánok és az alemannok is, kik pedig számban és erőben hatalmasak, bámulatosan nagy

* Keleti gótok, nyugati gótok, vandálok és normannok (skandinávok).

rémületben voltak tőlük. Elterjedtek mindenfelé, sok várat és számos várost foglaltak el. Theodosius császár uralkodása idejében* a frankok nagy mészárlást vittek véghez a rómaiak között. Ebben az időben foglalták el Treverum [Trier] városát is.

De az egész nép nem is maradt ezen a vidéken; egy seregnyi közülük máshová költözött. Szám szerint huszonháromezren voltak ezek. Volt egy vezérük, ki őket kormányozta, a neve: Ybors. Végig portyázták Alemanniát és Germaniát, hogy maguknak lakóhelyet keressenek. Így jutottak el Galliába. A vidék és a föld igen tetszett nekik, alkalmatosnak is látszott a letelepedésre . . .

Sidonius Apollinaris

Eredetileg Cajus Sollius Modestus Apollinaris (433—479). Hosszú római főhivatalnoki pálya végén püspökké választották. Gallia római műveltségének egyik utolsó és igen jelentős képviselője, mint költőt és levélírót egyaránt ünnepelték. Kiadása: Monumonta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi VIII.

Egy előkelő burgundi lakodalma

Sidonius a neki oly kedves Domitiusnak üdvözletét!

Neked, ki annyira szereted látni a fegyvereket, a seregeket és a harcosokat, mily nagy gyönyörűséget szerzett volna, ha láttad volna Sigismert, a királyi vérből származó ifjú herceget oly öltözetben, mit a nemzetebeliek közül az szokott magára ölteni, aki

* 379—395.

ha már vőlegény vagy aki leánykérőbe megy apósa házába. Számos gyönyörűen feldíszített ló járt előtte és követte őt, és ezeket csillogó drágakövek borították egészen. De ebben az egész pompában leginkább az érdemel figyelmet, ahogyan maga a fiatal herceg gyalogszerrel járt azok közepette, kik előtte és utána mentek. Aranytól ragyogó, tündöklő fehérségű selyemmel díszített skarlát köntöst viselt, hajdísze, piros1ó orcái, bőrének színe mind méltó volt díszes öltözetéhez. A kis királyok és a főbb harcosok, kik kíséretében voltak, még a teljes békében is félelmet keltő látványt nyújtottak. Lábszárukra szíjazott lábbelik fedték teljesen lábukat, és bőrruhába öltöztek. Térdük és combjuk csupasz volt. A harcosok különben magasan záródó és tarka ruhákat viseltek, amelyek alig értek térdükig. Ruhájuk csak felső karjukat fedte, zöld színű köpönyegük skarlát szegélyű volt és vállaikra szíjakkal függesztették kardjaikat, szőrmeszegélyes ruháikat díszcsatok fogták össze. Amik ékességükre szolgáltak, védelemre is jók voltak. Jobb kezüket horgas dárdák és hajító bárdok terhelték, balkarjukon a pajzsot hordozták, melynek szélei ezüstből voltak, bogja viszont aranyozott. A napfényben csillogva tündöklött gazdagságuk, s a gondos megmunkálás. Végezetül minden úgy volt elrendezve, hogy ezen a menyegzői ünnepségen oly pompát fejtettek ki, mely egyaránt méltó volt Marshoz és Venushoz. De mire jó ezt így még jobban részletezni. E látványhoz csak a te jelenléted hiányzott. És mivel te nélkülözted annak a látását, ami annyira kedvedre van, nagyon is szükségét éreztem, hogy enyhítsem azt a fájdalmat, amelyet távolléted okozott.

Rabszolgák és szolganépek a VI. században

Theuderich királyt és Chlothar királyt[7] — testvérek lévén — a természet egymáshoz kapcsolta, az egyenetlenkedés és a gyűlölet meg elszakította egymástól. Sokszor felindultak egymás ellen és pártoskodtak is, de valahogy végül mindannyiszor megbékültek. Ez az egyetértés azonban nem sokáig tartott, mert megtörte azt némely gonosz emberek gazsága, kik örvendeznek a dolgok rosszrafordulásán, különösen, ha ezt gyakorta tapasztalhatják. Így történt aztán, hogy azokat a kezeseket, akiket a békesség megerősítéseképpen kölcsönösen egymásnak adtak (előkelő származású és tanult emberek voltak pedig ezek), rabszolgáknak adták el. Közöttük egy Attalus nevezetű, nagy nemzetségből származó nemes és tanult gyermeket, egy Treverum [Trier] városából való barbárnak adtak el. Ez az Attalus Szent Gergelynek, Lingonum [Langres] püspökének unokaöccse volt, ki fölöttébb szomorkodott is miatta. Követeit elküldte Treverumba ahhoz az emberhez, ki unokaöccsét rabszolgaságban tartotta. Ez az ember a város legelőkelőbb és leggazdagabb férfiai közé tartozott. Midőn arról beszéltek neki, hogy a gyermeket kiváltják, így felelt: „Ez a gyermek, ki oly előkelő származású, meg nem szabadul hatalmamból, hacsak tíz font aranyat nem kapok váltságdíjul.” A küldöttek visszatértek tehát urukhoz, és közölték vele a választ. Ekkor megjelent előtte egy ember házanépéből, a szakács, ki a húsételek elkészítésével foglalkozott, a neve Lyon volt, és így szólt a püspökhöz: „Uram, engedd, hogy elmenjek és úgy vélem, Isten segítségével kiszabadítom a gyermeket.” A püspök igen készségesen bele is egyezett.

Midőn Lyon Treverumba érkezett, amaz ország egy lakosánál szállt meg, és azt ajánlotta, adja el őt ama gyermek urának, mint tulajdon szolgáját, és a vételárat tartsa meg jósága ellenszolgáltatásaképpen. Ez az ember a haszon kedvéért készségesen beleegyezett, mert a vásár tizenkét bizánci aranyat hozott neki. Az, aki Lyont megvásárolta, megkérdezte tőle, hogy milyen mesterséghez ért. „Jó szakács vagyok — mondotta amaz —, és nálamnál jobb nincs is." Akkor azt parancsolta, hogy olyan ebédet készítsen, hogy barátjai, kik vasárnap vele fognak ebédelni, elámuljanak. Lyon, ki nagyon igyekezett azon, hogy jól végezze dolgát, olyan lakomát készített, hogy mindazok, kik megízlelték, azt mondták, soha, még a király asztalánál sem ettek ily kitűnő húst, ilyen nagyszerűen elkészítve. Ez okból ura annyira megszerette őt, hogy egész kamrájának és házának parancsolójává tette. Ő pedig értett ahhoz, hogy a legjobban és a legbecsületesebben szolgálja, amennyire csak tőle telt. Egy évvel ezután történt, hogy Lyon ama rétekre ment, ahol Attalus, a püspök unokaöccse ura lovait őrizte. Háttal fordultak egymásnak, hogy ne vegyék észre, amint egymással beszélnek, és Lyon így szólt Attalushoz: „Itt van végre az ideje, hogy hazatérésünkre gondoljunk. Mikor tehát éjszaka a lovakat visszavezeted, ügyelj arra, hogy el ne aludj, készülj fel és mihelyt meghallod, hogy hívlak, siess hozzám, amilyen gyorsan csak tudsz." Este az történt, hogy Lyon elkísérte urának vejét házába, és ez tréfálkozva így szólt hozzá: „Mondd nekem, melyik éjszaka lennél képes hazádba visszatérni?" Lyon azt felelte tréfálkozva ugyan, de mégis mindenképpen az igazsághoz híven, hogy még ezen az éjszakán, feltéve, ha Isten őt megsegíti. Amaz azután így felelt: „Akarom — mondta —, hogy szolgáim jobban őrködjenek, mint szoktak, nehogy valamit elvigyél házamból." Az első álom idején Lyon tehát

elment a gyermekhez, és azt kérdezte, hogy van-e kardja. Ez azt felelte, hogy nincs. Akkor Lyon odament urának ágyához, elvette kardját és pajzsát. Az úr, midőn ezt hallotta, megkérdezte tőle, hogy ki az? „Én vagyok — mondta ő —, és megyek Attalust felébreszteni, hogy a lovakat a rétre hajtsa, de úgy látszik, oly mélyen alszik, mintha részeg lenne." Ezután a gyermekhez ment, és miután mindazt magukhoz vették, amire szükségük volt, két jó lóra ültek, és azután három nap és három éjszaka lovagoltak, anélkül, hogy ettek vagy ittak volna. Addig bolyongtak, míg egy folyóhoz nem értek, melynek neve: Mosa [Meuse]. Itt feltartóztatták ugyan őket, és elvették lovaikat, de mégis nagy nehezen tovább jutottak. Midőn a vizen átkeltek, találtak egy gyümölcsfát, jól leszüretelték azt, s a gyümölcsöt ették, miközben tovább haladtak. Vándorlásuk közben egy éjszaka az történt, hogy mögöttük lódobogást hallottak. Azt mondta Lyon a gyermeknek: „Feküdjünk a földre, hogy ne lássanak meg minket." Egy fatörzs mögé bújtak, de kardjukat is kihúzták, hogy megvédjék magukat, ha szükséges. Azok, kik utánuk lovagoltak, éppen itt álltak meg, hogy lovaikat kipihentessék, és az egyik így szólt a másikhoz: „Siessünk, hogy ezek a tolvajok el ne fussanak. Bizony, ha megtalálom őket, az egyiket megfojtom, a másikat meg kardommal ölöm meg." Az, aki ezt mondta, maga az úr volt. Ezt mondván megsarkantyúzták lovaikat és tovább haladtak. Azok is útrakeltek, és addig vándoroltak, míg Reimsbe nem értek. Egy Paulerlius nevű pap fogadta be őket. Két napig voltak házában, mert a pihenésre nagy szükségük volt. Ezután Lingonumba mentek Gergely püspökhöz, ki nagyon örvendezett érkezésükön. Derék szolgájának, Lyonnak, földeket ajándékozott, és felszabadította őt és feleségét, valamint gyermekeit, jó szolgálatai jutalmaképpen.

Akkoriban a turonumi [Tours] polgárok között súlyos polgárháborúság támadott.[8] Sicharius ugyanis, néhai Jánosnak fia, midőn az Úr születésének ünnepét Austrigysillel és más ama vidékbeliekkel ülte Montalomagum falvában, a helység papja elküldötte szolgalegényét, hogy némely embert meghívjon, kikkel házánál italozna. Midőn odaérkezett, a meghívottak egyike kirántván kardját reá sújtani nem iszonyodott, s a legény azonnal összerogyott és meghalt. Midőn Sicharius ezt meghallotta, hogy tudniillik a papnak — kivel barátságban volt — szolgalegényét megölték, az egyházhoz indult Austrigysil keresésére. Emez meghallván ezt, felragadta minden fegyverét, s elébe ment. Mindenki belekeveredett a verekedésbe, s mikor már mindkét fél ingadozni kezdett, Sicharius a klerikusok közé menekült, és falujába futott, a pap házában hagyván pénzét, ruháját és négy sebesült szolgáját. Miután elfutott, Austrigysil ismét berontott a pap házába, s megölvén a szolgalegényeket, az aranyat, ezüstöt más egyéb dolgokkal együtt elvitte. Majd ezután a szabadok [cives] bíráskodásra egybegyűltek, és úgy határoztak, hogy Austrigysil, ki gyilkos volt, és a szolgák megölése után ítélet nélkül e javakat elrabolta, törvényes ítélettel elítéltessék. Még a törvénygyűlés kezdetén, kevés nap múltán, Sicharius meghallotta, hogy Auno és fia, valamint testvére Eberulf tartja magánál azokat a dolgokat, miket tőle Austrigysil elrabolt. A törvénnyel mit sem törődve, Audin társaságában elkerekedett, és éjnek idején fegyveres férfiakkal amazokra rontott, és feltörvén a szállást, melyben aludtak, az atyát testvérével és fiával megölte, marháikat pedig — a szolgákat legyilkolván — elhajtotta.

Amint ezt meghallottuk, igen nagyon felháborodtunk, és a bíróval egyetértésben követeket menesztettünk hozzájuk, hogy előnkbe jönnének és megegyezvén, békességgel távozzanak, nehogy a viszály még jobban elburjánozzék. Midőn megjelentek, s a szabad emberek együtt voltak, így szóltam: „Ne akarjatok ó férfiak, gonoszságotokban még előbbre haladni, nehogy e rossz még inkább terjedjen. Az egyház fiait vesztettük ugyanis el. Attól félünk most, hogy ebben az öldöklésben másokat is el ne veszítsünk. Békességgel legyetek, kérlek, s aki rosszat cselekedett közületek, azt a szeretet kényszeríti, egyezzen ki, hogy békesség fiai, az Isten országára méltók legyetek, miként az Úr parancsolja. Így szól ugyanis: »Boldogok a békességesek, mert Isten fiainak hívatnak.« Mert íme, ha valaki gonosz iga alá jut, s magát kiváltani vagyona nincs, azt az egyház pénzén váltsák ki, hogy a férfi lelke veszendőbe ne jusson." Ezt mondám és felajánlottam az egyház pénzét. Ámde ez Chremesind részéről, ki atyja, testvére és nagybátyja halálát kereste, elfogadásra nem talált.

Távozásuk után Sicharius, hogy a királyhoz menjen, útrakészülődött, és ez okból felesége látogatására Pectavumba [Poitiers] utazott. Mikor pedig rabszolgáját, hogy dolgát végezze, intette és botot ragadva ütlegelte, ez kirántva övéből kardját, urát megsebesíteni nem iszonyodott. Midőn meg ez a földre roskadt, barátai odafutván a rabszolgát kegyetlenül megverték, kezét, lábát levágva felakasztásra ítélték.

Eközben Turonumban híre támadt, hogy Sicharius meghalt. Midőn ezt Chremesind meghallotta, rokonait és barátait fellármázva házához ment. Kifosztották és néhány szolgáját megölték. Azután mind Sicharusnak, mind pedig azoknak, kik e helységben hozzá szítottak, házait felégette, magával vitte jószágukat és mindazt, ami mozdítható volt.

A felek ezután a bíró elébe vezetve, dolgaikat előadták. A bírák pedig úgy találták, hogy aki az előbbi egyezséget elutasította és a házakat tűznek adta, a neki előzőleg megítélt váltság-összeg felét veszítse el. Ez a törvény intézkedése ellenére volt így, hogy békében maradjanak, s az egyezkedés összegének másik felét pedig Sichariusnak adja meg. Az egyház megadta helyettük azt az összeget, amit megítéltek, és miután ők is biztosítékokat adtak, az egyezség létrejött, a felek kölcsönösen megesküdtek, hogy soha többé egyik a másik ellen zúgolódni nem fog. Így hát a viszálykodás véget ért.

Az a háborúság pedig, melyről, hogy a turonumi polgárok között miként ért véget, fentebb szólottunk, újabb esztelenséggel kelt életre. Sicharius ugyanis Chremesind rokonainak megölése után vele nagy barátságba keveredett, és oly nagy kölcsönös szeretettel voltak egymás iránt, hogy gyakorta együtt ittak és ettek, egy ágyban aludtak. Egy napon estefelé vacsorát készített Chremesind és a lakomára meghívta Sichariust. Miután megérkezett, együtt asztalhoz ültek. Mikor pedig Sicharius bortól részegen Chremesindnek sok mindent felhánytorgatott végül is — úgy beszélik — ezt mondta: „Nagy köszönettel tartozol nekem, drágalátos atyámfia, merthogy megöltem rokonaidat. Hiszen az értük kapott váltságdíjból bővelkedik házad aranyban és ezüstben. Ruhátlan és szűkölködő lennél, ha csak ez a dolog téged némileg meg nem gazdagít." Ezek hallatára keseredett lélekkel fogadta Sicharius mondását és szívében így szólt: „Ha meg nem bosszulom rokonaim vesztét, veszítsem el a férfiúi nevet és gyenge asszonynak nevezzenek." És azonnal kioltván a világosságot, fejszével Sicharius fejébe vágott. Kis nyögést hallatott ez élte végeztén, majd leesett és meghalt. Legényei pedig, kik vele jöttek, szétfutottak.

Chremesind a holttestet ruháitól megfosztva a kerítése oszlopára akasztotta, azután lóra szállt, és a királyhoz ment. És bemenvén a templomba, a király lábai elé vetette magát és így szólt: „Életemet kérem tőled, ó dicsőséges király, mert megöltem amaz embereket, kik rokonaimat orvul megölték és minden javukat elrabolták." Mikor pedig, rendjében előadván az ügyet, Brunhilda királyné is ezeket neheztelve tudomásul vette — mivel Sicharius az ő védelme alatt állt és mégis így gyilkolták meg —, a gyilkos ellen kezdett acsarkodni. Ez meglátva, hogy a királyné ellensége lett, a Biturgumi tartomány vosagumi [Vosges] vidékére ment, mert ott rokonai tartózkodtak, mivel ez már Guntheramnus király országa volt. Tranquilla is, Sicharius felesége, gyermekeit, férje vagyonát otthagyva Turonum vagy Pectavum környékén levő Mauriopes faluba futott, és ott házasságra lépett. Sicharius mintegy húsz éves korában halt meg. Könnyelmű életű volt, részeges, gyilkos, ki részegségében sokakat megsértett.

Chremesind pedig ismét a király elé járult és úgy ítéltek felőle, hogy a gyilkosságot mindennel vállalja magára. Ezt meg is tette. De, mint mondottuk, Brunhilda királyné Sichariust védelme alatt tartotta, ezért elrendelte, hogy a gyilkos vagyonát kobozzák el . . .

Childebert király törvénye

A frankok nemcsak társadalmuk szokásaiban, hanem vallási képzeteikben is sokáig ragaszkodtak a germán hagyományokhoz. Sok évtizeddel a frankok hivatalos kereszténységre térése után (554-ben), a király még súlyos intézkedéseket hoz a pogányság maradványai ellen. Mint e szemelvények mutatják, a feudális társadalomban személyi és vagyoni biztonság egyre nehezeb-

ben elérhető ábránddá vált. Hogy a hűbéri viszonyok anarchikus kaoszából menekülhessenek, a gall-római szabadok még utolsó egyéni javukról, a szabadságukról is lemondtak a frank főnemesek javára.

A kereszténységre térés bizonyos kompromisszumot is jelentett a pogány erkölcsök továbbélése tekintetében. A germán istenítéleti formák, mint igazságszolgáltatási módok, a középkor második feléig (XII—XIII. század) érvényben maradtak.

A bálványimádás ellen és az ünnepek megüléséről

Úgy hisszük, kötelességünk a velünk oly kegyes Istennel szemben tulajdon dicsőségünkre tekintettel és népeink üdvének érdekében elrendelni azt, hogy a keresztény nép elhagyja a bálványok tiszteletét, és az Istennek, kinek teljes hitünket ígértük, maradéktalanul, teljesen és tisztán áldozzon és imádja őt. Mivel pedig a nép e tekintetben a papok parancsolatait úgy amint kellene meg nem tartja, elrendeltük tekintélyünkből, hogy minden helyre küldjék e jelen írásunkat, melynek erejében megparancsoljuk, hogy mindazokat, kik erről tudomást szereznek és azonnal le nem döntik vidékükön a bálványszobrokat és oszlopokat, melyeket az emberek az ördögnek emeltek, vagy megakadályozzák, hogy a papok ezt megtegyék, és mindez rájuk bizonyosodik, fogják el és szabadon ne engedjék míg elénkbe nem hozták őket. Reánk tartozik, hogy megállapítsuk, milyen módon kell az Istenen esett sérelmet büntetni. Előnkbe jutott az a panasz is, hogy sok szentségtörést követnek el, mikkel az Istent megsértik, az éjszakákat álom nélkül töltik részegeskedéssel, kicsapongással és dalolással. Táncosnők járják a városokat még a szent napokon is, még húsvét és karácsony napján

és más ünnepeken is. Mivel pedig elfogadott dolog, hogy mindezekkel az Istent bántják meg, megtiltjuk, hogy ez bárhol is így legyen. Ha valaki a papok intelme ellenére jelen rendelkezésünk után ilyen szentségtörést merne elkövetni, — ha szolgai állapotú személy — száz ostorcsapásban részesüljön; ha meg szabad állapotú vagy magasabbrangú személy, bűnbánattartásra ítéltessék, hogy azok, akik ezekkel az üdvös intelmekkel számot nem vetnek, testükben szenvedjenek el olyan büntetéseket, melyek alkalmatosak arra, hogy amint ez kívánatos, észretérjenek.

Oklevél

Hogyan mondhat le valaki a szabadságáról (887)

Asina birtokon, szent Péter egyháza mellett, nyilvánosság előtt, a jeles Teutbolt gróf jelenlétében, én Berterius szabad elhatározásomból, kényszer és csalárdság nélkül, akaratom szabad birtokában, az igát nyakamra véve, a római törvény szerint[9], Alaviadus és felesége Ermengardis kezébe adtam magamat, mert a szabad ember személyes állapotát jobbra vagy rosszabbra egyaránt változtathatja.

E naptól kezdve tehát ti és örököseitek azt tesztek velem és leszármazottaimmal, amit akartok. Jogotok lesz minket birtokolni, eladni, elajándékozni vagy szabaddá tenni. Ha akár magam, akár gonosz emberek tanácsára szolgálatotokból ki akarnám vonni magamat, fogságba vethettek engem és megbüntethettek ti, vagy a megbízottaitok, mint minden más szolgát, ki szolga állapotban született.

A föld és a rajta lakók eladományozása (935)

Én, Antigius, lelkünk üdvéért, valamint rokonaim, élők és holtak lelkének üdvéért egyaránt, különösen pedig atyám és anyám, valamint minden katolikus hivő lelki üdvösségéért a clunyi monostornak adományozom és átadom minden jószágomat, azaz egy telket a szomszédos szőlővel, Gerard szolgával, feleségével és gyermekeivel, Vualmár szolgával, feleségével és leányával, és ezenkívül még egy másik telket is, azzal a szőlővel, mely hozzá tartozik. E jószágok Macon környékén fekszenek, Varingo birtokán, Breia nevezetű helyen. De adományozok még egy harmadik telket is, mely ugyanazon a vidéken van, olyan feltétel alatt, hogy haszonélvezetét megtartom míg élek, négy sextarius* bor, mint évi bér fejében. Halálom után pedig e birtokok a monostorra szállnak anélkül, hogy bárki is ezt megakadályozhatná.

Szabadságlevél (X. sz.)

A mi Krisztusban szeretett szolgálónknak, Johannának tudtára adom én Volfled és feleségem Tendrada, hogy ez a jó gondolatunk támadt: üdvös az Isten félelmére gondolni. Emlékezetünkbe idézte ezt ama prófétai szózat: „Szabadítsd fel szolgádat, hogy magad is szabaddá légy és minden tehertől mentesítsd magadat.” Ezért tehát, hogy vétkeinket kevesbítsük, s az örök jutalmat kiérdemeljük, szabadon bocsátjuk szolgálónkat, Johannát és törvényünk szerint minden szolgaságból szabadon engedjük. Örököseinknek

* A *modius* (68 liter) hatodrésze.

és azok örököseinek semmiféle szolgálattal többé nem tartozik, semmi kötelezettséget szabad állapotáért és semmi terhet a védelmért nem vállal. Csupán minden évben két dénárt fizet szent István egyházának e szent ünnepén . . . Ha gyermekei születnének, ugyanezen szabadságnak örvendenek.

Tüzes vas próba (V—X. sz. között)

Miután szabályos módon vádat emeltek és három napot töltöttek böjtöléssel és imádsággal, a pap szent öltözetekben, mindazonáltal miseruha nélkül, fogókkal megfogja az oltár előtt elhelyezett vasat és a tűzhöz viszi, miközben a három héber ifjú énekét énekli, azután ama helyen, hol a tüzet már meggyújtották, imádságot mond . . . Ekkor a vasat a tűzbe helyezték, hogy azután szenteltvízzel meghintsék, s míg az a tűzben izzik, a pap misét szolgáltasson. Midőn pedig megáldozott, hívja elő azt, ki a próbát elszenvedi, és azt is áldoztassa meg. Aztán hintse meg szenteltvízzel a vasat és mondja ezt: „Az Istennek, Atyának és Fiúnak és Szentléleknek áldása szálljon e vasra, hogy az Isten igaz ítélete megállapítható legyen." A vádlott pedig kilenc lábnyi távolságra vigye a vasat. Három napon át keze vászonba csavarva maradjon, s azt pecsételjék is le. Ez idő elteltével, ha véres és gennyes sebet látnak, azt mutatja, hogy vétkes, ha ellenben keze sértetlen, dicsérjék az Istent.

Karlmann capitularéja

A feudális anarchia fokozódása a királyság érdekeit is súlyosan sértette. Karlmann alapjában erőtlen intézkedései csak a legkirívóbb eseteket torolják meg, merő-

ben fiktív módon. Az utolsó karolingok államigazgatási apparátusa még az egyházi feudalizmus segítségével sem volt már elég erős e bajok felszámolásához.

A királyság és a feudális anarchia

Miként elődeink szokása kívánja, mi is azt akarjuk, hogy palotánkban az Isten tisztelete, a királynak való tiszteletadás, a kegyesség, s az egyetértés egysége, a béke rendje uralkodjék, és hogy ez a béke, mely palotánkban elődeink intézkedései következtében jött létre, egész királyságunkra kiterjedjen, s mindenütt betartassék.

Azt akarjuk, hogy mindazok, kik udvarunkban tartózkodnak, és mindazok, kik idejönnek, békében éljenek. Ha pedig valaki e békességet megsértve, zsákmányszerzésre vetemedik, az királyi tekintélyünk és küldötteink parancsára palotánkban előttünk megjelenjék, amint ezt elődeink capitularéi rendelik, törvényes ítélettel elítéltessék, s a királyi kegyvesztésen kívül háromszoros jóvátételt fizessen. Ha a vétkesnek nincs hűbérura vagy az udvaron kívül él, küldöttünk keresse fel őt magát, nevünkben parancsolja meg, hogy a palotában megjelenjék. Ha elég vakmerő, hogy ezt megtagadja, erőszakkal vezessék elénkbe. Ha küldöttünk és mi magunk megvetésével engedelmeskedni vonakodik, és ellenállása közben megölnék, rokonai vagy barátai pedig híveink ellenében, kik őt megölték, vérbosszú jogát akarják gyakorolni, meg fogjuk ezt akadályozni és híveinket királyi tekintéllyel oltalmazzuk.

Az a püspök, kinek egyházmegyéjében rablásokat követtek el, az illető hely papjának közbenjöttével három ízben szólítsa fel a vétkest, hogy bánja meg bűnét, tegye jóvá az okozott kárt, és adjon elégtételt

Istennek és az egyháznak, kiket megsértett. Ha vonakodna ezt megtenni, és nem törődik e figyelmeztetéssel és felhívással, a püspök sújtsa őt pásztori botjával, azaz a kiközösítés büntetésével, taszítsa ki őt a szent egyház és minden keresztény közösségéből mindaddig, míg illendő jóvátételt nem szolgáltatott. A püspök közölje a kiközösítés büntetését a vétkes hűbéruraival és más püspökökkel, hogy ezek őt oltalmukba ne fogadják addig, míg bűnét jóvá nem tette...

A gróf ajánlja figyelmébe ezt az algrófnak, ez meg a vicariusoknak és a centenariusoknak[10] és minden köztisztséget viselőnek, valamint az emberi törvények ismeretében járatos frankoknak, hogy valamennyien legjobb tudásunk szerint legyenek az egyház segítségére, akár maguk elhatározásából, akár pedig a klerikusokkal egyetértésben, minden olyan alkalommal, midőn a püspök, vagy a püspök tisztviselői, akár pedig a szegények őket erre felszólítják. Ezt az Isten iránti szeretetből tegyék, a szent Egyház békességéért, s az irányunkban köteles hűségből... Azt akarjuk, hogy a papok és a grófok emberei tiltsák meg a parasztoknak, hogy olyasfajta társulásokat hozzanak létre, melyeket Gildáknak neveznek[11], azok ellen, kik tőlük valamit elraboltak. Ellenkezőleg, ügyüket hozzák a pap elé, ki a püspök megbízottja, és azok elé, kik ama vidéken a gróf képviselői hasonló jellegű ügyekben, hogy minden dolgokat bölcsen és okosan intézzenek el.

ARDRES-I LAMBERT

A X. században élt Normandiában, mint falusi pap. Kis krónikája tele van a környékbeli feudális urak egymáselleni hadakozásainak leírásával. Kiadása: *Dom Bouquet*, Recueil des historiens des Gaules et de la France, Paris VIII. köt.

Hogy mennyire elméleti volt csupán a királyság feudalizmust korlátozni kívánó törekvéseinek értéke, következő két szemelvényünk mutatja. A király alig képes valamit tenni hűbéresei önkényének csökkentése érdekében.

Egy feudális úr és birtoka

A mi Urunk megtestesülésének mintegy 928-ik esztendejében, midőn Flandriában a nagy Arnold uralkodott, egy erényes és származása szerint nemes férfiú élt, a neve Sigfrid... A Sigfridet „Dánnak" is nevezték, mert sokáig szolgálta Dánia királyát. Hadakozás dolgában nagy hírnévre tett szert, tekintélye nagy volt a dánok között, mintha Dánia királyának fia, unokaöccse vagy unokatestvére vagy más közeli rokona lett volna. Mindenesetre a király után ő volt az első... A királyi udvarban szerzett tisztességtől és tekintélytől övezve hagyta el azt az országot, és miután hadban próbált embereket gyűjtött maga köré mind az ő rokonságából, mind pedig idegeneket, Guisnes földjén telepedett le... nem törődvén azzal, hogy Guisnes vidéke akkoriban romokban, megműveletlenül heverő, gyöngén lakott vagy néptelen terület volt.

Sigfrid látta, hogy elődeinek hanyagságából Guisnes vidéke erősség híján szűkölködött, és minden oldalról ki volt téve az ellenség veszélyének, s maga Guisnes városa sem volt körülzárva és körülvéve falakkal és árkokkal. Földhányást emeltetett tehát, melyet lezárt és kettős árokkal is körülvett, és ezenfelül még egy erős erődítményt is építtetett, mindezt azonban a nagy Arnold flandriai gróf tudta nélkül...

Midőn Arnold, Flandria grófja, kit nagynak mondanak, megtudta, hogy Sigfrid maga akar uralkodni

Guisnes földjén, haraggal és méltatlankodással telt el, felindult és bosszút akart állni rajta. Mindazonáltal szorgalmatosan hírnököket és követeket küldött hozzá. Az említett Sigfrid azonban örömmel és bőkezűen fogadta a nevezett követeket, meghallgatta őket és tudomásul vette jövetelük okát. Tekintetbe vette azt is, hogy ily nagy fejedelem méltatlankodását keltette fel és megfontolta, hogy mit kell tenni, mert figyelmeztették őt és tanáccsal is ellátták a tartomány bölcs öregei és tekintélyes emberei. Ezek tanácsára bűnösnek vallotta magát (vagy talán kényszerűségből tette ezt), összegyűjtötte közeli barátait és rokonait, és bizalmát a mi Urunk Istenünkbe és az ő hatalmába vetve minden habozás nélkül a mondott flandriai gróf úr elébe járult, kit az ország nemeseivel szórakozva és harci játékok közt talált Saint-Omer városában, melyet akkor Sithiunak neveztek. Itt szórakozott és tartózkodott ő igen gyakran.

Midőn Sigfrid meglátta és megismerte a gróf urat, ama közmondásra gondolván, hogy a bátrat segíti a szerencse, bátor és kétségesség nélküli szívvel eléje állt, és tisztelettel, teljes alázatossággal üdvözölte őt mindazokkal, kik társaságában voltak, a flandriai udvarban akkor időző lovagokkal és nemes emberekkel együtt. Ezeket Sigfrid, mint okos és óvatos ember, már előzőleg és titkon felkérte a maga segítségére, s a mondottak jóindulatúan és nagy tisztességgel üdvözölték őt, tiszteletet és jó szolgálatot ígértek neki, és minden erejüket megfeszítették, hogy uruknak, a mondott flandriai grófnak, kegyelmét számára biztosítsák... Így azután az lecsillapítva haragját, szívesen fogadta Sigfridet és kezetfogva vele viszonozta üdvözletét és köszöntötte az övéit.

E naptól kezdve a flandriai gróf és Sigfrid barátok lettek, s e grófnak Sigfrid minden tisztelettel és hó-

dolattal hűségesküt is tett Guines grófság jogán. És annyira megnyerte a flandriai gróf úr kegyét, hogy ez őt mint magával egyenrangút tisztelte, barátjává tette és házába bejáratossá, mert Sigfrid maga is megfontolt, okos, jótanácsú, bőkezű ember volt és minden erénnyel ékes. Ezért a flandriai udvarban is sokra tartották őt, híres ember lett s a legelőkelőbb után a második.

Egy hűbérúr dolgai (IX. sz.)

Volt egy boulogne-i gróf, kit Regnier-nek hívtak, ki minden képzeletet felülmúlóan gőgös és kegyetlen volt tartományának lakóival szemben. Minden tőle telhető módon megalázta, megtörte és megvetette ama föld nemeseit. De ami még szégyenletesebb volt, a tisztesség és a becsület rendjét megfordítva, a nem nemes embereket becsülte és tisztelte, ezeket magasztalta fel és részesítette nagy tisztességben... Mindazonáltal hajlandó volt szolgálni királyát, uralkodó urát és tartományán kívül a felette állókkal szemben udvarias és bőkezű, ám a tulajdon földjén élő alattvalóival, s a nála alantabb állókkal szemben könyörtelen s a kapzsiság tüzében égő volt. Széltében-hosszában pusztított és rontott mindent. Mindenkit kifosztott. Egyet rágalmazó módon és álnokul megvádolt, mást a visszatérés reménye nélkül száműzetésbe küldött. Börtönbe vetette a harmadikat, hitvány és rút tömlöcbe. Ismét másokat fák ágaira vagy akasztófákra köttetett fel. Ha fegyvert ragadott, kegyetlen volt és keserű gonoszsággal teli. A vele egyenrangúakkal szemben civakodó és összeférhetetlen. Házanépével szemben szilaj és zsarnoki. Állandóan azt kémlelte, hogy szolgái nem lopják-e meg őt és emberei úgy féltek tőle, mint a mennyből

letaszított Sátántól és nem is ok nélkül. És hogy tetszését megnyerjék, rosszul bántak a néppel és inkább igyekeztek zsarnoki parancsait teljesíteni, mint az ésszerűség és az igazság elveihez alkalmazkodni. Az egyiket összeverette Boulogne-ban, más valakit megkínoztatott Descure-ben, megint más valakit a calais-i templomból ragadtatott el és darabokra vágatott. Valakit rokonai által Marqban öletett meg, s ha valaki zúgolódni kezdett volna ezek miatt, úgy küldte a halálba, ahogyan a hentes szokta a sertést. Így tehát Regnier gróf teljességgel őrjöngővé, s dühös haragtól lángolóvá lett. Különösen gyűlölte a boulogne-iakat, és gonosz féktelen gyűlölettel üldözte őket. A calais-iaknak vállára is súlyos terhet rakott, hogy neki örökös adót fizessenek, mérhetetlenül nagy összeget pénzben csak azért, hogy békében maradhassanak. A marqbelieket is gyötörte. Vasláncot rakott nyakukba és Hardelóban börtönbe vetette őket. Feldúlta, lerombolta és elhamvasztotta a Guens-ban lakók házait és épületeit, a Cayeuben lakók is csak kellemetlenséget és gyalázatot viseltek el tőle. Az ordre-i lakosoknak is minden egyebeknél több bántalmat és gyalázatot kellett elszenvedni mindenben és mindenhol. Mintha ez a mértéktelenül gonosz úr, ki mindazonáltal a fegyverforgatásban igen ügyes volt, nem jog szerint birtokolta volna e földet, hanem csak ideiglenesen, mintegy hódító módjára. Az egész népnek, mely hatalma alá tartozott, ilyen és ehhez hasonló bajokat és elviselhetetlen károkat okozott, s a szomszédos tartományok is állandó rémületben voltak miatta.

Hogy őrjöngését valamennyire lecsillapítsa, és véres kegyetlenségét kielégítse, különös és haragtól fűtött szilajsággal végül is az Ordre-ban lakó Hunfrid halálára esküdött. Miután az említett Hunfridot, ki az ordre-i nemesség feje volt, üldözőbe vette és

amint hely és idő meg mód kínálkozott erre, megölette és kivégeztette gyalázatos halállal, fejét levágatván. Amint azonban e szégyenletes tett elhírhedett és nyilvánossá vált, az elhunyt özvegye asszonyi testben férfiúi bátorságról tett bizonyságot. Már halott férjének vérrel itatott ingét lehúzta és magánál tartotta bizonyos ideig, és gyakran megmutatta azt gyermekeinek. És nem minden súlyos és nagy kesergés nélkül s siralmak között buzdította őket, hogy bosszulják meg atyjukat. Erre lelkesítette és ösztönözte őket. És mivel az erőszakos dolgok sohasem tartanak sokáig, az történt, hogy ez a Regnier gróf, ki Isten büntetéséből napjainak vége felé közeledett már, vadászat iránti különös hajlandóságából vadászaival és kutyáival a boulogne-i erdőségbe ment, Mecquinghen falu szomszédságában. Hunfrid özvegye, ki véletlenül éppen arra ment, meglátta ellenségét és nagy kedve támadt, hogy rárontson, s hogy szándékát most véghezvigye, de mégis megsarkantyúzta lovát és hazavágtatott. Gyermekei azonnal készeknek mutatkoztak, hogy akaratát teljesítsék és vele együtt Cayeu lakói. Az özvegy szörnyű kiáltozással és könnyek között áradó panaszokkal bámulatos módon fellelkesítette családjának tagjait. Habozás nélkül megmutatta gyermekeinek és háza népének elhunyt férje ingét és közölte velük, hogy hogyan és mely helyen találkozott Regnier gróffal, ki csak csekély kísérettel vadászott. Tőle telhetően búzdította őket, hogy most bosszulják meg atyjuk halálát.

Ekkor az ordre-i lakosok s a hozzájuk csatlakozó cayeu-iek felzúdultak, hogy ez a dolog valamenynyiükre közösen tartozik. És maguk is az erdőbe indultak, hogy felkutassák Regnier grófot. És midőn megtalálták, üldözőbe vették egészen a marquise-i kőfejtésig, ahol megrohanták és ahogyan eltervezték, meg is ölték, vadászainak és kutyáinak kiáltozása

és zajongása közepette. Ott hagyták azután holtan, széttaposva és szétdarabolva, mint egy vad állatot.

II. FÜLÖP OKLEVELE

II. Fülöp Ágost („Augustus") francia király a központi hatalom erősítése érdekében, a királynak a feudalizmus szövevényéből kiemelkedő, minden alárendeltséget kizáró helyzetét igyekezett elismertetni.

A király minden hűbéres felett áll

A király méltóságához illő, hogy jótéteményekkel jutalmazza azokat, kik odaadó hűséggel vannak irányában. Mert, ha jutalmazásunk felér az érdemekkel, ily példák sokakat utánzásra buzdítanak.

Tudják meg tehát mind a most élők és akik ezután következnek, hogy Fülöp, Flandria grófja reánk hagyta Amiens városát és grófságát. Mi pedig világosan megismertük az amiens-i egyház hűségét és ragaszkodását irányunkban, de különösképpen azt, hogy ebben az ügyben egészen rendkívüli készségről tett tanúbizonyságot, ugyanis e birtoknak és grófságnak adományozása az említett Egyházra tartozik, s a hűségesküt is az fogadja el a megadományozottól. Ámde ugyanezen egyház beleegyezett és jóindulatúan tudomásul vette, hogy mi az őt illető hűbért birtokunkban megtarthassuk anélkül, hogy neki hűségesküt tennénk. Mi ugyanis hűbéres szolgálattal senkinek nem tartozunk és nem is tartozhatunk . . . Ha azonban egy napon ez a hűbérbirtok olyan valakinek jut adományul, ki hűségesküt tehet az amiens-i püspöknek, valóban tegyen hűbéresküt az említett

hűbér fejében a mindenkori püspöknek. Mert ez a szokás, amit régtől fogva ismertek és megköveteltek Amiens püspökei...

Regino

Krónikáját, amelyet 906 táján fejezett be, a régi hagyományoknak megfelelően időszámításunk kezdeteivel indította el, és a régi krónikákat felhasználva haladt egészen a 813. évig. Attól kezdve saját koráig már vagy az idősebbek előadása, vagy a saját tudomása alapján állította össze anyagát (Ex relatione patrum auditu percipere). Művének második része: *Liber de gestis Francorum*. A prümi apát az egyik legrégebbi nyugati krónikás azok között, akik beszámoltak a magyarok európai megjelenéséről; Anonymus is ismerte és használta. Kiadása: *F. Kurze*, Reginonis Abbatis Prumiensis Chronicon... Monumenta Germaniae Historica, Scriptores, in usum scholarum*, Hannover 1890.

Az utolsó hullámok: normannok és magyarok

884

Az Úr megtestesülésének 883. évében a normannok, akik Haslonból [Elsloo Belgiumban] vonultak vissza, a Somme folyóig érkeztek és ott le is telepedtek. Minthogy ezek gyakori betöréseit Karlmann** elviselni

* Az „in usum scholarum" megjelölés a Monumenta Germaniae Historica sorozatai között nagy, folio alakban és régebben megjelent krónika- és évkönyvkiadások kisebb és újabb kritikai újrakiadásait jelöli, melyeket az iskolák — azaz főként az egyetemi szemináriumi gyakorlatok — számára jelentettek meg.

** A nyugati frankok királya (879—884).

nem tudta, pénz ígért nekik, ha birodalmából kivonulnak. Az ily módon megszerezhető pénz megfogta ennek a kapzsi fajtának a lelkét és tizenkétszer ezer font tiszta színezüst fejében ugyanannyi esztendei békességet ígértek. Miután megkapták ezt a tömérdek pénzt, eloldozták a köteleket a parttól, hajóra szálltak és a tenger partjaira hajóztak.

Időközben Karlmann, kit vadászat alkalmával egy vadkan súlyosan megsebesített, rövidesen [dec. 12.] elvesztette életét és birodalmát. Szent Dénes egyházában temették el. Egyesek azt állítják, hogy valamelyik csatlósa, ki ügyetlenül kezelte fegyvereit, sebesítette meg, és mivel nem szándékosan, hanem akaratlanul követte el ezt a vétséget, ezért a király ezt el is titkolta, nehogy csatlósa ártatlanul halállal bűnhődjék emiatt.

A normannok, hírül vevén a király halálát, tüstént visszajöttek a birodalomba [885]. Hugó apát és a többi előkelő férfiak tehát követeket küldtek hozzájuk és hivatkoztak arra, hogy a normannok megszegték ígéretüket és adott szavukat. Mire azok azt felelték, hogy ők Karlmann királlyal kötöttek egyezséget és nem mással. Bárki legyen is, ki őt az uralkodásban követi, adjon ugyanannyi mennyiségű és minőségű pénzt, ha békességben óhajt uralkodni. Megrémülve ettől az üzenettől, a királyság előkelői követeket küldtek Károly császárhoz, őt ezenfelül a királyságba hívták. Gundolf városáig [Gondreville, Kelet-Franciaországban] eléje mentek és szokás szerint kezüket nyújtva hűségesküt tévén, alávetették magukat uralmának.

Ugyanabban az esztendőben a normannok, kik Dániából jövet Chinheimba [Kenemerland Hollandiában] érkeztek [883], Godefrid* beleegyezésével fel-

* Normann király (+885).

hajóztak a Rajnán és Duisburg városát elfoglalva, a szokott módon erődítményt építettek és az egész telet [884] ott töltötték. Henrik herceg[12] táborba szállt ellenük, és semmiképpen sem engedte, hogy portyázva raboljanak. Ahogy kitavaszodott, felégették táborukat és tengerre szálltak.

A magyarok alatta olyan mérhetetlen sokasággal jöttek, hogy azt mondták, hacsak a föld meg nem hasad és az ég el nem temeti, más le nem győzi őket. A király seregétől a Lichus [Lech] folyónál oly vereséget szenvedtek Isten segítségével [augusztus 10], amilyen győzelemről eleink soha nem hallottak és tudtak. (Ott esett el Chounrad, az egykori herceg.) A király innen a szlávok ellen fordult, ahol hasonló győzelmet aratva, hatalmasul öldökölve leverte azokat, Wigmannt pedig elűzte. Heinrich, a király testvére, visszaszerezte a már nem remélt javakat [október 16]. . .

Thietmar

Merseburg püspöke (975—1018), előkelő szász család sarja. Krónikájában szinte teljesen csak saját korának eseményeivel foglalkozik, ahogyan előkelő rokonságától, a császár, I. Ottó kíséretének tagjaitól vagy személyes tapasztalásból szerzett értesülései alapján el tudta mondani. Fő forrása mégis Widukind szász krónikája, a *Rerum Saxonicarum libri III.* Elsősorban szűkebb hazájának, Szászországnak dolgai és a germán császárságot az Elba másik partján élő szlávok mozgolódásai miatt állandóan foglalkoztató problémák érdekelték. Természetesen helyet kaptak művében korának más eseményei is, így egyebek között a magyar kalandozások, a dánok, sőt a távoli oroszok viselt dolgai. Kiadása: *F. Kurze,* Thietmari Merseburgensis Episcopi Chronicon. Scriptores Rerum Germanicarum. Hannover 1889.

Egy, az Albis [Elba] mellett fekvő, sűrű erdővel borított hegyet lakhatóvá tett és várost épített[13]. A várost a tőle északra eső folyóról [ma: Triebsche] Misninek [Meissen] nevezte el, és — ahogy az ma szokás — őrséggel és egyéb védelemmel erősítette meg. Innen meghódította és adófizetésre kényszerítette a milzenibelieket. Liubusia [Lebuse] városát, amelyről később bővebben beszélek, sokáig birtokolta. Annak lakosait meg arra kényszerítette, hogy egy alatta levő kis erődítménybe húzódjanak, és neki ott megadják magukat. Attól a naptól kezdve, hogy ez a város tűzvész áldozatává lett, a mai napig is lakatlan. Ha valamit zsákmányolt országában — ahogy azt sokan állítják —, úgy azt bocsássa meg neki a jóságos Isten...

Ezenfelül fegyveresen engedelmességre szorította a normannokat és a dánokat, rábírta őket arra, hogy ősi pogányságukat levetvén, királyukkal, Cnutóval együtt Krisztus igája alá hajtsák fejüket.[14] Minthogy azonban régi ellenségeinkről csodálatos dolgokat hallottam, ezeket nem akarom említés nélkül hagyni. Ezekben az országrészekben van egy hely, ennek a királyságnak székhelye, Lederum [Leire] a neve és a Selonnak [Seeland Dániában] mondott vidéken fekszik, ahol kilenc évvel később január havában, azon idő után, amikor mi az Úr megjelenését ünnepeljük, valamennyien összegyűltek és ott isteneiknek kilencven (és kilenc) embert, ugyanannyi lovat kutyákkal és kakasokkal együtt — sólymok helyett — feláldoztak. Ezt bizonyára azért tették — amint az előbb mondottam is — mert úgy vélték, hogy ezek nekik a másvilágon szolgálni fognak, és ezek engesztelik ki az alvilágiakat ama bűntettekért, miket ők maguk követtek el. Milyen helyesen cselekedett a mi

királyunk, aki eltiltotta őket ettől a kárhozatos szertartástól! Mert ugyancsak kedves szolgálatot tesz az Atyaistennek, ki az embervér kiontását meggátolja.

Augsburg

És íme az avarok[15], mintha már megfeledkeztek volna gaztettükről, fegyvert fogtak ellenünk. Henrik herceg hírül adta a királynak, hogy közelednek, és megkezdett útjáról visszahívta őt. A király meg egybegyűjtötte Augusta [Augsburg] városába valamennyi hívét és kijelentette, hogy inkább meghal, semmint újból elviselni legyen kénytelen ezeket a szörnyűségeket. Biztatta övéit, jutalmakat ígért kegyesen mindenkinek, ki segítségére lesz, és büntetéssel fenyegette a megfutamodókat. Innen-onnan csupán nyolc légiót gyűjtött össze, ezeket hadirendbe állítva vigasztalta a halálra szántakat, simogató szóval, az örök élet jutalmával, a győzteseket pedig a jelenvaló gyönyörűségekkel biztatván. A sereg szélső szárnyait azonban a kemény ellenfél a sebes Lech folyó mellett észrevétlenül bekerítette, a vigyázatlanokat elnyomta és sokat közülük megölt és kifosztott. Amint a király erről értesült, Chuonrad herceget[16] övéivel az ellenség mögé küldte, aki aztán a foglyokat a zsákmánnyal együtt a rabló farkas torkából kiragadta és győztesen tért vissza a táborba...

Másnap, azaz Lőrincnek, Krisztus vértanújának napján [augusztus 10], a király leborulva, saját magát vétkesnek vallván, könnyek között fogadalmat tett: ha e nagy hírvivő közbenjárására Krisztus aznap győzelmet és életet ad neki, úgy Merseburg városában a tüzek felett győztesnek tiszteletére püspökséget

alapít, és a saját részére nemrég megkezdett nagy házat templommá építi fel. Ezután mit sem késlekedve felkelt a földről, és miután misét mondtak, és gyóntatójának, a jeles Othelricnek[17] kezéből a szent testet magához vette, megragadta pajzsát és a szent lándzsát, majd az ellenségre támadó vitézek élén az ellenálló ellenséget először megrohanta és amint az hamarosan meghátrált, estig le is verte és megfutamította. Végül a vérontás befejezése után, a zöldellő réten ült a győztes sereggel, és szorgosan kutatta, hogy ki hiányzik az ő seregéből. Akkor tudta meg, hogy Chuonrad herceg, a saját veje, a kiváló lovag elesett. Holttestét méltóképpen megsiratva, nagy gonddal Vormatiaba [Worms] küldte, hogy ott temessék el. Ezenkívül hírnököket küldött édesanyjának, akik mindenről rendben beszámolván, őt gondjaitól megszabadították, és a hivek szívét Krisztus dicséretére lelkesítették, de különösen a király alattvalóiban kimondhatatlan örömujjongást keltettek. Egyöntetűen zengtek hálát és dicsőséget a magasságokban lakozó Istennek...

Ezenközben a király Szászországba menvén, örömmel látta viszont hazáját. Valamennyi fejedelem messziről eléje jött, és a legnagyobb ragaszkodással vette körül. Tiszteletre méltó szülőanyja, ki már régóta várta, örömkönnyek között ölelte magához. Azonnal közölte velük ígéretét, ezt a legapróbb részletig ismertette és buzgón kérte tanácsukat és javaslatukat. És mivel ezek vele egyetértettek, és kegyes kívánságában osztoztak, a király Magdeburg városában apátságot alapított, csodálatos templomot kezdett építeni azon a helyen, ahol szent Aedith* nyugszik. Halála után itt kívánt ő maga is pihenni. Ugyanott püspökséget is akart létesíteni Bernardnál,

* Edith: I. Ottó (936—973) felesége († 947).

a szent halverstidi [Halberstadt] egyház [VII.] főpapjánál, akinek egyházmegyéjében van az említett város, azonban azt életében befejezni nem tudta. Mindazt, amit idők folyamán ingatlanokban vagy egyéb dolgokban szerzett, Istenre és annak harcosára, Mauriciusra hagyományozta.

Míg ezek történtek, a szlávok szörnyű háborút indítottak Wigmann és Ekbert comesek biztatására[18], Nacco és fivére Stoigneus vezérletével. Mivel Herimann herceg nem bízott abban, hogy ezeket legyőzhetné, a király segítségét kérte. Ez, amilyen serény volt, erős sereggel hatolt be az északi részekbe, honnét — amint az írás mondja — annyi baj származik. Stoigneust, ki társai által cserbenhagyva egy erdőben rejtőzött, foglyul ejtette és lefejeztette, társait meg, e nagy gonosztettnek szerzőit: Wigmannt (a király mostohaanyjának fiát) és Ekbertet elűzte. Liudolf meg, a király fia, gonoszok tanácsától megrontva újból ellenkezett, és hazáját elhagyva Itáliába ment [956], és ott, alig egy esztendei tartózkodás után, a VIII. napon szeptember idusa előtt [957. szeptember 6.], sajnos meghalt. Testét társai Magontiába [Mainz] hozták, és ott Albanusnak, Krisztus vértanújának egyházában eltemették... A királyt ennek a rendkívül szomorú hírnek vétele igen felzaklatta, és úgy siratta meg fiát, mint Dávid Absalont...

A háborús bajok elültével, ismét Rómába való utazást színlelve, az említett Berengárt, aki már két éve erős kézzel birtokolta Langobardiát, szent Leó hegyén feleségével, Willával, fiaival és leányaival együtt végül is ravaszul foglyul ejtette és Bavenbergbe [Bamberg] száműzte, ahol utóbb meg is halt. Ezután fegyveres erővel Róma ellen indult, az ellenálló lakosokat két ízben leverte és diadalmasan bevonult a városba. Ezenfelül [XII.] Johannes pápától (kinek

kérésére idejött) ő és felesége uralkodásának XXVIII. évében császári áldást kapott* és a római egyház patronusaként Beneventumot, Calabriát és Apuliát, hercegeiket legyőzve, magának követelte.

Az ő idejében aranykorszak ragyogott. Nálunk akkor találtak ezüstérc-eret. Wigmannt is legyőzték.

Ismét a szlávokról

Azok a néptörzsek, melyek a kereszténység felvétele után a királyoknak és császároknak adófizetőként szolgáltak, a dölyfös Thiedrich herceg zsarnoksága alatt, egy akarattal fegyvert ragadtak [982—983]. Ezt az eseményt atyám, Sigfrid comes, még mielőtt megtörtént volna, így tudta meg előre: sűrű felhőgomolygást látott álmában és amint ámulva kérdi saját magától, hogy ez mi lehet, hangot hallott, mely a következőket nyilatkoztatta ki: „Most kell beteljesednie annak a jövendölésnek, hogy *Isten esőt ad az igazaknak és hamisaknak.*" Ez a csapás elsőül Havelberget** sújtotta, ahol megölték az egyházfőt, és lerombolták a püspöki székesegyházat három nappal július kalendái előtt [június 29.]. Három nap múlva a szlávok zendülő csapata, midőn éppen a primára harangoztak volna***, megszállta a brandenburgi püspökséget, melyet harminc évvel előbb alapítottak, mint a magdeburgit****. Elsőnek menekült el Wolemer a harmadik püspök, az egyház védője, Thiedrich és a lovagok azonban e napon csak alig tudtak megszabadulni. A papságot foglyul ejtették, és Dodilót, ugyanezen egyház második fejét, kit saját emberei

* Császárrá koronázták 962-ben.
** A Havel folyó mellett, Berlintől nyugatra.
*** Reggel hat óra.
**** Valójában húsz évvel előbb, 648-ban.

megfojtottak és aki már három éve el volt temetve, sírjából kidobták. A még sértetlenül ép holttestet teljes püspöki díszében odavetették a falánk kutyáknak, és utána meggyalázva újból visszatették. Az egyházi kincseket széthordták és sokak vérét irgalmatlanul kiontották. Krisztus és tiszteletre méltó halásza, Péter helyett, az ördögi eretnekség különböző szertartásait végezték itt ezentúl, és ez a siralmas változás nemcsak a pogányokat, de még a keresztényeket is fellelkesítette . . .

Tovább megyek az elbeszélésben, érintvén az oroszok királyának, Wlodemirnak gyalázatos cselekedetét[19]. Ez Görögországból nősült: Helenát vette el, aki harmadik Ottó jegyese volt, és akit ravasz fondorlattal jegyesétől elidegenített. Jegyese buzdítására felvette a kereszténység szent hitét, ezt a hitet azonban tettekkel nem igazolta. Igen nagy kéjenc volt, kegyetlen, s az elpuhult görögök bűneiben tobzódott. Három fia közül[20] egyet Bolizlav hercegnek, a mi üldözőnknek lányával házasított össze. A lánnyal együtt küldték a lengyelek Reinbernt, a Salsa Cholbergiensis [Kolberg] egyház püspökét. Ez a Hassengunnak nevezett vidéken született. Miután bölcs tanítóktól a szabad tudományokban kiművelődött, püspöki méltóságot nyert el; úgy hiszem, méltó volt erre. Hogy a reá bízott munkakörben miként tevékenykedett, annak elbeszéléséhez nem elég az én tudásom és ékesszólásom. A bálványok szentélyeit lerombolták, a bálványimádás tárgyait felgyújtotta és a démonoktól lakott tengerbe vetette, szent krizmával meghintett négy követ és a szentelt víz tisztító erejével a mindenható Úrnak dicsőségére új sarjat oltott a terméketlen fába; e nagyon dőre népbe a szent dicséretek áldását plántálta; böjtöléssel, virrasztással és hallgatásssal sanyargatta a testét, hogy szívét az istenes szemlélődés tükréhez kényszerítse. A fent említett király azután

őt a saját fiával együtt, kiről hallotta, hogy az Bolizlav biztatására titokban ellenszegülővé lett, foglyul ejtette, és a fiút feleségével és a püspökkel együtt szigorú börtönbe zárta. Itt aztán a tiszteletre méltó atya titokban buzgólkodhatott az Isten dicséretében, amit eddig nyíltan nem tehetett. És miután itt könynyekkel és bűnbánó szívből jövő folytonos imádsággal, áldozattal engesztelte ki Istenét, a test szűk börtönéből kiszabadulva, örömmel költözött át az örök dicsőség szabadságába.

Az említett király bizony méltatlanul viselte nevét: a béke királyának nevezetét*. Mert nem azt nevezzük igazi békének, amelyet a gonoszok is megtartanak egymással szemben és amelyet ennek a földnek lakói birtokolnak, hiszen ez a béke folyton változik. Csak az mondhatja magáénak a békét, aki lelke indulatait félretéve, a győzedelmes türelmesség jutalmaként Isten országát érdemli ki. A mennyei biztonság birtokában csak neveti a püspök a gonosz férfiú fenyegetéseit, és tisztasága kettőzött erejével nyugodtan szemléli a kéjenc lángoló bosszúvágyát, mert tanítónk, Szent Pál tanúsága szerint a házasságtörőket megítéli az isten. Bolizlav meg mindezeket tudván, nem szűnt meg bosszút állni, amennyire csak tudott. Ezután a király, betöltvén élete napjait, meghalt [1015]. Teljes örökségét két fiára hagyta, míg a harmadik még a börtönben volt, ahonnan az később, feleségét otthagyva megszökött és apósához menekült.

Amikor üdvösségünk mestere, Krisztus, azt parancsolta, hogy az ártalmas bujasággal teli ágyékainkat övezzük körül, mértékletességre, nem pedig valamilyen visszaélésre biztatott. És mivel papjaitól a fent említett király hallott az égő gyertyáról, az elkövetett bűn szennyét szakadatlanul bőkezű alamizsnával tö-

* Vladimir: „békés király".

rölte le. Mert írva vagyon: alamizsnálkodjatok és mindentek tiszta lészen. Mikor már megöregedett és sokáig uralkodott, meghalt. A nagy Cuiewa [Kiev] városban temették el. Krisztus vértanújának, Kelemen pápának* egyházában, a már említett feleségéé mellett áll szabadon, a templom közepén a szarkofágja. Hatalma fiai között oszlott szét, Krisztus szava mindenben valóra vált. Nem merek arra gondolni, hogy beteljesedik az írás, mely szerint: minden magában meghasonlott ország elpusztul stb., mert az egész kereszténység azért könyörög, hogy változtatná meg Isten az akaratát ezekben a dolgokban.

Brémai Ádám

1069 körül került Adalbert bremeni érsek udvarába, és a székesegyházi iskola vezetője (scholasticus) lett. Régi források és személyes értesülések alapján 1072—1076 között írott műve Észak-Európa történetének egyik legjelentősebb forrása: *Gesta Hammaburgiensis ecclesiae pontificum* (A hamburgi egyház főpapjainak viselt dolgai). Kiadása: Monumenta Germaniae Historica, Scriptores, XX. köt 782—824. l. és in usum scholarum, 1868.

Az Európában megtelepült új népek nem sokat tudhattak az őket körülvevő világról. Igaz, hogy nem is nagyon törekedtek megismerésére. Mégis maradt fenn néhány tanúság arról, hogy különösen az északi vizek merész hajósai, a normannok hihetetlen vállalkozásokra is képesek voltak. Brémai Ádám az északi emberek hazájáról, szokásairól és a kereszténység felvétele után feudalizálódó társadalmuk nem javuló erkölcseiről tájékoztat.

A normannok (wikingek) Amerika partjaira is elvetődtek, s a partvidéket, melyet felfedeztek, Vinlandnak

* I. Kelemen (+ 102).

(Bor-ország) nevezték. A mai Egyesült Államok és Kanada határvidékén, az Óceánhoz közel, a XI. század elején szőlő termett, ami világosan mutatja, hogy az északi félgömb klímája akkor valóban melegebb volt.

Az északi szigetekről

Ama szigetek közül, melyek közel feküsznek a szlávokhoz, hármat találunk a legnevezetesebbnek... a harmadik az, melyet Semlandnak neveznek, s amely határos a ruzzikkal [oroszokkal] és polanikkal [lengyelekkel]. Ezt a sembik vagy pruzzik [poroszok] lakják. Igen nyájas emberek, kik segítségül mennek a tengeren veszélyben forgóknak, vagy azoknak, kiket a kalózok zaklatnak. Az aranyat és ezüstöt kevésre becsülik, idegen prémekben bővelkednek, melyeknek dögvészes bűze a mi földünkre hurcolta be a hiúság mérgét. Ők ezeket csak annyiba veszik, mint a ganéjt, úgy vélem, a mi vesztünkre, mert mi, ha törik, ha szakad, nyusztprémes ruhára vágyunk, mint a legnagyobb boldogságra. Ők a gyapjúruhákért, melyeket faldáknak nevezünk, felajánlják az annyira értékes nyusztokat. Sok dicséretre méltó dolgot lehetne mondani e népnek szokásairól, ha övék lenne Krisztus hite, melynek hirdetőit szörnyen üldözik. Őnáluk szenvedett vértanúhalált a csehek kiváló püspöke: Adalbert. A mai napig náluk valóban minden olyan, mint minálunk. Egyedül a ligetek és források látogatása tilos, mert úgy vélik, hogy a keresztények jelenléte beszennyezi ezeket a helyeket...

Valamennyi vidék között Nordmannia [Norvégia] a legterméketlenebb, hegyeinek zordsága vagy a rendkívüli hideg miatt. Ezért csak juhok tartására alkalmas. Az ottani népek nyájai, arab szokás szerint, mélyen a pusztaságban legelnek. Ezzel a jószággal

tengetik életüket, a barmok teje ételül, gyapja ruhául szolgál. Ezért nevel ez a föld vitéz harcosokat, kiket nem puhított el semmiféle fényűzés. Kik gyakrabban támadnak meg másokat, mint ahányszor őket támadják meg mások. Gyűlölködés nélkül élnek a szomszédos sueonikkal, bár a dánok, akik velük egyformán szegények, valaha — ha nem is büntetlenül — megtámadták őket. Ezért az élet fenntartásához szükséges dolgok hiányában, kénytelenek az egész földet bejárni. Martalóc rablásaikkal gazdag területek termését viszik haza, hogy ily módon bírhassák ki saját földjük ínségét. Miután felvették a kereszténységet, már jobb erkölcsök birtokában, megtanulták, hogy a békét és igazságot szeressék, hogy saját szegénységükkel megelégedjenek, sőt azt is, hogy gyűjtött javaikat szétosszák, nem úgy, mint régen, mikor a zsákmányból elosztott javakat gyűjtötték. És míg azelőtt valamennyien a gonoszok bűnös üzelmeinek szolgáltak, most az apostollal, egyszerű lélekkel vallják Krisztust, a megfeszítettet. Minden halandók között a legmértékletesebbek ételben is, erkölcseikben is; a kíméletességet és szerénységet mindenek fölött szeretik. Ezenkívül annnyira tisztelik papjaikat és egyházaikat, hogy alig akad olyan keresztény, aki ne vinne naponként áldozatot a misére, melyet hallgatott. De a keresztségért és bérmálásért, az oltárok felavatásáért, a szent rendek feladásáért*, náluk és a dánoknál drágán kell fizetni. Úgy vélem, a papok kapzsisága miatt történt ez, mert a barbárok még nem ismerik a tizedadást, vagy nem is akarják megismerni. Emiatt kényszerülnek fizetésre azért, amit ingyen kellene elnyerniök. Mert még a betegek látogatása és a halottak eltemetése is mind megvásárlandó. Erkölcseik ilyen nagyfokú kiválóságát, tudomásom szerint, egyedül a papok kapzsisága rontja el...

* Papszentelés.

Miként jutottak el a vikingek Amerika partjaira

A sok szigeten kívül még egyről számolt be, melyet abban a tengerben találtak, és melyet Vinlandnak neveznek, mert ott a szőlő magától terem és a legkitűnőbb bort hozza. Mert nem mondából való hit ez, hanem a dánok határozott beszámolójából tudjuk, hogy ott soha nem vetett gyümölcsök bőségben teremnek. Hasonlóképpen említi a boldog emlékezetű Adalbert püspök, hogy elődje idejében néhány fresiabeli* nemes, hogy bejárja a tengert, észak felé vitorlázott, mert ama vidéknek lakossága úgy mondta, hogy a Wirraha [Weser] folyó torkolatától egyenesen északi irányban nincsen már szárazföld, csak a végtelen tenger. Hogy ennek az új dolognak végére járjanak, a szövetkezett bajtársak vidám evezős kiáltással indultak neki a tengernek a frizek partvidékéről. Ezután elhagyva egyfelől Dániát, másfelől Britanniát, elérkeztek az Orchadokhoz [Orkney-szk]. Ezeket bal felől elhagyva, miközben Nordmannia jobb kéz felől volt, hosszas átkeléssel a jeges Izland szegélyéhez érkeztek. Erről a helyről azután a tengert teljesen északi irányban szelték át, és mikor valamennyi föntebb említett szigetet már hátuk mögött látták, útjukat és bátorságukat a mindenható Istennek és szent Willebald hitvallónak ajánlották, hirtelen belekerültek a fagyos óceán olyan sűrű sötétségébe [ködbe], melyen keresztül látni alig lehetett. És ekkor a hullámzó óceánnak egy tengerszorosa, amely valamilyen forrás rejtett szájához vezetett, a szerencsétlen hajósokat, kik már kétségbe estek, sőt már csak a halálra gondoltak, hatalmas iramban azon mély örvény felé ragadta, amelyről az a hír járja, hogy a vissza folyó tengert, mely apadni látszik, elnyeli

* Friesland, a frizek földje.

és ismét kihányja. Ezt az örvényt apálynak nevezik. Mikor azok már csak Isten irgalmáért könyörögtek, hogy fogadja be lelküket, akkor a visszafolyó tengerár néhányat társaik közül lesodort, a többit pedig visszavetve, messze társaik háta mögé ragadta. Így ezek, miután Isten segítségével megszabadultak a fenyegető veszélytől, melyet szemükkel láttak, megfeszített erővel evezve, még gyorsították az apály áramlását.

Amint kikerültek a köd veszedelméből és a fagy birodalmából, váratlanul egy szigethez értek, melyet vár módjára vettek körül igen magas szirtek. Mikor kiszálltak, hogy megtekintsék ezeket a helyeket, emberekre bukkantak, kik földalatti barlangokban rejtőztek még délidőben is. A bejáratok előtt mérhetetlen mennyiségű edény hevert aranyból és olyan fémből, melyet az emberek ritkának és értékesnek vélnek. Fölragadtak hát a kincsekből annyit, amennyit elbírtak és a boldog evezősök sietve mentek vissza a hajókhoz. Ekkor észrevették, hogy mögöttük hirtelen csodálatos nagyságú emberek jönnek, kiket a mieink cyclopsoknak neveznek. Előttük kutyák loholtak, melyeknek nagysága meghaladta e négylábúak szokott nagyságát. Ezek rohantukban egyet a társak közül megragadtak, és a többi szeme láttára, pillanatok alatt szétmarcangolták. A többi pedig hajóra kapva megmenekült a veszélyből, míg a cyclopsok, ahogy elbeszélik, a mély vízig hatolva kiáltoztak utánuk. Ilyen szerencsétől kísérve, a frizek Brémába érkeztek, ahol Alebrand püspöknek rendben mindent elbeszéltek, és a kegyes Krisztusnak és hitvallójának Willehadnak visszatérésükért és megmenekülésükért áldozatokat ajánlottak fel.

A FRANKOK GALLIÁBAN

A frankok történetével kezdődik Európa történetének újabb korszaka, a középkor. Nem mintha más germánok nem előzték volna meg a birodalom területén államalapítási kísérleteikkel és esetleg sikereikkel is a germánságnak ezt a törzsét, de jelentőségben felül nem múlták. A frankok államának területe lesz a középkori Európa legfontosabb történéseinek színhelye. A legfontosabbaknak és a leglényegesebbeknek; és ezért történetük nem kis részben magának a feudális Európának a története is.

A Rajna vidékén élő számos germán törzs közös elnevezése volt a f r a n k a III. századtól kezdve, és valószínűleg egyértelmű a „szabad" szóval. A római birodalom területére már a IV. és V. században bejutottak; történetük ettől kezdve a római zsoldban álló barbárok története. A birodalom széthullásával az önállóbb lét útja nyílt meg előttük és az önállóság zavaros kezdeteiből emelkedik ki Chlodwig (481—511), aki inkább félbarbár alattvalóin ravaszságával és testi erejével uralkodó törzsfőnök még, semmint középkori király. A soissons-i váza esete eléggé plasztikusan bizonyítja ezt. Idő jártával azonban a rómaiság akkori képviselője, a konstantinápolyi császár patríciussá, és ezzel bizonyos mértékig rómaivá tette. A római cím és rang azonban nem alakította át a barbárt: az uralkodásnak, a királyság gyara-

pításának módszerei továbbra is kimerítik a gátlástalan kegyetlenség és fondorlatosság ismérveit.

Chlodwig a merovingok dinasztiájához tartozott, személyének és működésének nyomai, erkölcsi sajátosságai tovább öröklődtek; a merovingok története valójában a legszorosabb vérségi köteléktől sem visszariadó gyilkolási kedvnek, szinte őrületnek szakadatlan láncolata. Ezt mutatja Chlothar (511—561), Chilperich (561—584) alakja, ahogyan a frankok krónikása, Gergely püspök elénk állítja őket.

Ez a véres és embertelen politika, melynek egyedüli, célravezetőnek ismert módszere a véres erőszak, az álnokság, a vad kegyetlenség volt, és természetes velejárója az érzéki féktelenség, két nő szörnyűséges alakjában éri el a csúcspontot. Brunhilda és Fredegunda voltak ezek. E barbár kormányzási módszerek nemcsak az emberekben lelik magyarázatukat, hanem abban is, hogy Chlodwig birodalma a leszármazottak közötti állandó megosztottságban és viszálykodásban létezett tovább. A királyságnak a nemzetségi szervezetből eredő felfogása és az ebből következő örökösödési és osztozkodási viszályok mögött a kialakuló vagy a már megerősödött birtokos réteg föld- és hatalomszerző tevékenységét kell észrevennünk.

A feudális anarchia sötét és kegyetlen kezdeteit jelenti az első merovingok uralkodásának évszázada; kezdetét egy évszázadokig tartó, sokszor vigasztalannak tűnő korszaknak, amely I. Dagobert király (622—638) különös, egyensúly nélküli egyéniségével már az egységesítés és a frankok országának stabilizálása felé vezető úton járt.

És amilyenek a királyok voltak, olyanok voltak főembereik is, mert ez a félbarbár társadalom csak ilyen embereket tudott történelmében szerepeltetni. Tours városában a sok családra kiterjedő vérbosszú, a változó szerencsével, de változatlan kegyetlenséggel folyó családi viszályok

megfékezhetetlensége mutatja, hogy mennyire lehetetlenné tette az ésszerűség és a jog szerinti együttélést a feudális hűség és védettségi viszony.

Richer

A X. század második felében, az ezredik év körül élt. Reimsben volt szerzetes, és Gerbertnek, a kor nevezetes tudósának tanítványa. Úgy látszik, az ő kérésére írta meg korának történetét 995 és 998 között. A nagykárolyi birodalom francia részének történetét foglalta össze a 885. évtől kezdve egészen 995-ig. Fő témája az a küzdelem, mely végül is Nagy Károly családját a trónról ledöntötte, és a Capet-dinasztiát juttatta hatalomra. Régebbi krónikákat is felhasznált, legérdekesebb azonban a 969 és 995 közötti évek eseményeinek elbeszélése. Világos és módszeres előadás és bizonyos irodalmi igény jellemzik ezt a krónikát, mely az akkori társadalom minden rétegének életéről és erkölcseiről, szokásairól is tájékoztat. Kiadása: Monumenta Germaniae Historica, Scriptores, III. köt.

Sok viszontagságról írásban emlékezés

A te tekintélyed, szent Gerbert[1] atya, volt az indítóok arra, hogy a gallok háborúit könyvben feljegyezzem. És mivel nagy haszonnal jár ez és mert sokrétű az anyag, avval a lelki nekibuzdulással végzem ezt a feladatot, melyre a te parancsod csodálatos jóakarata késztet. Úgy vélem, ezt az írást a közelmúlt dolgaival kell kezdenem, mert a sokkal régebbi dolgokkal a boldog emlékezetű Hinkmar, püspökségben a te nyolcadik elődöd, évkönyveiben úgyis bőven foglalkozott. Ezekben az évkönyvekben

annál régebbi dolgokat talál majd az olvasó, minél messzebb halad vissza a mi könyvecskénk kezdetétől a múltba. Ezt azért mondom, nehogy a Károlyoknak és más neveknek gyakori ismétlése bármelyik könyv rendjét megzavarhassa. Ahol ugyanis nem érezhető az események egymásutánja, ott a tévedés annyira megzavarja az olvasót, amennyire az események sorrendjétől letérőt megtéveszti. Ha tehát hol itt, hol ott gyakran Károly vagy Lajos ismertetőjeleire lehet bukkanni, az okos olvasó igen jól tudja majd, hogy azonos nevű királyokról van szó. A cél az, hogy *a galloknak ebben az időben véghezvitt sok háborúit, sok viszontagságát és különböző viselt dolgait írásban emlékezetbe idézzük.* Ha azonban mások véleménye helyesebbnek látszik, úgy azt elfogadjuk, hiszen el sem kerülhetnők. Ha valaki szememre hányná, hogy a régmúlt dolgait nem ismerem, úgy bevallhatom, hogy néhány dolgot a *reimsi Flodoard papnak valamelyik könyvéből merítettem.* Maga a tény világosan bizonyítja, hogy *nem a szavakat vettem át, hanem egészen más módon rendeztem mondanivalómat, mint amaz.* Azt hiszem, elég az olvasónak, ha hihetően, világosan és röviden adom elő minden mondanivalómat. Nem akarok e beszédben terjengőssé válni, ezért a legtöbb dolgot röviden tárgyalom. Az egész elbeszélés kezdetéhez fogok azzal, hogy leírom röviden a föld tagozódását, Gallia részeit, népeinek szokásait és tetteit . . .

Gallia leírása

A föld területét, mely a halandók szolgálatára áll, a kozmográfusok három részre osztják föl: Ázsiára, Afrikára és Európára. Ezek közül az elsőt, északról kiindulva végig a keleti részeken, egészen délig kívül-

ről az óceán határolja. Belülről meg a Ripheus hegységtől [Kaukázus] a föld közepéig Thanais [Don] Meotis és a Földközi-tenger választja el Európától. A föld közepétől egészen délig a Nílus folyó választja el Afrikától. Afrikát meg Európát, melyeket kívül délről északi irányban óceán vesz körül, közbül a Földközi-tenger választja el egymástól. Ázsiától az egyiket [Afrikát] belül a Nílus, a másikat meg a Földközi-tenger, a Thanais és a Meotis választja el, amint azt mondottuk. Bár ezek mindegyikének is megvannak a saját részei, mégis Európának csak egy részét tartottam részletesen ismertetendőnek, azt, melyet a fényességtől Galliának neveznek, azért, mert ennek szülöttei világosabb jellegükkel tűnnek ki.

Maga Gallia három részre oszlik: Belgiumra, Celticára és Aquitaniára. Ezek közül az első, Belgium, a Rajnától a Matrona [Marne] folyóig terjed. A Rajnától, mely a tengertől határolja Germaniát; ez utóbbi nevét onnan kapta, hogy sok vad nép sarjadzott ki ebből a földből. Oldalsó határai meg: az egyik oldalon a pennini Alpok, a másik oldalon a tenger, amelynek körülfolyásából lett Britannia szigete. Celtica meg hosszában a Matronától a Garunnáig [Garonne] terjed. Oldalsó határai a britanniai óceánok és a britanniai szigetek. Mindent, ami a Garunnától a Pyreneusig terjed, Aquitaniának neveznek. Határai a Rhodanus [Rhone] meg az Araris [Saône] és innen a Földközi-tenger. Megállapítható tehát, hogy egész Gallia térségét keleten a Rhenus [Rajna], nyugaton a Pyreneus, északon a britanniai tenger, délen meg a Földközi-tenger övezi.

Gallia összes népeinek leginkább ismert tulajdonsága a veleszületett merészség. A ravaszságot nem tűrik. Ha felingerlik őket, ujjongva ölnek, ha megvadulnak, kérlelhetetlenekké válnak . . .

A SZÁLIAI FRANKOK TÖRVÉNYKÖNYVE

A száliai frankok törvénykönyve már a frankok új országában, mely a római limesen, a határvonalon belül, a Somme-ig terjedt, jött létre I. Childerich (457—481) idejében. A törvények egy teljesen a földtulajdonra épülő társadalmat mutatnak, a feudális függés első rendszereződési kísérletével. E helyen csak a bevezetőt adjuk, melyből a feudális Európa voltaképpeni magját és legmagasabb megvalósulását jelentő Regnum Francorumot, a frankok országát megalapító öntudatot halljuk ki. A frank önérzet e megnyilvánulásának indokolásából a vallási motívum sem hiányzik már. Ez a germán törzs volt az egyetlen, mely a kereszténységet római, tehát nem a Krisztus istenségét tagadó eretnek (ariánus), hanem katolikus formában vette át. Az előszó mutatja azt is, hogy a Lex Salica hozzánk eljutott formájában már az első katolikus frank király, Chlodwig idejében keletkezett.

Bevezetés

A frankok jeles nemzetsége, mely Istent hirdeti teremtőjének, mely bátor fegyverforgató, szilárd a béke megóvásában, mélységesen bölcs a tanácsban, nemes és ép testű, különösképpen fehérszínű és nagy szépségű, merész, ügyes és kemény a harcban; a minap a katolikus hitre tért és mentes minden eretnekségtől, midőn még a barbárságban élt, Isten

ihletéséből kereste a bölcsesség kulcsát, és mert olyan igazságszolgáltatást akar teremteni, mely erkölcsei természetének megfelel, a kegyesség szabályaival gondolva e nép nagyjai, kik akkor kormányzatával voltak megbízva, megalkották és kihirdették a száliai törvényt. Mindnyájuk közül négy hozzáértő embert választottak: Wisogastot, Bodogastot, Salogastot, Wendogastot — a Salogheve, Bodogheve és Windogheve nevű vidékekről*. Három egymást követő törvényhozó gyűlésben jöttek ezek össze tanácskozásra, és miután gondosan megvitatták a legfőbb dolgokat és mindegyikről külön is tárgyaltak, végső döntéseiket úgy foglalták össze, mint következik. Ámde midőn Isten kegyelméből a nagyhajú[2] Chlodwig, a frankok jó és dicső királya elsőként felvette a katolikus keresztséget, mindazt, ami e törvénykönyvben a kereszténységgel ellenkezőnek látszott, eltörölték. Kijavíttatta és megváltoztatta azt tanácsadóival a hatalmas Chlodwig király...

Éljen Krisztus, ki a frankokat szereti. Oltalmazza meg királyságukat. Töltse el vezéreiket kegyelmének világosságával. Oltalmazza hadseregüket, erősítse hitüket. Jézus Krisztus a föld uralkodóinak legfőbb uralkodója, jóságában adja meg nekik a béke örömét és boldogságát. Mert ez ama vitéz és bátor nemzet, amely fegyverrel kezében rázta le magáról a rómaiak elviselhetetlen igáját. És miután felvette a keresztséget, arannyal és drágakövekkel ékesítette gazdagon a szent vértanúk testét, kiket a rómaiak tűzzel égettek el, karddal mészároltak le, lefejeztek vagy a vadállatok zsákmányául vetettek.

* A frank települési terület három vidéke: „gau"-ja.

Syagriusnak, Róma utolsó galliai képviselőjének legyőzése után (485) Chlodwig, a meróving-ház alapítója, Soissons-t választotta székhelyéül. A győztesek germán katonai demokráciája a harcosok egyenlő jogát biztosította a győzelem eredményéhez, a zsákmányhoz. A győzelem alapja azonban a fegyelem volt, amit a félvad népben csupán a törzsfő, a király határozottsága, bátorsága és kegyetlensége volt képes fenntartani. Ezt példázza egy galliai bazilika díszedényének híres esete...

A soissons-i váza

Abban az időben Chlodovaeus [Chlodwig] serege sok egyházat kirabolt, mert még a sötét tévelygések rabságában élt. Így egy bizonyos egyházból csodás nagyságú és szépségű vázát vittek el az ellenségek, az egyházi szolgálathoz tartozó más ékességekkel együtt. Amaz egyház püspöke pedig küldötteit a királyhoz irányította és kérte, hogy ha a szent edényekből mást vissza nem kaphat, legalább a vázát nyerhesse vissza egyháza. Ezt hallván a király így szólt a követhez: „Jöjj velem Soissons-ba, mert ott fogják mindazt szétosztani, amit zsákmányul nyertek. Ha pedig a sors amaz edényt nekem juttatja, a pápa[3] kérését teljesíteni fogom." Ezután Soissons-ba érkezve, miután az egész prédát középre hordották, így szólt a király: „Kérésemet meg ne tagadjátok, ó vitéz harcosok, hogy legalább ezt a vázát — ezt amaz edényre értette — külön tenni ne terheltessetek." A király e szavaira azok, kik épebb elméjűek voltak, így szóltak: „Mindazok, miket láttunk, dicsőséges király, a tiéid, de mi magunkat is hatalmad alá bocsátjuk. Most, ami neked jól esik tedd, mert senki sem képes hatal-

madnak ellentállni." Midőn ezt mondották volna, egy könnyelmű, irigy és meggondolatlan ember nagy szóval a vázába vágta felemelt csatabárdját, mondván: „Semmit innét el nem viszel, csak amit az igazságos sors neked juttat." Mindenki ámulatára a király szelídséggel megfékezte felindulását e jogtalanságon, és átvéve a vázát, az egyházi küldöttnek átadta, de keblébe rejtve őrizte e sebet. Egy év elteltével pedig, teljes fegyverzettel egybehívta az egész sereget, hogy a Mars-mezőn megmutassák fegyvereik kifogástalanságát. Amint körben járva eljutott ahhoz, ki a vázára sújtott, így szólt hozzá: „Senkinek sem oly gondozatlanok a fegyverei, mint neked, mert sem lándzsád, se kardod, sem bárdod nem jó semmire." És megragadván amannak csatabárdját, a földre dobta. Midőn pedig ez kissé lehajolt, hogy felvegye, a király, kezét felemelve, bárdját fejébe vágta. „Így tettél te is Soissons-nál ama vázával" — szólott. S hogy ez meghalt, a sereget elbocsátotta, és e tettével nagy félelmet ébresztett maga iránt.

Chlodwig „Augustus" és római patrícius lesz

A barbár király a rómaiság külső díszeivel ékesítve lép a történelem új korszakába. „Patrícius" lesz, „Augustus". Augustus a birodalom gyarapítóját jelenti. A frank Augustus azonban csak személyes hatalmának növelésére gondolt. A bíborköntös nem tette még rómaivá. A szoros, vérségi kötelékkel sem fékezhető kegyetlenségről, mint a kormányzás módjáról, politikai eszközről lemondani nem tudott. Ezt mutatják a következő részletek, és azt, hogy ez a meroving uralkodás hagyományos formája lesz a királyság alapítója utódainak idejében is.

A konstantinápolyi császár, Anasztáz* követeket küldött hozzá, kik uruktól ajándékokat hoztak és egy levelet, melyben ez foglaltatott: Úgy tetszett a császárnak és a szenátoroknak, hogy a Birodalom barátjának, patríciusnak és a rómaiak tanácsadójának tegyék meg őt. Midőn a király elolvasta ezt a levelet, magára öltötte a szenátori köntöst, mit a császár küldött neki, csataménjére szállt és ama nagy térre lovagolt, mely Szent Márton egyháza és a város között terül el. Bőkezűen megajándékozta a népet. E naptól kezdve mindig tanácsadónak és Augustusnak nevezték...

Száz fontot küldött, hogy visszaváltsa azt a lovat, melyet szent Márton sírjánál[4] más egyéb ajándékokkal együtt felajánlott. Küldöttei azonban nem tudták a lovat helyéből elmozdítani, és mikor a király ezt megtudta, elrendelte, hogy még száz fontot ajánljanak fel. Amint ez megtörtént, a lovat könnyűszerrel elvezették, s a király ekkor, mintegy tréfaképpen, így szólt: „Szent Márton a szükségben segítségünkre van ugyan, de ezért jó fizetséget kér." Miután e dolgokat véghezvitte és mindenütt békét teremtett, a király visszatért Párizsba.

Szent Dénes krónikája

A legterjedelmesebb forrásunk Franciaország középkori történetéhez. Úgy látszik, hogy Suger, VII. Lajos király híres kormányférfia, a franciaországi, Párizs melletti Szent Dénes-apátság főnöke készítette ezt a krónikát a régebbi történetírói művek, különösen Tours-i Gergely és a frank királyok Gestáinak egybedolgozásával. Jelentős anyagot szolgáltatott Szent Dénes krónikájához Aimoinus, ki a X. század végén élt és szintén az apátság

* (491—508).

szerzetese volt. A krónika már a középkori francia nyelven beszéli el a latin források által megőrzött eseményeket, és bár nem egykorú feldolgozás, a felhasznált krónikák jelentőségére és eredeti voltára való tekintettel, nem kevésbé értékes. Kiadás: *Bouquet*, Recueil des historiens des Gaules et de la France, Paris 1737—1745. I—V. köt.

Hogyan szabadult meg Chlodwig Sigeberttől, Köln királyától és annak fiától?

Midőn Chlodwig király Párizsban székelt, titokban követet küldött Chloderich-hez, Köln királyának[5], Sigebertnek fiához és ezt üzente neki: „Íme atyád már öreg, és beteg lábaival csak sántikálni tud. Ha meghal, királysága, valamint a mi barátságunk jog szerint Téged illet." Ekkor az történt, hogy Sigebert kiment Köln városából, átkelt a Rajnán, hogy a Buconiai erdőségben mulatozzon. Sátrában éppen déli álmát aludta, mikor fia orgyilkosokat küldött rá, és megölette, hogy a királyság birtokába jusson. A gyilkos követeket küldött Chlodwighoz: „Atyám meghalt — üzente — és hatalmamban van vagyona és királysága. Küldj hozzám valakit, és szívesen átadom azt, ami kincseiből tetszésedre talál." Chloderich valóban megnyitotta a követek előtt atyja kincseskamráját, és midőn egészen a kincsesláda fenékéig vájkált, a követek egyike felemelte frank csatabárdját és fejébe vágta. Chlodwig ezután azonnal Kölnbe ment, összehívta az egész népet és ezt mondta: „Halljátok, mi történt. Míg én a Scaldis [Schelde] folyón hajóztam, Chloderich, rokonom fia, útjában követte atyját azzal az állítással, hogy én meg akarom őt ölni. És midőn ez már

a Buconiai erdőségen át menekült előle, Chloderich gonosztevőkkel megölette. De azután őt magát is akkor, midőn atyja kincseskamráját megnyitotta, halálra sújtották és megölték, nem tudom, kik. Egyáltalában nincs részem ezekben a dolgokban, mert nem lennék képes rokonaim vérét ontani, hiszen ez tiltott dolog. Ámde mivel ez már megtörtént, tanácsot adok nektek. Ha megfelelőnek találjátok, fogadjátok el. Forduljatok hozzám, és helyezkedjetek védelmem alá." A ripuáriak megfogadták szavait, és nagy kiáltozások közt pajzsaikra vertek, Chlodwigot pajzsra emelték és királlyá kiáltották.

Királyi apa és fia

Midőn Chrann [Chlothar fia] látta, hogy nagybátyjának, ki meghalt, segítségét és támaszát nélkülözni kénytelen, a kis Britanniába menekült Conabris királyhoz, ki ama földön uralkodott, segítségét kérvén, hogy ismét harcba szálljon atyja ellen. Conabris király egy igen magas állású hölgyet vett feleségül, név szerint Calthét, Quillecar aquitaniai herceg[6] leányát. Ez a herceg igen megrémült Chlothar király szavaitól, mivel Chrannt ő ellenében támogatta ... Ez okból Szent Márton tours-i monostorába menekült. A küldöttek, kiket a király az ő elfogatására küldött, ki akarták űzni a monostorból, de nem voltak képesek rá. Ezért azután tüzet vetettek a templomra és felgyújtották, Quillecar pedig bennégett. A király azonban, hogy jóvátegye a Szent Mártonnak okozott kárt, még szebben és ékesebben építette újra az egyházat, mint amilyen előbb volt, és ólommal fedte be igen gazdagon. De nagy haragra gerjedt fia ellen is, összegyűjtötte mindenfelől had-

erejét és benyomult Britanniába. Chrann, ki a bretonok közül annyi harcost gyűjtött maga mellé, amenynyit tudott, harcba szállt ellene, és segítségül hívta Conabrist, Britannia királyát és egész seregét. Midőn a két hadsereg a csatatérre érkezett, kölcsönösen kipróbálták embereiknek bátorságát. Chrann jól látta, hogy a bretonok, kiket zsoldjába fogadott, a megállapodásoknak megfelelően, melyek köztük létrejöttek, hittel és hűséggel vannak irányában. Clothar király pedig, ki fiának gonoszságát nem akarta megbocsátani, látta, hogy az övéi is készek a csatára. Úgy vélekedtek, hogy harc és fegyver döntse el az ügyet. A király meg, aki a kétes szerencsére bízta sorsát, sírva és könnyezve így imádkozott az Istenhez: ,,Istenem, Jézus Krisztus, ki egyedül ismered az emberi szíveket, kérlek, fogadd el könyörgésemet, és légy ügyemnek igaz barátja. Biztos vagyok abban, hogy Te, ki mindent tudsz, ismered Chrann-nak, fiamnak hitványságát: miként feledkezett meg a természetes kegyeletről és kegyességről, miként ragadott fegyvert, halálos ellenség módjára, atyja élete ellen, és amit titkon és áruló módon véghez nem vihetett, most nyíltan és fegyverek által igyekszik elérni. Egy öreg ember halálát kívánja, és nem habozik oly nagy népsokaságot is romlásba taszítani. Bizonyos az, nagy reményeket tápláltam irányában, hogy miként fog utánam uralkodni, és ezért önként reá bíztam egész Aquitaniát. De ő nem akart várni addig, míg életem véget ér, hanem jobbnak látta a királyságot apagyilkosság által megszerezni, atyjának vérét ontani. Jóságos Uram Isten, tekints le tehát az égből, és ítélj az igazság és ama ítélet szerint, melyet Magad hoztál valamikor Absalon ellen, midőn ez fellázadt atyja, Dávid ellenében. Úgy látszik, én vagyok a második Dávid, és ne hagyj el engem bizodalmamban.

Dávid hitte azt, hogy a világ Megváltója el fog jönni, én magam pedig hiszem, hogy már el is jött, és hogy ismét el fog jönni egy nap, midőn az egész világon ítélkezni fog." Urunk meghallgatta Clothar könyörgését, mert miután harcba szálltak és a küzdelem sokáig tartott, az atya végül is győzedelmeskedett ellenségein, és elűzte őket... Üldözés közben a bretonok nagy részét megölték. Chrannt is elfogták, midőn feleségét és leányait meg akarta menteni, hogy elmeneküljenek. Valamennyiüket atyja elé vezették, azután a fiút padra kötözték erősen egy kis házban, és a király vele együtt feleségét és leányait is bezáratta. Azután tüzet gyújtottak odabent, és elégették Chrannt, feleségét és leányait, valamint az egész házat. Így bosszulta meg magát az atya a fián, ki halálát kívánta. Atyja könyörtelen ítélete sújtott le reá, hiszen ő maga is minden irgalom nélkül való volt; mert nem tudom, kinek irgalmazott volna ő, ki atyjának sem akart irgalmazni.

Tours-i Gergely

Az alábbi szövegek megértéséhez tudni kell a következőket: 524-ben Childebert és Chlothar, Chlodwig fiai tulajdon kezükkel megölték testvérüknek, Chlodomirnak két fiát, a harmadikat pedig kolostorba zárták. I. Chlothar legifjabb fiának, Chilperichnek (kit Tours-i Gergely az ő kora Nérójának nevez) testvére, Sigebert, Brunhilda nyugatgót királylányt vette feleségül, mire Chliperich Brunhilda nővérét, Galswinthát kérte meg. Egyévi házasság után azonban, hogy az állítólag rabszolgasorból származó Fredegundát magához vehesse, feleségét legyilkoltatta. Chliperich testvérei meg akarták bosszulni sógornőjük halálát. 575-ben Sigebert maga is a Fredegunda által felbérelt orgyilkosok áldozata lett. Merovech, Chilperich első házasságából származó fia,

feleségül vette nagynénjét, Brunhildát, mire atyja öngyilkosságba kergette az ifjút (577). 582-ben Merovech testvére, Chlodwig, aki szintén Chilperich első házasságából származott, ugyancsak befejezte életét: Fredegunda parancsára a Marne folyóba fojtották. Két évre rá maga Chilperich is gyanús körülmények között távozott az élők sorából, az ok bizonyára itt is Fredegunda. Különös az, hogy a méreg és a tőr okozta halálozások sorát csak ezeknek szerzője szakítja meg: Fredegunda természetes halállal halt meg. Brunhildát pedig a sors II. Chlotharnak, Chilperich és Fredegunda fiának kezébe adta, ki a közel 80 éves asszonyt ló farkához kötve végeztette ki (613). Mindezeknek a szörnyűségeknek végeredményben a kialakuló új frank arisztokrácia látta a hasznát (lásd e rész bevezetőjét).

Chilperich király halála, jelleme

Chilperich, ez a mi időnkben élő Néró meg Heródes, Calais helységébe ment, mely Párizs városától 100 stádiumnyira* van, és ott vadászgatott. Egy napon pedig, midőn a vadászatból visszatérvén — már erősen sötétedett — a lóról levették, s kezét a lovászlegény vállára tette, odajött valaki és tőrével hónaljába döfött, majd a szúrást megismételve hasát döfte át. Mind szájából, mind hasának sebéből bőven omló vérrel együtt gonosz lelkét is kiadta.

Hogy mily gonoszságokat művelt, fentiek olvasásából tudhatjuk meg. Mert igen sok vidéket pusztított el és égetett fel, miközben semmi bánatot nem érzett, hanem inkább örömet, miként hajdan Néró, midőn palotájának égése közepette verseit szavalta. Vagyonuk miatt az embereket gyakorta büntette. Az ő idejében kevés klerikus szolgálta meg

* A stádium 150—190 méter.

érdemeivel a püspökséget. Falánk volt, istene a hasa, és állította, hogy nálánál nincs okosabb. Két könyvet is írt, mintha Saedulius[7] lett volna, bár gyenge versecskéi semmi verslábra nem állíthatók. Ezekben, minthogy nem értett hozzá, a hosszú szótagok helyett rövideket rakott, a rövidek helyébe meg hosszúakat. Más művecskéket, himnuszokat, meg miseimádságokat is költött, melyek azonban teljességgel elviselhetetlenek.

A szegények ügyes-bajos dolgai előtte gyűlöletesek voltak. Az úr papjait szakadatlanul káromolta, és szűk körben senki máson nem gúnyolódott, csúfolódott inkább, mint az egyházak püspökein. Ezt könnyelműnek tartotta, amazt gőgösnek, azt duskálónak, emezt bujának, fennhéjázónak vagy önteltnek. Semmit jobban nem gyűlölt, mint az egyházakat, — gyakran hajtogatta: „Imhol szegényen maradt kincstárunk, íme gazdagságunk az egyházakhoz ment át, teljességgel nem mások, de csak a püspökök uralkodnak. Tisztségünk veszendőbe ment, s a városok püspökeire szállt." Ilyeneket mondogatván, az egyházaknak hagyott testamentumleveleket gyakorta széttépte és atyjának intézkedéseit is (mert úgy vélte, különben senki sem marad, ki akaratát teljesítse) gyakorta lábbal tiporta.

Ami a bujaságot meg a gonosz ösztönöket illeti, ki sem gondolható olyasmi, amit tényleg végbe nem vitt. A nép bántalmazására meg mindig új dolgokat agyalt ki. Akiket ugyanis ez időben bűnösnek talált, azoknak szemét kivájatta, parancsszóval. Rendeleteiben, melyeket a maga ügyeiben a bírákhoz intézett, mindig hozzáfűzte: „Ha valaki rendelkezésemet megvetné, szeme kivájásával bűnhődjék."

Senkit nem szeretett őszintén, de őt sem szerette senki. Ezért, midőn lelkét kilehelte, mindenki elhagyta. Mallulf, a silvanectumi [Senlis] püspök

azonban, ki már harmadnapja várakozott sátorában, de látására nem juthatott, amint meghallotta, hogy megölték, oda járult, lemosatta és jobb öltözékeibe öltöztette. Éjszaka énekelve virrasztott mellette, azután hajóba tétette és Szent Vince bazilikájában, mely Párizsban van, eltemette...

Fredegunda királyné merényletet kísérel meg Brunhilda és Childebert ellen

Fredegunda két vastőrt készíttetett, melyekbe csatornát vésetett, elég mélyet ahhoz, hogy mérget lehessen beléjük helyezni, mégpedig azért, hogy ha a szúrás nemesebb szerveket nem érne, a méreg hatása pusztítsa el az életet. A tőröket két klerikusnak adta át a következő utasítással: „Vegyétek e kardokat, és amilyen gyorsan csak lehet, siessetek Childebert királyhoz koldusnak öltözve. Vessétek magatokat lábaihoz, mintha alamizsnát kérnétek tőle, aztán döfjétek kardotokat mindkét oldalába. Mégpedig azért, hogy Brunhilda, ki oly fennhéjázó módon uralkodik rajta, halála után hatalmamba jusson. Ha a fiatalembert oly jól őrzik, hogy nem juthattok közelébe, öljétek meg magát az ellenségemet, Brunhildát. E tettetekért a jutalom az lesz, hogy ha ott halálotokat éritek, javakkal halmozom el rokonaitokat, ajándékokkal gazdaggá, és királyságom első embereivé teszem őket. Űzzetek el magatoktól minden félelmet és a haláltól való rettegés meg ne rendítse szíveteket, hiszen tudjátok, hogy minden embernek meg kell halnia. Férfiassággal fegyverezzétek fel lelketeket, és gondoljatok arra, hogy minden bátor ember sietve indul a csatába. Amiből az következik, hogy rokonaitok nemesekké lesznek, és mindenki

mást felülhaladnak mérhetetlen gazdagságukkal és mindenki fölé emelkednek.” Míg azonban az asszony így beszélt nekik, a klerikusok reszketni kezdtek, mert túlságosan nehéz feladatnak találták azt, amit az parancsolt. Látván ingadozásukat, italt rendelt nekik, aztán megparancsolta, hogy menjenek oda, ahová küldte őket. Bátorságuk hirtelen megnőtt erre, és megígérték, hogy mindazt végrehajtják, amit parancsolt. Mindazonáltal meghagyta nekik, hogy vigyenek magukkal egy, amaz itallal teli edényt és ezt mondta: „Midőn már meg akarjátok tenni azt, amit parancsoltam nektek, reggel, mielőtt a dologhoz láttok, igyatok ebből az italból. Ez meg fogja adni nektek azt a határozottságot, ami feladatotok megoldásához szükséges.” Miután ily módon utasításokkal látta el őket, búcsút vett tőlük.

Útnak indultak, de midőn Suessionumba [Soissons] érkeztek, Rauchingis herceg elfogta, és vallatóra fogta őket. Bevallották, hogy mi volt a céljuk; láncra verve börtönbe vetették őket. Néhány nappal később Fredegunda, ki már nyugtalankodott, meg akarta tudni, hogy parancsát végrehajtották-e. Elküldte egy szolgáját, hogy tájékozódjon, mit beszélnek a nyilvános helyeken, és próbáljon elfogni egy hírvivőt, ki már Childebert halála hírével jár. A szolga elindult és Suessionum városába ment. Ott meghallotta, hogy a klerikusok börtönben vannak. Eljutott annak kapujához, de midőn ott beszédbe elegyedett az őrökkel, őt magát is elfogták, és börtönbe vetették. Ekkor azután mindnyájukat Childebert királyhoz vezették. És miután vallatásra kerültek, elmondták az igazságot, és kijelentették, hogy Fredegunda küldötte őket, hogy meggyilkolják a királyt. „A királyné, mondották, azt parancsolta, hogy koldusként jelenjünk meg és döfjünk beléd egy tőrt abban a pillanatban, midőn lábaidhoz borultunk, hogy ala-

mizsnát kérjünk tőled. Ha a döfés nem esett volna biztos kézzel, a méreg, amelyet a tőrbe helyeztek, gyorsabban kioltotta volna életedet." Miután így szóltak, különféle kínzásoknak vetették alá őket: levágták kezüket, orrukat és fülüket, és mindegyik különböző módon halt meg.

Praetextatus püspök gyilkosainak kivégzése

Mindenfelé elterjedt a hír, hogy Praetextatus püspököt[8] Fredegunda parancsára gyilkolták meg. Hogy a gyilkosság vádja alól tisztázza magát, egyik szolgáját előhívatta, erősen megverette és így szólt: „Te vagy az, ki miatt e gyanú rám esett, mert te döfted le kardoddal Praetextatust, Rhotomagum [Rouen] város püspökét." Kiszolgáltatta őt a főpap unokaöccsének, aki kínzásnak vetette alá. Ez az ember azután az egész gaztettet kivallotta: „Fredegunda királynétól száz aranypénzt kaptam, hogy megtegyem azt, amit tettem. Ötvenet kaptam Melantius püspöktől és másik ötvenet a város főesperesétől. Ezenkívül megígérték, hogy szabad ember leszek és velem a feleségem is." E szavakra a püspök unokaöccse kardot rántott és a bűnöst darabokra vagdalta. Fredegunda pedig Melantiust tette püspökké, mert őt már kezdettől fogva a püspöki székre szánta.

Fredegunda a leányát akarja meggyilkolni

Rigontha, Chilperich leánya, szavaival gyakran megsértette anyját, Fredegundát. Azt mondta neki, hogy ő az úrnő, és anyjának szolgálnia kell őt*.

* A leány ezzel rabszolga-származására figyelmeztette anyját.

Ennek következtében gyakran ököllel mentek egymásnak, és egymást arculverték. Az anyja így szólt hozzá egy napon: „Miért vagy hozzám oly rossz, leányom? Íme itt vannak atyáid kincsei, melyeket én őrzök, vedd azokat, és tégy velük amit akarsz." És miután beléptek a kincseskamrába, kinyitott egy ládát, mely tele volt nyakláncokkal meg más ékszerekkel. Miután jó ideig szedegette elő az értékes tárgyakat a ládából, és mutogatta leányának, végül is így szólt: „Már elfáradtam, nyúlj bele a ládába és vedd ki belőle azt, amit benne találsz." S miután ez belenyújtotta karját a ládába, hogy az ékszereket kivegye, anyja a láda tetejét fejére nyomta és minden erejéből annyira reánehezedett, hogy a leány szeme már kifordult helyéből. Egy szolgáló, ki a szobában volt, elkezdett kiáltozni mondván: „Segítség, könyörgök, segítség. Íme, úrnőmet anyja megöli." Azok, kik az ajtó előtt voltak, amint ezt meghallották, berontottak, kiszabadították Rigonthát veszélyes helyzetéből és magukkal vitték. Mindez heves ellenségeskedések oka lett és a veszekedések meg a verekedések meg nem szűntek közöttük.

Brunhilda és Kolumbán apát

Theudebert uralkodásának tizennegyedik esztendejében a tenger egy szigetéről, amit Hiberniának [Írország] neveznek, elindult Szent Kolumbán.[9] Theudebert országába* érkezett, ahol nagyon szívesen fogadták. Mikor pedig a szent ember élete és jósága az országban ismertté vált, mindenfelől oly sokan jöttek hozzá, hogy nem akart tovább ott maradni, ugyanis mindenekfelett szerette a magá-

* Burgundia.

nyos életet. Ez okból eltávozott az országból, és Theuderich országába* jött, és a király akaratából azon a helyen lakott, melyet Leuberbisnek [Luxeuil] neveznek, másként Luxobiumnak. Maga a király is gyakorta eljött hozzá, hogy meglátogassa. A szent ember sokszor korholta őt azért, mert elhagyta hites feleségét. A király szívesen is hallgatta az intelmeket és a szent szavakat. Brunhilda azonban, kit a benne lakozó ördög sugallatai mód nélkül fölingereltek, nagy haragra és gyűlöletre gerjedt ellene. Szent Kolumbán egy napon meglátogatta egy birtokon, melynek neve: Brucaricia. Midőn az látta, hogy már közeledik, két unokájával együtt elébe ment. Azután kérte, hogy áldja meg őket, mert a szent is királyi nemzetségből származott. De azt a választ kapta, hogy bizony azok soha nem fogják a királyi jogart kezükbe venni, mert hiszen fattyúk. E szavakra mérhetetlen haragra gerjedt, és meghagyta a gyermekeknek, hogy menjenek haza, és ő maga is utánuk indult. Szent Kolumbán is eltávozott. Ekkor azonban hirtelen oly földrengés támadt, mintha a palota össze akart volna omlani. Ám a királyné kígyóméreggel teli szívét még ez sem rettentette meg, sőt ellenkezőleg nagy haragra gerjedt, s a szent embert még inkább gyűlölte. Nem tudta elszenvedni, hogy a király házasságra lépjen, mert ha egy előkelő hölgyet, királyleányt vett volna feleségül, akkor ő minden dicsőségéből kikopott és a királyságból kiűzetett volna. Megtiltotta Szent Kolumbánnak és tanítványainak, kik vele lakoztak, hogy monostorukból eltávozzanak; aztán megparancsolta a lovagoknak és kísérete tagjainak, hogy házukba ne fogadják őket. Szent Kolumbán egy napon elébe járult, kérvén, hogy vonja vissza ezt a rendeletet, melyet romlásukra hozott. Ama napon, midőn egy

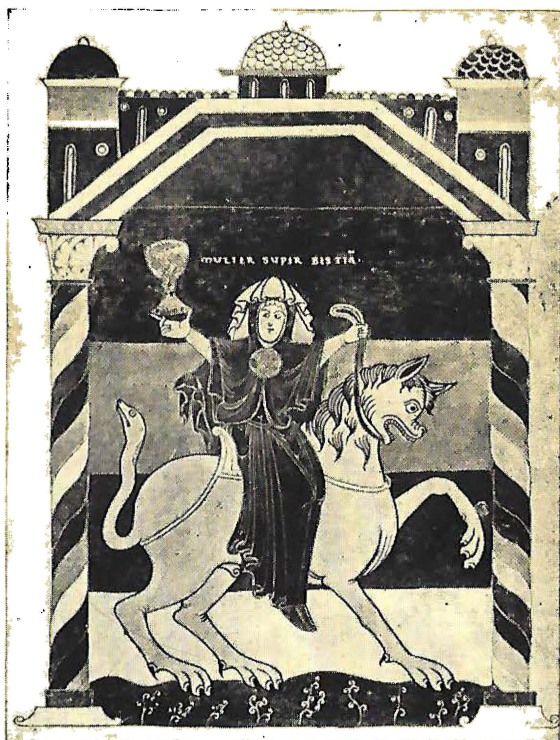
* Austrasia

Epoissa nevű faluban ez történt, úgy esett, hogy a király is ott volt. Jelentették neki, hogy a szent ember a kapuk előtt áll, de nem akar belépni. A királyt nagy félelem fogta el az Úr hírnökének közeledtére, és megparancsolta, hogy készítsenek neki ételt, és a legnagyobb tisztelettel szolgáljanak neki. Minden úgy történt, ahogy parancsolta. A palota szolgái neki és társainak elegendő húst szolgáltak föl, de midőn a szent férfiú ezt látta, felelvén így szólt hozzájuk: „Miként az Írás tanúsítja, a gonoszok ajándékai Isten előtt nem kedvesek. Ezért szolgái sem fogadhattak el olyan ajándékokat, melyekről tudják, hogy előtte gyűlöletesek." Midőn így szólott, az edény, miben a szolgák a húst felszolgálták, darabokra tört, az pedig, miben a bor volt, elrepedt és eltört, a bor meg a földön szétfolyt. A szolgák igen nagyon megrémültek, visszatértek a királyhoz, és elmondták, hogy mit láttak. A király nagy félelembe esett, a szent férfiúhoz jött, hogy beszéljen vele. Egyedül csak nagyanyja, Brunhilda kísérte. Bocsánatát kérte bűneiért, főként pedig azt, hogy kérje az Úrtól bűnei bocsánatát, és megígérte, hogy életét ezentúl megjobbítja. A szent férfiú a király ígéreteire — hogy ti. életetét megjavítja — lecsillapodott. Azután visszatért monostorába, de a király ígérete semmi gyümölcsöt nem hozott. A gonoszságban növekedett és megkeményedett Brunhildának becstelen szíve sem lágyult meg a szent intelmekre. Azt tette ugyanis, hogy a szent férfiút egy várba száműzte, messze ama vidéktől. Azután pedig még rosszabbat is tervezett, és nagy Britanniába akarta küldeni, hogy ha már egyszer a tengeren átment, többé a frankok országába vissza ne jöhessen. De a szent férfiú, ki elhatározta, hogy hazájába vissza nem tér, nem akart Angliába menni, hanem ellenkezőleg Theudebert királyságába, Lombardiába távozott . . .

Brunhilda megmérgezteti Theuderich királyt

Midőn Theuderich király Metz városában tartózkodott, szerelemre gyulladt unokahúga iránt, kit Kölnből hozatott magához. Feleségül is akarta venni, azonban ezt Brunhilda megtiltotta neki. És amikor a király megkérdezte tőle, hogy mennyiben lenne ez számára sérelem, és miféle rosszat jelentene neki, ha feleségül venné, azt felelte, hogy nem szabad neki házasságra lépnie unokahúgával, testvére leányával. Mikor a király e szavakat hallotta, csodálatos módon haragra gerjedt, és így szólt: „Ó, te becstelen, Istentől elátkozott, a világ előtt gyűlöletes, ki ellensége vagy minden jónak, nem te adtad-e értésemre, hogy ő nem is az én testvérem, hanem egy udvarnok fia. Miért engedted, hogy ilyen bűnbe essek, hogy megölettem e leány atyját, és miattad testvérem gyilkosa lettem?" És miután ezeket mondta, kirántotta kardját, és rárontott, hogy megölje. Azok azonban, kik körülötte álltak, megakadályozták ezt, és kivezették a teremből. Brunhilda így menekedett meg a halálos veszedelemből. Ettől kezdve az álnok Brunhilda csak azon gondolkodott, miként bosszulhatná meg ezt a gyalázatot, és hogyan ölethetné meg a királyt. Elhatározta, hogy ezt meg is fogja tenni abban az órában, mikor a király fürdik. A szolgálattevőket, kik környezetében voltak, ígéretekkel és ajándékokkal a maga részére csábította, mérget kevert, és azt parancsolta, hogy a királynak, midőn a fürdőből kijön, ezt az italt nyújtsák. A király megitta a mérget, mit ezek neki adtak, és azonnal meg is halt. Gyónás és bűnbánat nélkül ama nagy vétkek fölött, melyeket élete minden idején véghezvitt.

A király [II. Clothar] az összes bárók jelenlétében, kiket a frankok országából, Burgundiából és Austrasiából egybehívott, megparancsolta, hogy Brunhildát vezessék elébe. Ekkor azután volt alkalma és módja, hogy kinyilvánítsa azt a nagy gyűlöletet, mit régtől kezdve irányában érzett. Négy alkalommal verette össze és kínoztatta meg. Aztán tevére kötöztette, és így botoztatta végig az egész sereg között. Mielőtt pedig kivégeztette volna, szemére vetette valamennyi báró jelenlétében mindazt a sok kegyetlenséget és mérhetetlen sok álnokságokat, miket tett, és a következő módon beszélt: „Ó, te valamennyi asszony között a leggonoszabbul teremtett, finom ravaszságoddal minden módot képes vagy kieszelni, hogy a világot megcsaljad. Hogyan férhetett szívedbe olyan mértéktelen kegyetlenség, oly hatalmas álnokság, hogy szégyen és habozás nélkül gyilkoltattad, mérgeztetted és irtottad ki a frankok királyainak oly nagy és nemes nemzetségeit. Tíz király halt meg úgy, hogy halálukat vagy te tanácsoltad, vagy te magad ölted meg őket, vagy mérget adattál nekik. És azonkívül annyi gróf és herceg mind a te gazságod folytán halt meg. El kell veszned, hogy például szolgálj a világnak, te aki oly nagy gonosztettekben bizonyultál bűnösnek. Jól tudjuk, hogy Sigebert király, ki a te urad és az én nagybátyám volt, tanácsodra támadt testvére ellen, és ezért kellett neki meghalnia. Merovech, ki testvérem volt, miattad vonta magára atyjának gyűlöletét és azért halt kegyetlen halállal, Chilperich királyt, az én atyámat áruló módon orgyilkosokkal öletted meg. Nem is tudok szót ejteni az én kedves apámnak haláláról fájdalom és könnyek nélkül. Támaszomat vesztettem el benne, a segítő kezet, mely nélkül elhagyatott és

ASSZONY A SZÖRNYETEGEN
Miniatúra a XI. századból
Párizs, Bibliothèque Nationale, Lat. 8878.

A CSÁSZÁR LOVAGOK ÉS TUDÓSOK KÖZÖTT
Francia miniatúra a XIV. század elejéről
Bécs, Nationalbibliothek, 2069.

árva vagyok. Szégyellem elbeszélni a testvérharcokat, rokonok és barátok egymás ellen vívott küzdelmeit, a halálthozó gyűlölködést, melyeket te hintettél el a fejedelmek és bárók szívében, s melyek feldúlták és vihar módjára forgatták fel a királyi udvart és az egész királyságot. Nem szítottál-e háborúságot unokaöccseim között úgy, hogy az egyik abban meg is öletett? Theuderich ugyanis, aki hitt szavaidnak, megölte Theudebert királyt, testvérét, azért, mert te azt állítottad, hogy egy udvarnok fia és neki semmi köze sincs hozzá. Tulajdon fia, Merovech is meghalt, önnön kezétől ugyan, de mégis általad. Mindenki tudja jól, hogy Theudebert idősebb fiát a te unokádat is te öletted meg. A kisdedet, aki éppen hogy megszületett és megkereszteltetett, oly erővel vágtad egy oszlophoz, hogy szemei kifolytak. Később Theuderich királyt, unokádat, aki pedig neked minden tisztességet megadott, megmérgeztetted. A fattyúként született fiakat, kik örökösök nem is lehettek, ellenem harcra indítottad. Ezek közül az első három már miattad vesztébe jutott. A hercegek és bárók legyilkolásáról, miknek ugyancsak te vagy a szerzője, most már nem is akarok beszélni."

Miután a király mindezeket a dolgokat a nép előtt elmondotta, a bárók felé fordult és így szólt hozzájuk: „Urak, a frankok országának nemes fejedelmei, társaim és lovagjaim, ítéljetek, hogy milyen halállal és milyen kínok között haljon meg ez a nő, ki oly sok bánatot okozott."[10] Azok felkiáltottak és azt mondották, hogy a legkegyetlenebb halállal kell elvesznie, minőt csak ki lehet gondolni. Akkor a király azt parancsolta, hogy karjával és hajával kötözzék egy fiatal és be nem tört ló farkához, és így vonszolják keresztül a táboron. Miként a király parancsolta, úgy is történt. Midőn pedig az, aki a

a lovon ült, megsarkantyúzta az állatot, mely oly hevesen rúgott hátra, hogy Brunhilda koponyája az első rúgásra széttört. A holttestet azután bokrok, tüskés bozótok között, hegyeken és völgyeken addig vonszolták, míg minden tagja össze nem roncsolódott. Ekkor teljesedett be Sybilla jövendölése, ki nagy idővel azelőtt már megmondotta, miként fog Brunhilda eljönni Hispániából, és miként fog a frank királyok nagy része őáltala meghalni, mígnem egy ló tapossa halálra.

Így fejezte be életetét Brunhilda, ez a felebarátai legyilkolásában járatos és gyakorlott nő. Amint meggyilkolta őket, elragadta kincseiket és birtokaikat. Az anyagi javak birtoklása, a bennük való bővelkedés és az, hogy azokat tetszése szerint használta, gőgössé tette. Minden más asszony fölé emelkedett e tekintetben. Mindazonáltal mégsem volt annyira zabolátlan, hogy ne érzett volna nagy tiszteletet a szentek egyházai iránt, melyeket a királyok és más derék emberek alapítottak. A maga idejében több apátságot és számos egyházat alapított. Így Laon falain kívül a Szent Vince apátságot és egy másikat Autun városában Szent Márton tiszteletére. Mert mindenkor inkább bízott őbenne, és többet is remélt tőle, mint bármely más szenttől. Annyi templomot és más szent épületet alapított, melyek még ma is léteznek a frankok királyságában és Burgundiában, hogy nem is lehet egykönnyen elhinni, hogy egy aszszony a maga idejében ily sokat építtethetett.

Szent Dénes krónikája

I. Dagobert uralma a merovingok első másfél évszázadának vad viharai után pillanatnyi szélcsendet jelentett, bár ez csak az előzményekhez viszonyítva áll.

A király hatalmi érdekei miatt az egyházat sem kímélte és uralmát gazdaságilag a polgárság és a városi pénzgazdálkodás kihasználásával alapozta meg.

Dagobert király

Az igen nemes fejedelem, Dagobert király valóban jó erkölcsű volt, kegyes jótulajdonságokkal teljes. Bölcs volt ugyanis és finom elméjű, háznépe és a jóakaratú emberek irányában szelíd és engedékeny, a gonoszokkal és az ellene lázadókkal szemben azonban szörnyű és félelmetes, fenséges büszkeséggel oroszlán módjára tiport ellenségein. Az idegen népeken számos alkalommal több nevezetes győzelmet aratott. Az egyházaknak, szegényeknek bőkezűen adakozott. Vadászatokon, erdőjárásban fáradhatatlan, nyíltszívű, gyors elhatározású és igen bátor volt. Mindezen dolgokban hozzá hasonló nem is akadt. S ha valamivel mégis vádolni lehet, csak az, hogy országa kormányzása érdekében súlyos terheket rakott az egyházakra, meg hogy bizonyos meggondolatlanságokat követett el és némelykor kevéssé bölcsen cselekedett, hirtelenségből, de ez korával járt. (Hiszen senki sem tökéletes minden tekintetben.) De mégis azt hihetjük, hogy a mi Urunknál könnyen irgalomra talált, mert az Írás is azt mondja, hogy miként a víz eloltja a tüzet, úgy törli el az alamizsna a bűnt, és ő az alamizsnaosztásban bőkezű volt. De könyörögtek érte azok a szentek és szent asszonyok, kiknek egyházakat alapított, és gazdagította azokat élete minden napjain. Valóban többet serénykedett az irgalmasság műveleteiben, mint bármely más király, ki előtte uralkodott . . .

Dagobert megváltozik

Dagobert király, aki oly jó volt és becsületes, miként hallottátok, kegyes jó tulajdonságait és erényeit vétkekre változtatta, miközben királyságát bejárta. Erőszakkal elragadott és elvitetett, nem csupán az egyházaktól és az apátságoktól, de a polgároktól és a gazdag emberektől is, kik alattvalói voltak, sok mindent. Egyéb dolgok között, melyeket Gallia egyházaitól azért vett és vitetett el, hogy Szent Dénes egyházát nemesen díszítse és ékesítse (mert erre mindenkor ügyelt és törekedett), a poitiers-i Szent Hilarius* egyházából egy igen szép és gazdagon megmunkált rézkaput vitetett el. Tengeren szállíttatta el, hogy azután a Szajna folyón vigyék egészen Szent Dénesig. Míg azonban a tengeren hajóztak vele, az egyik ajtószárny a tengerbe veszett, és senki sem látta többé. Az ok pedig, amiért Szent Hilarius úr egyházát így kifosztotta, az volt, hogy a város grófja és a polgárok fellázadtak ellene. A király meg nagy haddal ment reájuk, és tűzzel-vassal pusztította az egész vidéket. Azokat ugyanis, kik ellenszegültek, leölette, másokat börtönbe vettetett, az egész várost feldúlta, a falakat és bástyákat pedig földig romboltatta. Némelyek még tudni vélik, hogy a város területét felszántatta és sóval szóratta be, hogy ezzel is jelezze, hogy az örökre terméketlen maradjon, és ott többé épület ne is emelkedjék. És úgy látszik ez igaz is. A város ugyanis most nem ott fekszik, ahol annak előtte, miként a régi romokból látni is lehet. Ezek helyét ma Ó-Poitiers-nek mondják. Miután a király ezt végbe vitte volna,

* Poitiers város püspöke (V. sz.).

Szent Hilarius egyházába ment, a szent testet nagy ájtatossággal elvitette, azonkívül egy porfir és márvány medencét és réz sast is, amely Szent Eligius[11] műve, és mindezt Szent Dénes egyházába vitette. A szent teste ma is ott nyugszik tiszteletben és dicsőségben annak dicséretére, ki uralkodik örökkön örökké.

Dagobert király annyira megváltozott előző állapotához képest, annyira a test ösztöneinek, a mértéktelen bujálkodásnak engedte át magát, hogy mindig nagy tömeg asszonyt vitt magával, kik nem voltak a feleségei, ama háromtól eltekintve, kik a királynék nevezetét és ékességeit viselték. Szíve az Istentől annyira eltávozott és elidegenedett mindenben, hogy egészen más lett, mint annak előtte volt. Lelke nagy veszélybe is jutott volna, ha a mi Urunk meg nem látogatja, és nem bocsátja szívébe a jó szándékot, hogy bűneit alamizsnával váltsa meg.

Különös bizalmasa és tanácsadója volt Pippin, az austrasii királyság egyik leghatalmasabb férfia, udvarának nagyja, derék és hűséges ember, ki gyűlölte a gonoszokat, kerülte az elvetemedettek társaságát. Ámde némelyek a sátán fajzatából igen igyekeztek azon, hogy a király előtt megrágalmazzák. Az, kinek parancsait ő követte, ítélkezett, és mellette állt, megóvta őt ellenségei és irigyei gonoszságától. Ugyanis mindig az egyenes utat szerette, s a királynak hasznos és becsületes tanácsokat adott. Volt egy másik társa is, kinek neve Ega volt, barátja és bizalmasa a királynak és a frank királyság igen hatalmas embere.

Bourges megadóztatása

Íme, minden erény kárhozatos ellensége, az emberi nem örökös megcsalója, miként használt fel némely gonosz embert, hogy belső háborúsággal zavarja meg a békét, melynek az egyház és az egész nép egyaránt örvendett. Egy bizonyos fejedelemben [Dagobertben] ugyanis, ki Gallia tartományain uralkodott, alattomos sugallatokra fölgyújtotta a kapzsiság lángját, és arra késztette, hogy — mily szentségtörés — az adólajstromba beirassa Bourges népét és egyházának papjait. És miként egy kettős fejű, baljós sziszegéssel, hegyes nyelvvel, ördögi méreggel maró szörny, küldötteinek egyike e szegény népet kezdi zaklatni. A város püspöke, Sulpicius általános böjtöt rendel tehát, ám hasztalanul igyekszik jobb hajlandóságra bírni a király küldöttét. Így magához a királyhoz fordult és követei útján megjövendöli még az évben bekövetkező halálát, ha a bourges-i egyház kiváltságait tiszteletben nem tartja.

A királyt azonnal félelem fogta el, beismerte vétkét és meg is siratta. Könnyeket ontott, hogy bűnbánatot tartson, királyi jelvényeit letette és a szent püspök utasításainak vetette alá magát. A törvénytelen adót eltöröltette, tisztviselőjét halálra ítélte, az adólajstromból kitépette azokat a lapokat, melyekre az istentelen feljegyzések történtek, s a nép megmenekedett. Azt lehetne mondani, hogy egy borzalmas vihar után a nap ismét visszanyerte ragyogását. Az egyház ismét békességbe jutott, s a papok öröme teljessé vált . . .

Tehetetlen királyok, hatalmas udvarnagyok

Ekkor kezdett a frankok királysága lealacsonyodni és lezülleni, és a királyok elődeik bölcsességétől nagyon is távol kerültek. Az országot udvaroncok kormányozták, és azután a főlovász mesterek, kiket udvarnagyoknak mondottak. A királyoknak csupán a nevük maradt meg, s az evésen-iváson kívül semmivel sem törődtek. Valamelyik várkastélyukban vagy udvarházukban tartózkodtak egész éven át május kalendájáig. Ekkor kocsin elindultak, hogy üdvözöljék a népet, az meg őket köszöntse. Adományokat és ajándékokat fogadtak, valamint ők is adtak, aztán visszatértek házukba és ott maradtak a következő májusig... A legalacsonyabb rendű emberek sorában született Ebroin[12] úgy gondolta, hogy az a küldetése, hogy öldösse, elkergesse vagy bebörtönözze a frankok közül mindazokat, kik előkelő vérből származva a világban valamire jutottak. Helyükbe olyan embereket tett, kik a lustaság rabjai voltak, vagy tehetetlenek, vagy születésük hitványsága szolgált akadályul és így istentelen parancsainak ellenállni nem merészeltek.

Childerich király halála

Childerich király vakmerően könnyelmű volt. Cselekedeteit ostobán és meggondolatlanul vitte végbe. Ez oknál fogva a frankok mértéktelenül meggyűlölték. Nem is volt ez csodálatos, hiszen sokszor oktalanul bántotta meg őket. Egy alkalommal elfogatta az egyik legrangosabb és legelőkelőbb embert, akinek neve Bodilo volt. Gerendához köttette, és törvény-

látás, ítélet nélkül kegyetlenül ütlegeltette. Mikor mások látták, hogy minden ok nélkül ilyen kegyetlen dolgokat cselekszik, nagy haragra és méltatlankodásra gerjedtek. Összeesküdtek és egybeszövetkeztek ellene. Ez összeesküvés fejei Ingobert és Analbert és a királyság más nemesei voltak. Bodilo, akit így megkötöztetett és összeveretett, kinyomozta, hogy olyan erdőben fog vadászni, mely az ő birtoka és társaié közé esik. Ott találták egyedül, rárohantak, megölték őt és feleségét, ki gyermekkel volt viselős. Vulfoald, az udvarnagy, nagy nehezen elszökött és Austrasiába menekült.

Szent Leodegar élete

Zavarok a király halála után

Ebben az időben Ebroin a luxeuil-i monostorban töltötte száműzetését, haját szerzetesek módjára lenyiratta és öltözetüket viselte. Azt színlelte, hogy megérti magát Leodegar püspökkel, és azt mondotta, hogy a püspökkel barátságban kell élniök, mert hiszen — ámbár különböző okokból — egyazon száműzetést kell elviselniök. Ekkor érkezett meg hirtelen Childerich király halálának híre, és az emberek, kik rendeletére száműzetésre ítéltettek, félelem nélkül tértek haza, miként a tél elmúltával és a tavasz visszatértével a mérges kígyók is elhagyják odvaikat. Féktelen haragjuk a hazában oly nagy zavart keltett, hogy már az antikrisztus közeli eljövetelére gondoltak. Minthogy nem volt király, ki a hatalmat kezében tartotta volna, mindenki azt hitte, hogy az a törvény, amit a saját tetszése szerint cselekszik. Hamarosan megtudták azonban, hogy az Isten haragja szakadt rájuk, mert az égen egy csillag mutatkozott, melyet a csillagászok

üstökösnek neveznek. És ennek a megjelenése — úgy mondják — az éhínség ostorát, királyok változását, országok elpusztulását, és a kard uralmát jelenti.

Szent Dénes krónikája

Heristalli Pippin két királyság ura lesz

Végezetül béke és egyetértés jött létre Theuderich király és Pippin herceg között, és ez utóbbi az udvarnagyi méltóságra emelkedett[13]. Miután a kincseket magához vette, s kezébe a királyság kormányzását, visszatért Austrasiába, és maga helyett egy főurat hagyott, kinek neve: Nordebert volt. Pippin herceg felesége előkelő nemzetségből származott és igen okos volt. Plectrudis volt a neve, két fia közül az idősebbet Drogonnak, a fiatalabbat Grimaldnak nevezték. Drogon, az idősebb kapta meg a Champagne vidékét. Ilyen módon, miként már hallottátok, Pippin egész Austrasiának és az egész frank területnek, melyet más néven olykor Neustrasiának mondottak, urává lett. Ez utóbbi ország a nagy tengertől, a kisebbik Britanniától egészen a Meuse folyóig, másfelől pedig a Rajnától a Loire folyóig terjedt. Az uralma alá tartozó országnak jó gondját viselte, mert jobb közállapotokat teremtett, mint amilyenek azelőtt voltak. Szent Lambertet is, kit Theuderich király száműzetésbe küldött, Ebroin tanácsára, visszahívta és püspöki székébe, Maastricht városába visszahelyezte. Austrasia udvarnagya volt huszonhét és fél esztendeig különböző királyok idejében.

Kevés idővel ezután meghalt [III.] Dagobert király, ki csupán öt esztendeig uralkodott. Ekkor a frankok egy klerikust választottak maguk fölé, kinek neve: Dániel volt. De semmiféle história nem mondja azt, hogy testvére volt Dagobert királynak, ki előtte uralkodott. Megvárták, míg haja megnő, azután megkoronázták és nevét is megváltoztatták és azontúl [II.] Chilperichnek mondották.

Miután Károly[14] kiszabadult a börtönből, minden módon arra törekedett, hogy megszerezze az udvarnagyi méltósággal járó hatalmat, ami már atyjának, a hercegnek is birtokában volt, és amit most Raganfridtől kellett elragadnia. Chilperich király és Raganfrid összegyűjtötték seregüket és harcba indultak ellene egészen a Meuse folyónál. Másfelől segítségükre jött Radbod, Frisia hercege, ki neki szövetségese volt. Károly mégis merészen szembeszállt velük, hadirendbe állította seregét, nekitámadt a frizeknek és a többi ellenségeinek. A csata azonban oly veszedelmes fordulatot vett, hogy seregének jó része oda veszett, végül is alulmaradt és csak futással tudott megmenekülni.

Kevés idővel ezután Chilperich király és Raganfrid seregeiket ismét ellene indították, behatoltak az Ardenes erdejébe, egészen a Rajnáig nyomultak előre, azután Kölnig, és elpusztították a vidéket. Plectrudis azonban, aki Pippin herceg özvegye volt, nagy ajándék árán visszatérésre bírta őket. Ekkor, midőn már visszafelé indultak, Károly eléjük került egy gázlónál, melynek neve: Amblave, közéjük rontott és sokakat elpusztított közülük. Aztán visszahívta seregét, és mögéjük húzódott. Amazok is egybegyűjtötték seregüket, és harcbaszálltak vele. Mielőtt azonban a csata megkezdődött volna, Károly békét és egyezséget kért tőlük. De amazok nem egyeztek bele, sőt

ellenkezőleg, megkezdték a támadást egy Cambray környékén levő helységnél, melyet Vincinek mondanak, a húsvét előtti vasárnap. Károly azonban bátran fogadta a támadást. Mindkét részről vitézül harcoltak, de végül is Raganfrid és Chilperich király maradt a vesztes, és csak futással menekültek meg. Károlyé lett a győzelem, s ő maradt a csatatéren, mint jeles győztes. Az egész vidéket elpusztította, aztán visszatért Austrasiába, ellenségeitől szerzett nagy zsákmánnyal. Némely krónikák azt is mondják, hogy Párizsig üldözte őket. De mielőtt visszatért volna Austrasiába, Köln városába ment, és ezt is uralma alá vetette. Plectrudis a mostohaanyja pedig átadta neki atyjának kincseit. Maga fölé egy királyt helyezett, kinek neve: [IV.] Chlothar volt ...

A soissons-i csata (719)

Míg Károly herceg az austrasiai királyságban ezeket cselekedte, Chilperich és Raganfrid segítségül hívták Odon aquitaniai herceget, és szövetséget kötöttek vele. A gascon sereg összegyülekezett és aztán mind valamennyien, az egész nagy hadsereg megindult Károly herceg ellen. Ez pedig késedelem nélkül bátran eléjük vonult. Vitézül küzdöttek egymással és hosszasan is. Végezetül azonban az aquitanok vesztesek maradtak, és Odon herceg Párizsig futott. Átkelt a Szajnán és Orleans-ig meg sem állt. De még ott sem mert maradni, hanem Chilperich királyt és annak minden kincsét magával vitte, és országába menekült örvendezvén, hogy megszabadult. Károly hosszasan üldözte, de nem tudta elfogni. Raganfridot, az udvarnagyot egészen Angers városáig üldözte, ostrom alá vette, és addig nem akart onnét távozni, míg őt és a várost hatalmába nem kerítette.

De a kegyesség és az irgalmasság érzése győzött benne, és ezért a várost Raganfridnek adta lakóhelyül. Miután itt is győzelmet aratott, visszatért a frankok országába, és minden ellenállás nélkül hatalma alá vetette a királyságot. Ebben az évben halt meg Chlothar király, akit ő koronázott meg és helyezett maga fölé. Egy évvel később Károly herceg követeket küldött Odon aquitaniai herceghez. Odon herceg hajlandó volt a békére és egyezségre, és visszadta Chilperich királyt, akit magával vitt, és kincsek, drágaságoknak nagy sokaságát. A király ezután már nem sokáig élt, s miután öt és fél esztendeig uralkodott, meghalt, és eltemették Noyon városában. A frankok azután mást választottak helyébe, Károly herceg pedig megerősítette azt, kinek neve Theuderich volt. Jogos örökös volt ő, hiszen második Dagobertnek fia volt, és a chelles-i apátságban nevelkedett. Tizenöt esztendeig uralkodott. Ily módon lett Károly, a nemes herceg Franciaország udvarnagya és Austrasia királyságának fejedelme.

Martel Károly megfosztja az egyházakat kincseiktől

E szerencsétlen időkben az egyház vagyonát is elrabolták[15]. A püspökségekhez tartozó birtokokat elszakították, a szerzetesek házait lerombolták, s az egyházi fegyelem oly mértékben lesüllyedt, hogy a papok, klerikusok, a szerzetesek és az apácák minden regula nélkül éltek, ide-oda bolyongtak, törvény szerinti tartózkodási helyükön kívül. Úgy látszott, mintha a kereszténység teljesen eltűnt volna Gallia és Germania tartományaiból.

Midőn a herceg Reims városa alá érkezett, Rigobert, a város püspöke, a falakról így kiáltott neki: „Meg nem

nyittatom a kapukat előtted, mert neked nem az a szándékod, amiről beszélsz, hogy Szűz Mária egyházában imádkozzál, hanem az, hogy kifosszad a várost, miként ezt már sok mással megcselekedted."

Bejai Izidor

A VIII. században élt, a mór uralom alatti Spanyolországban. Krónikájában a frank-arab küzdelmeket is részletesen leírja, igen szemléletes és jól értesült előadásban. Kiadása (részletek): *Bouquet,* Recueil des historiens des Gaules et de la France, V. köt.

A poitiers-i csata

Hispaniából elindultak a szaracénok, egyik királyuk vezetésével, kinek neve: Abderraman, feleségeikkel és gyermekeikkel és minden vagyonukkal oly nagy tömegben, hogy senki meg nem számlálhatta őket, de még csak fel sem becsülhette. Minden holmijukat, amijük csak volt, magukkal vitték, mintha most már örökre a frankok országában akartak volna megtelepedni. Átkeltek a Gironde-on, és bevonultak Bordeaux városába, a népet leölték, az egyházakat felgyújtották, és az egész vidéket elpusztították. Azután tovább mentek Poitiers-ig. Mindent feldúltak ugyanúgy, miként Bordeaux-ban. Felégették Szent Hilarius egyházát, ami nagy szomorúságot okozott. Innét Tours városába indultak, hogy elpusztítsák Szent Márton egyházát, a várost és az egész vidéket. Ott azonban elébük állt Károly, a dicsőséges herceg minden rendelkezésére álló haderejével. Csatasorba állította seregét, és oly merészen támadt rájuk, mint ahogyan az éhes farkas szokott juhok közé rontani. A mi Urunk nevében és

erejében oly nagy gyilkolást vittek véghez a keresztény hit ellenségei között, hogy, miként a történelem tanúsítja, e csatában háromszázezret öltek meg közülük és királyukat is, kinek neve Abderraman volt. Ettől kezdve nevezték őt Martelnek, mert miként a kalapács széttöri és elrepeszti a vasat és acélt és minden más fémet, úgy repesztette és zúzta szét e csatában ellenségeit és az összes pogányokat. És ami még csodálatosabb, ebben a csatában csupán ezerötszáz embert veszített; sátraikat és minden holmijukat elragadta, és mindezt maga és emberei zsákmányul vették. Ezen alkalomból történt, hogy az egyházak dézsmáját is elvette és lovagjainak, kik a keresztény hitet és az országot megvédelmezték, a főpapok tanácsára és akaratából ajándékul adta. De megígérte, ha Isten életet ad hozzá, vissza fogja azt adni az egyházaknak bőségesen, ezt és minden más dolgot is. Ezt különben a nagy háborúságok miatt cselekedte így, melyek egymást érték, és mert ellenségeinek támadásai szakadatlanok voltak.

Odon, Aquitania hercege is kibékült Martel Károly herceggel, és azután annyi szaracént ölt meg, kik e csatából menekültek, amennyit csak előtalált . . .

Szent Dénes krónikája

Pippin, a frankok királya

Pippin herceg, miután jól látta, hogy a frankok királya [III. Childerich], aki akkor uralkodott, az országnak semmi hasznára nincs, [Szent] Zakariás pápához* követeket küldött: Burchard würzburgi püspököt és Fuldradot, Szent Dénes apátját, hogy taná-

* (742—752)

csát kérjék: „Ki legyen inkább a király, az-e, akinek semmi hatalma sincs a királyságban és ki csupán a nevet viseli, vagy pedig az, aki az országot kormányozza és akinek hatalma és gondja van mindenekre". És a pápa azt üzente vissza, hogy annak kell a király nevet viselnie, aki az országot kormányozza és aki a hatalom birtokosa. Úgy nyilatkozott tehát, hogy Pippin herceget királlyá koronázzák.

Ugyanezen esztendőben Zakariás pápa döntése alapján és a frankok választásából Pippint királlyá kiáltották. Felkenték és felszentelték Soissons városában Szent Bonifác, a vértanú keze által a mi Urunk megtestesülésének 752. esztendejében. Childerichet pedig, kit királynak neveztek, megnyírták és egy apátságba helyezték. Pippin király pedig tizenöt évig, 4 hónapig és 20 napig uralkodott. Ennek előtte az udvarnagyi méltóságot és a királyság fölötti uralmat apja, Martel Károly halála után tíz évig tartotta kezében.

Pippin bámulatos ereje

Miután Pippin a longobardok legyőzése után Franciaországba visszatért, tudomására jutott, hogy a hadsereg vezérei titokban megvetik őt kicsiny termete miatt. Elrendelte, hogy a ferrières-i monostor udvarában egy hatalmas és dühös bikát uszítsanak egy igen vad oroszlán ellen. Ez villámgyors ugrással a bikán termett, megragadta a nyakát és a földre döntötte. Ekkor a király így szólt azokhoz, kik körülötte álltak: „Válasszátok el az oroszlánt a bikától, vagy öljétek meg az egyiket a másik testén." Azok, kik mellette álltak, a rémülettől megdermedve néztek egymásra, és reszkető hangon így szóltak: „Uram, nincs az ég alatt olyan ember, aki ilyesmit megkísérelne." Ekkor a király fölemelkedett trónjáról, ki-

húzta kardját és egyetlen csapással lemetszette az oroszlán és a bika fejét. És visszahelyezvén kardját a hüvelyébe, ismét leült trónjára, és ezt mondta: „Elhiszitek-e, hogy méltó vagyok arra, hogy uratok legyek? Nem tudjátok-e, hogy Dávid, aki szintén kicsi volt, miként bánt el az óriási Góliáttal?" Azok pedig, mintha villámcsapás érte volna őket, földre borultak előtte és fölkiáltottak: „Bolondoknak kellett lennünk, hogy nem hittük el, mennyire méltó, hogy te parancsolsz a halandóknak."

Pippin halála

Miután Guaifier herceget megölték, s a király a háborút befejezte, visszatért Saintes városába. Míg ott tartózkodott, betegség támadta meg, de mielőtt ez súlyosabbra fordult volna, Tours városába vitette magát, és ott Szent Márton úr teste előtt imádkozott. Azután Párizsba vitték, és ott betegsége már annyira súlyosbodott, hogy már csak kevés ideig élt. Eltávozott e világból október kalendája előtti nyolcadik napon, uralkodásának 16., a megtestesülésnek 768. évében. A franciaországi Szent Dénes apátságban temették el. Keresztet helyeztek arcára és fejét kelet felé fordították. Némelyek azt mondják, ő akarta így temetését, ama vétek kiengeszteléséül, melyet atyja követett el, hogy a dézsmát elvette az egyházaktól.

NAGY KÁROLY ÉS BIRODALMA

A frankok királysága „lealacsonyodott és lezüllött", mert az utolsó merovingok „elődeik bölcsességétől nagyon is távol kerültek" — mondja Szent Dénes krónikája. De a tények más következtetést nem is engednek. A „bölcsesség nélküli királyok" mellett feltűnnek a helyzetet a maguk javára nagyon is jól kihasználó udvarnagyok, kik a frankok népének és egész Európának nagy szolgálatot tudnak tenni. Ilyen volt Pippin, a kistermetű, de nagyerejű germán herceg, és Károly, akit Kalapácsnak neveztek, mert tönkrezúzta a Galliába törő szaracén sereget. Nekik sikerült a frankok királyságát újraszervezniök, és azt immár tulajdon családjuknak örökségül hagyniok.

„Nagytermetű férfiú volt és erős testalkatú, de mégsem túlságosan magas." Ismét a francia krónika jellemzését idézzük, most már Károlyról, az első germán római császárról. A testi megjelenés leírása helytálló politikai és történelmi nagyságára nézve is. Nagy energiával s bizonyos mértékig a római minták utánzásának vágyával igyekezett a nyugatot egységes birodalommá szervezni, és ezért uralkodását észak és dél felé vezetett területszerző hadjáratok sorozata tölti ki. Az ő császársága már teljesen a germán hatalmi elképzelésen nyugodott: ez a földet tekintette minden hatalom forrásának és biztosítékának is.

A rómaiak hajdani császársága már csak mint feudális birodalom éledhetett újjá.

A feudális társadalomnak, a lovagságnak a vallásosságot, vitézséget, hűséget összefoglaló problematikája évszázadokra érvényes hatással Roland históriájában öltött formát. A Hispániából hazatérő, s a szaracénok kardja által esett sebekbe belehaló lovag története a Károllyal elkezdődött és kiteljesedett európai feudalizmusnak egyik szép, epikus értékű és értelmű epizódja.

Nagy Károly nagyságának és hatalmának örököse legfiatalabb fia, Lajos lett, kit Jámbornak mondanak a magyar történeti könyvek, valójában azonban a francia jelző illik inkább rá: az, hogy együgyű volt. Hiányzott belőle az uralkodás képessége, és atyjának birodalma a feudális társadalom már Károly által is nehezen megfékezett széthúzó erőinek prédájául esett. A nagykárolyi civilizáció Lajos udvarában és közvetlen környezetében még tovább élt, de a birodalmat alapító császár katonai erényei és uralkodói energiái Lajosból és utódaiból egyaránt hiányoztak. A családi intrikák és trónviszályok korántsem tették alkalmassá a birodalmat azoknak a megpróbáltatásoknak elviselésére, amelyek az első évezred végén Európát fenyegető szerencsétlenségek formájában jelentkeztek. A normannok és a magyarok rablóhadjáratai messze tájakon tették bizonytalanná az életet, és különösen a normannok magának a nagykárolyi örökségnek központi tartományait fenyegették szakadatlanul. Barbár hódítók még a királyt is kezükbe kerítették.

Nemcsak a királyság, a központi hatalom erőtlensége okozta, hogy a nyugati birodalom ennyire tehetetlenül állt szemben a történelem által felvetett súlyos problémákkal, hanem a társadalmi szerkezet egyre kaotikusabb lazasága is. A hűbériség szövevényében, ebben a teljesen ésszerűtlen útvesztőben a királyság próbálkozásai hiábavalóknak bizonyultak volna még akkor is, ha az utolsó karolingokban akár csak töredéke él ősük politikai éles-

látásának és uralkodói képességeinek. Önnön tehetetlensége és a társadalom cselekvésképtelensége miatt azután elmerült Nagy Károly családja.

Szent Dénes krónikája

Nagy Károly

Nagytermetű férfiú volt és erős testalkatú, de mégsem túlságosan magas. Fejének formája kerek volt, nagy szemei voltak és oly tiszták, hogy ha harag fogta el, karbunkulushoz hasonlóan villogtak. Orra nagy és egyenes, középen kissé emelkedett. Haja barna, orcája pirosas, vidám és kellemes tekintetű. Minden tagja arányos és jól formált. Akár állt, akár ült, nem volt nálánál tekintélyesebb megjelenésű... Járás közben büszke magatartást öltött, meglátszott rajta, hogy nagy ember, és hogy viselkedésében is nemes. Hangja tiszta csengésű volt, kissé éles is, úgy látszik azért, mert ilyesmi a testesebb emberek sajátja. Mindig jó egészségnek örvendett, ha eltekintünk attól a négy évig tartó betegségtől, mely halálát megelőzte. Ekkoriban ugyanis láz és más betegség fogta el, és végezetül egyik lábára meg is sántult. Ettől kezdve inkább saját magára hallgatott, mint az orvosokra. Kár volt, hogy ezt tette, mert bizonyára ezért halt meg. Úgy látszik, azért nem voltak előtte kedvesek az orvosok, mert csupán főtt húsételeket engedélyeztek neki és eltiltották a sültektől, melyeket pedig mindig szívesen evett és nagyon megszokott. Jól lovagolt és vadászott a frankok szokása szerint, mert alig van még egy nép, mely annyira értene ehhez. Nagyon élvezte a meleg fürdőt, és jobban tudott úszni, mint bárki más. Ez okból Achenben fürdőt építtetett magának, és itt szeretett tartózkodni élete végéig. Fiai is vele együtt

szoktak fürödni, és nem csupán fiai, de a főurak és más emberek is, és ilyen alkalommal mindig nagy csapat fegyveres szolga őrizte őt. Százan is voltak, kik vele fürödtek, de néha többen is.

A frankok földjének szokása szerint öltözködött, ingeket és vászon alsóneműt viselt, ezek fölött selyemszegélyű köntöst; sarut vagy cipőt húzott a lábára, télen pedig nyestprémes öltözetet hordott. Az oldalán mindig kard volt, melynek markolata aranyból vagy ezüstből készült, öve pedig aranyozott selyem szövet. Minden olyan alkalommal ez az öltözet volt rajta, amikor nagy ünnepet ült, vagy idegen földekről követek járultak eléje. Soha nem volt hajlandó idegenek szokása szerint öltözködni, bármilyen szép ruhák voltak is azok, egy esettől eltekintve, mikor az apostoli Adorján* kérésére Rómában a város hagyományai szerint készült tunikát és palástot viselt. A nagy ünnepeken aranyszövetű öltözéket vett magára és drágakövekkel ékített cipőket. Aranykorona volt a fején, ugyancsak drágakövekkel díszítve. Más napokon azonban alig volt különbség öltözéke és a köznép ruházata között.

Evésben, ivásban igen mértékletes volt, és ez a borra még inkább állt, mint a húsra; minthogy különösen utálta a részegeskedést. A húsételekről főként nehezen tudott lemondani, még kevésbé mint a borról, és ezért állandóan panaszkodott, ha böjtölnie kellett. A nagy ünnepeken sokféle embert gyűjtött udvarába.

A közönséges napokon csupán négy fogást szolgáltak fel neki, a sült nélkül, melyet vadásza készített és tálalt fel. Legjobb étvággyal ezt fogyasztotta. Az étkezésnél regényeket[1] olvastatott fel magának, vagy a fejedelmek ódon históriáit. De legszívesebben Szent Ágoston könyveit hallgatta, különösen azokat,

* Római pápa (771—795).

melyek az Isten államáról* szólnak. Annyira mértékletes volt a bor és más ital élvezetében, hogy étkezés közben ritkán ivott háromnál többször.

Nyáron az étkezés befejeztével valami kevés gyümölcsöt, körtét vagy almát evett, azután még egyszer ivott valamit, és ezek után alvásra készülődött, mintha éjszaka lenne, és így aludt és pihent két vagy három órát. A hosszú téli éjszakákon az volt a szokása, hogy álmát négy vagy öt alkalommal is megszakította, és nemcsak ébren maradt, de fel is öltözött és szolgáit maga elé hívatta. És ha a palota fő emberei valami olyan ügyet említettek volna, amiben ők döntést nem tudtak hozni, azonnal maga elé hívatta a feleket, ha ott tartózkodtak, és miután az ügyet előadták, ítéletet hozott. Gyakran megtörtént az is, hogy nem csupán egy ügyet intézett el, hanem mind valamennyit, amelyet csak másnap kellett volna a palotában döntésre vinni.

Ékes beszédű volt, nyíltan és megfontoltan nyilvánította ki szóban mindazt, amit elhatározott. És nemcsak a frankok nyelvét beszélte, de még sok más nyelvet is. Ezeket még gyermekkorában sajátította el. A latinnal annyira ismerős volt, hogy ugyanolyan könnyedséggel beszélte, mint a frank nyelvet. Görögül értett ugyan, de ezt a nyelvet nem beszélte. Beszédében oly bölcsnek mutatkozott, hogy nagy klerikusnak látszott és nagy mesternek. Klerikus volt ő valóban, mert a szabad tudományokban is járatos volt, amint erről majd beszélni fogunk . . .

Háború a szaracénok ellen

Midőn a király Paderbornban tartózkodott, egy szaracén járult eléje. Spanyolországból jött és Hinala-

* De civitate Dei.

rabinak[2] nevezték. Néhány nemzetebelit hozott magával, és azok jelenlétében magát és Spanyolország minden városát a királynak átadta, viszont ez azokat ismét őrizetére bízta. Ezek után a király Franciaországba tért vissza, s a mondott szaracén biztatására sereget készített fel, abban a reményben, hogy Spanyolország városait birtokába veheti. Gascogne-ba ment, és mikor a hegyeken már átkelt, ostrom alá vett és elfoglalt egy várost Navarrában, melynek neve Pampelona. Átkelt az Ebro folyón is, és egyenesen Saragozza alá vonult, mely a legnevezetesebb város ama részeken. A várost elfoglalta, környékét elpusztította, és azután visszatért Pampelonába. Falait földig leromboltatta, hogy többé ellene lázadni ne merészkedjék. Ezek után visszaindult Franciaországba. Egy erdőségbe jutott, mely a Pireneusok hegyei között van. E hegység legmagasabb pontján a gasconok [baszkok] csapdát állítottak, és mikor a sereg arrafelé vonult, oly hirtelen rontottak rá az utóvédre, hogy nagy zűrzavar keletkezett és a sereg teljesen fejét vesztette. És ámbár a frankok a gasconokhoz képest erősebbek és bátrabbak is, mindazonáltal nem tudtak rendben harcolni, és a szűk szoros sem engedett helyet arra, hogy csatasorba fejlődjenek, ezért a támadásnak az ország legnemesebb férfiai estek áldozatul, kik kapitányok és hadnagyok voltak: Eggihard, a király főasztalnoka, Anzelm palotagróf, Roland, a breton őrgrófság feje. E balszerencse a királyt nagyon leverte, hiszen ez részben csökkentette ama nemes tetteknek dicsőségét, melyeket előzőleg Hispaniában véghezvitt.

Midőn a küzdelem már lezajlott, Roland egészen egyedül visszatért a csatamezőre, ama csapások sebét és súlyát szenvedve, melyeket adott és fogadott. De bánatos és szomorú volt oly sok nemes báró halála miatt, kiket szeme láttára öltek meg és vagdaltak szét. E nagy fájdalmát viselve jutott el az erdők között a cesariai hegyek* lábához. Ott leszállt lováról egy fa alatt, melynek tövénél egy márványtömb hevert; gyönyörű szép rét terült itt el, a roncevaux-i völgy felett. Még kezében tartotta kardját, Durandalt (ami annyit jelent, hogy „nagy csapás", mert kegyetlenül szabdalta vele a szaracénokat). Kardja sokszorosan kiállta már a próbát, és bármilyen erősen tudott is vele vágni és sújtani, mégsem tört el, sem meg nem hasadt. Oly finom volt, hogy körbe lehetett hajlítani. Miután hosszasan szemlélte kezében tartva, sajnálkozni kezdett rajta, és könnyekkel szemében ezeket mondotta: „Ó gyönyörű, fényes és tündöklő kardom . . . Ki fogja hasznát venni kiválóságaidnak? Ki vesz majd birtokába? Ki fog téged kezében tartani? Aki téged kezébe vesz, soha nem lesz vesztes, és az ellenség félelme soha el nem fogja. Ó mennyiszer bosszultam meg általad a mi Urunk Jézus Krisztus vérét! Ó hány ezer ellenséget öltem meg vele, annyi szaracént és zsidót, s a kereszt más ellenségét pusztítottam el. Az, ki téged egykor kovácsolt, sem előtte, sem ezután hasonlót nem művelt. Ki tőled csak sebet is kapott, már elbúcsúzhatott az élettől. Mérhetetlen az én gyászom, ha arra gondolok, hogy méltatlan lovag vagy éppen bűnös kezébe jutsz én utánam. Még nagyobb a fájdalmam, ha szaracén vagy más hitetlen vesz téged birtokába és fog vele halálom után harcba-

* A Pireneusok Saragossa (Caesaraugusta) fölötti nyúlványai.

szállni." Miután kardját így elsiratta, csodálatosan szép csapással háromszor a márványtömbre sújtott, mely előtte volt: így szerette volna a kardot eltörni. A márványtömb teljesen ketté is hasadt, a kard azonban ép és minden sérelem nélkül való maradt. Midőn pedig látta, hogy semmiképpen sem tudja kardját eltörni, mélységes fájdalom fogta el.

Ezután csatakürtjébe fújt, de oly erővel, hogy a kürt száján kitóduló levegő ereje kettérepesztette azt, neki magának pedig nyaka inai és erei szakadtak meg. A kürt hangja és szava egészen Nagy Károly füléig jutott el, pedig távol volt Roland-tól, már mintegy nyolc mérföldre Gascogne irányában. Azonnal vissza akart fordulni, mert a csatakürt harsogásából megértette, hogy Roland-nak segítségre van szüksége. Ám a csalárd Ganelon, kinek az árulásban is része volt, és ki emiatt Roland haláláért felelős, ezt mondta neki: „Uram, ne térj vissza, és ne aggódj Roland miatt. Mert szokása neki, hogy kis dolgok okából is harsogtatja kürtjét. Tudd meg, hogy nincs is szüksége segítségedre, minden bizonnyal csak vadászik valahol, és kürtöl valami erdei vad nyomában." Ó hitszegő álnokság! Ó Ganelon gonosz tanácsa! Valóban csak Judás árulásával lehet ezt összehasonlítani.

Miután Roland megszólaltatta kürtjét, lefeküdt a fűre, és elképzelhetetlenül nagy szomjúság gyötörte. Balduinnak, harcos társának, ki még életben volt, intett, hogy adjon neki inni. Nagy nehezen elindult az vizet keresni, de nem talált, és visszatért. És mikor látta, hogy Roland már halálán van, megáldotta lelkét. Kürtjét és kardját magához vette, lóra szállt, és Nagy Károly serege után indult, mert félt, hogy a szaracénok megölik. Alighogy eltávozott, Thierry odajött, hol Roland haldoklott, siratni kezdte őt és sajnálkozott fölötte, és azt mondta neki, hogy gondoskod-

jék lelkéről hite megvallásával és a gyónással. Roland, ez áldott vértanú, felemelte szemeit és kezeit az égre, s a mi Urunkhoz így imádkozott: „Uram Jézus Krisztus, neked ajánlom lelkemet ez utolsó órán. Elmondhatatlanul vétkesnek és bűnösnek érzem magamat. Ámde te Uram, ki megbocsátod a bűnöket, ki megkönyörülsz a bűnösökön és kezed alkotását meg nem gyűlölöd, ne tagadd meg vétkeim bocsánatát, fogadd magadhoz lelkemet, és adj neki örök nyugodalmat." Végezetül még társaiért imádkozott, kik a csatában elestek, és ezt mondotta: „Urunk Jézus Krisztus, irgalmad és kegyelmed legyen azok fölött, kik a te hiveid voltak, kik messze földekről jöttek ez idegen tájakra küzdeni a hitetlen nép ellen, hogy szent neved felmagasztaltassék, hited megismertessék, drága véred megbosszultassék, és ezek most a szaracénok keze által megölve fekszenek itt."

E dicsőséges hitvallás végeztével Thierry eltávozott Roland-tól, s ez imádság után az áldott lélek is távozott a testből. Az angyalok az örök nyugalom helyére vitték őt, hol vég nélküli örömben van része érdemeinek méltósága szerint, a dicsőséges vértanúk társaságában.

WIDUKIND

A szászországi Corveyben volt szerzetes; 967-ben elkezdett művét Mathildnak, Nagy Ottó leányának ajánlotta. A *Res gestae Saxonica* erős öntudattal mutatja be a szászok küzdelmeit. Kiadása: Monumenta Germaniae Historica, Scriptores, III. köt. 416—467. old. és *A. Kehr*, in usum scholarum, 1904.

Az arab terjeszkedés visszaszorításán kívül Nagy Károly fő tennivalója egyrészt az utolsó komoly germán vetélytárs, a longobard királyság megdöntése volt, s ezzel párhuzamosan a feudális rend második pillérévé lett egyháznak hatalmi és anyagi erősítése az Appennini-

félszigeten, másrészt a még pogány germánság által a keresztény germán birodalom központi területei ellen vezetett támadások visszaverése. A szász felkelés, jóllehet formájában a pogányság és a kereszténység ellentéteként jelenik meg, valójában a szász önállóság védelme a hódítással és leigázással szemben. A szászok bosszúhadjáratát a pogány szász önállóság utolsó hőse, Widukind vezette. Az örökké nyugtalan nép a borzalmas vérfürdők és mészárlások után is csak egy másik hadjárat végén, Widukind megkeresztelésével tört meg. Károly 791-ben Pannonia akkori lakosai, az avarok ellen indult. A győzelmet azonban nem ő, hanem fia, Pippin és alvezérei — Erik és Gerold — vívták ki, elfoglalván az avar gyűrű-rendszert.

Nagy Károly leveri a szászokat

A szászok, kik azt hitték, hogy a király sokkal nagyobb vereséget szenvedett el a valóságosnál, fegyvert ragadtak ellene, s a Rajnáig nyomultak. Minthogy azonban nem tudtak átkelni, az egész országot elpusztították tűzzel és vassal. Városokat és falvakat dúltak fel, a monostorokat felgyújtották és lerombolták, férfiakat és nőket, gyermekeket és szüzeket nemre és korra való tekintet nélkül legyilkoltak. Nyilvánvalóan lehetett látni, hogy nem csupán a rablás vágya indította őket, hanem hogy megbosszulják ama vérontást és gyilkolást, mit a frankok valamikor az ő népükön végbevittek. Ez öldöklés Mainz városától egészen a Moselle folyóig tartott, s amint némely krónikások mondják, a királynak e súlyos károkat ama Widukind tanácsára okozták, kiről már fentebb beszéltünk.

Az austrasiai frankok és alemannok, kiket a szászokra küldöttek, sietve ellenük indultak, és el is érték őket a hassiaiak földjén [Hessen]. Midőn azonban átkeltek a

folyón, kelepcébe jutottak, és annyit öltek meg közülük és vágtak le, hogy bármily sokan is voltak, kevésen múlott, hogy valamennyiüket le nem mészárolták vagy vízbe nem fojtották.

A király pedig Compiègne várából indult el, átkelt a Rajnán egy Lippiának nevezett helyen, a szászok meg Buckholz környékén szálltak harcba vele. De leverte őket és megfutamította [779]. Azután kelet felé vette útját... hol a keleti szászok indultak eléje, mint ahogyan már előzőleg meghagyta nekik. Innét a király egész seregével az Elba folyóhoz vonult, és hosszú ideig tartózkodott ott, hogy elrendezze a folyón innen lakó és a folyón túl lakozó szlávok között felmerült ügyeket.

Szent Gallen krónikája

Az apátság krónikáját a VIII. században kezdték írni, Hartmann apát idejében és az ő közreműködésével. A krónika egyik folytatója Ekkehard (megh. 1060), ezen a néven a negyedik St. Gallen nevesebb lakói között. Egy ideig a mainzi iskola vezetője volt. Kiadása: Monumenta Germaniae Historica, Scriptores, I.

Az avarok gyűrűje

A hunok [avarok] földjét kilenc, kör alakú védőmű övezte. Az első oly távolságra terjedt, mint Zürich városától Konstanz. Tölgy, bükk és fenyő törzsekből állították ezt össze: húsz láb széles és ugyanolyan magas volt. A törzsek közé ágakat és rőzsét helyeztek... E védfal mögött a falvak oly közel voltak egymáshoz, hogy az emberi hangot az egyiktől a másikig meg lehetett hallani. A lakott vidékek irányában ezt a

megvívhatatlan falat keskeny kapuk szakították meg, melyeken keresztül a hunok zsákmányolás céljából ki szoktak rontani. A második védfalból, mely oly módon épült, mint az előző, a harmadikig a távolság akkora volt, mint amennyi a németeknél húsz, az olaszoknál negyven mérföld. És így tovább, egészen a kilencedik védőgyűrűig, míg maguk a gyűrűk szűkebbek lettek. A lakott helyeket oly módon helyezték el, hogy az egyik gyűrűtől a másikig a kürt harsogása jelzésként szolgálhatott. Ebben az erődítményben halmozták fel a hunok mindazt a gazdagságot, amit az általuk elpusztított nyugattól nyertek. Ámde a győzhetetlen Károly nyolcévi háborúskodás után oly sikeresen igája alá vetette őket, hogy csupán csekély maradványaik élték ezt túl.

Szent Dénes krónikája

Károly a Nyugat császára lesz

Karácsony napján, a nagymise idején bevonult Szent Péter egyházába. S midőn imádságra borult volna le az oltár előtt, az apostoli Leo a császári koronát a fejére helyezte. A nép ekkor így kezdett kiáltozni: „A nagy Károlynak, az Augustusnak, az Istentől koronázottnak, a rómaiak békeszerető császárának élet és dicsőség.”[3] Miután a nép így dicsérte őt, a pápa császári díszbe öltöztette, és a régi fejedelmek szokása szerint felékesítette. A patrícius nevezetet pedig elhagyta, és ettől kezdve császárnak meg Augustusnak nevezték.

A spoletói völgyből indult el a császár, és Ravennába ment. Ott hozták neki hírül, hogy Perzsia királyának, Áronnak[4] követei Pisa kikötőjéhez érkeztek. Fogadásukra küldött emberei Vercelli és Ivrea között találkoztak velük. A követ két perzsa főúr volt, kik keleten születtek. Mások viszont szaracénok voltak, Afrika szülöttei és Ábrahám Emir küldöttei. Midőn a császár elébe vezették őket, Áron perzsa király követei elmondották, hogy a zsidó Izsák, kit Áron perzsa királyhoz küldött volt a császár, egy esztendeje két másik követ társaságában (kiknek neve Lanfrank és Sigismund volt) megérkezett. (Nagy ajándékokkal és kincsekkel indultak vissza. Lanfrank és Sigismund azonban útközben meghaltak.)

Sok szép ajándékot hoztak magukkal az afrikai király követei is. Egyebek között átadták a császárnak Szent Cyprián vértanú, carthagói püspök testét, valamint Szent Speratusét is, aki Scillitania* első vértanúja volt, továbbá Szent Panthaleon fejét. Velence kikötőjébe megérkezett a zsidó Izsák is, kit a császár a perzsa királyhoz küldött. A császárnak egy elefántot hozott és egyéb sok és gazdag ajándékot. Mivel pedig télvíz idején nem tudott átkelni a hegyeken, a császár Vercelli városában töltötte az évszakot, és csak a következő évben tért vissza Aachenbe.

* Észak-afrikai tartomány.

Nagy Károly követei Harun al-Rasid udvarában

A császár követséget küldött Perzsia királyához, hogy lovakat és hispaniai öszvéreket ajándékozzon neki, valamint friziai szöveteket: fehér, piros és kék színűeket, melyek ez országban ritkák és igen drágák, továbbá gyors és bátor kutyákat, mert a király ilyeneket kért oroszlán- és tigrisvadászatra. Miután ez kicsinylő tekintettel végigmérte az ajándékokat, megkérdezte a követektől, hogy a kutyák milyen vadállatra tudnak vadászni. Azt felelték neki, hogy egy pillanat alatt széttépik azt, ami eléjük kerül. „Majd ki fogjuk ezt próbálni" — mondotta. Másnap a pásztorok nagy kiáltozások között menekültek egy oroszlán elől. Hírül vitték ezt a palotába, és a király így szólt a követekhez: „Frankok, szövetségeseim, szálljatok lóra és kövessetek." Ezek mintha nem is lettek volna már nagyon fáradtak, sietve nyomába szegődtek. Midőn messziről észrevették a vadállatot, az emirek emirje így kiáltott fel: „Uszítsátok kutyáitokat az oroszlánra". A követek engedelmeskedtek, s maguk is szilajul a perzsa oroszlánra rontottak, melyet a Germániából hozott kutyák már megállítottak, ők meg kivégezték azt az északi tájak tüzében kovácsolt, a szászok vérében fürdetett kardjukkal. Harun a magafajtájabeliek közt a leghatalmasabb, megértette ebből, hogy Károly hatalma a legkisebb dolgokban is nagyobb az övénél, és így kezdte őt dicsérni: „Elismerem most már, mennyire igaz minden, mit nekem az én testvéremről, Károlyról beszéltek. A vadászatban való kitartása, fáradhatatlan igyekezete, mivel testét és lelkét edzi, legyőzi mindazokat, kik az ég alatt

léteznek. Mit ajándékozhatnék neki, hogy méltóképpen viszonozzam a megtiszteltetést, miben részesített? Ha neki adnám az Ábrahámnak ígért és Józsuénak jutott földet [Palesztinát], attól félek, nem tudná megvédeni azt a barbárok ellen, mert távol van innét, ha pedig vállalkoznék annak védelmére, vajon nem szakadnának-e el birodalmától a frankok királyságával szomszédos tartományok? De mégis így szeretném bőkezűségéért viszonozni. E földet hatalma alá vetem, és az ő nevében én magam fogom kormányozni. Küldje el hozzám követeit, midőn azt jónak látja, vagy helyesnek ítéli, bennem mindig e tartományának hűséges sáfárjára lel..."

Szent Dénes krónikája

*A főváros**

Valahányszor a császár parancsot adott, hogy bizonyos munkálatokat végezzenek el, például hidat építsenek, egy utat rendbehozzanak vagy újat készítsenek, hogy töltést emeljenek az ingoványon, melyen keresztül kellett mennie, olyankor a gróf helyettesét, vagy más tisztviselőjét bízta meg ezeknek végrehajtásával, legalábbis a közepes fontosságú munkákat illetően. A jelentősebb munkák közül különösen azokhoz, amelyeket teljesen újonnan kellett elkezdeni, minden hercegnek, grófnak, püspöknek és apátnak hozzá kellett járulnia. Mainznál a rajnai hidat is ily módon építették. Ötszáz lépés hosszú volt, és egész Európa rajta dolgozott. A császár halála előtt egy esztendővel azonban lerombolták azok a gonosz szándékú emberek, kik igazságtalanul

* Aachen.

akartak meggazdagodni azáltal, hogy az utasokat bárkáikon szállítják át. Nem is építették fel újra, mert a császár hamarosan ezután meghalt, ámbár szándékában volt, hogy azt egészen kőből újjáépítteti. Különféle helyeken palotákat építtetett magának csodálatos pompával. Ezek közül az egyik Mainz városától nem messze, Ingelnheim nevű birtoka közelében, egy másik pedig Nijmwegen városában a Wahal [Waal] folyó partján emelkedik. A királyság minden olyan egyházát és apátságát, mely az idők viszontagságaiban tönkrement, parancsára helyreállították és újra felépítették. Ha a templomok boltozatát vagy falait festményekkel kellett díszíteni, ennek a gondját a szomszédos püspökökre és apátokra bízták. Ha újat kellett építeni, a püspökök, hercegek, grófok, apátok és mindazok, kik a király egyházait gondozták, mindazok, kik tőle hűbéradományban részesültek, nagy buzgalommal fáradoztak, hogy az épület elkészüljön, alapjaitól a tetőkig. Nagyszerű tanúbizonysága ennek Szűz Mária isteni bazilikája [Aachenben], amelyben olyan márványoszlopokat szemlélhetünk, melyet a császár Rómából és Ravennából hozatott, mert máshol nem juthatott hozzá, valamint bizonyítják ezt azok a lakóépületek is, melyeket a bölcs Károly palotája körül minden rendű ember számára építtetett oly módon, hogy az erkélyről ő maga láthatatlanul mindenkit látott, aki be- vagy kiment. Az előkelők lakóházai elég nagyok voltak ahhoz, hogy nem csupán a vazallusoknak a vazallusait befogadják és ezek szolgáit, de mindenféle más embert is, kik itt találtak oltalmat az eső és a hó ellen, és fagyos időben itt melegedtek fel. Ezek közül azonban egy sem kerülhette el Károly király vizsga tekintetét.

Névtelen szerzőtől származik, aki azonban annyit elmond magáról, hogy a király környezetéhez tartozott és csillagjóslással foglalkozott. Ezért fordul elő az Asztronómus néven. A császár életéről és uralkodásának eseményeiről közvetlen és jó értesülései vannak. Kiadása: Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters — V. köt. — Quellen zur Karolingischen Reichsgeschichte I. köt. Berlin (é. n.).

Lajos a mórok ellen indul

Rövid idő multán [811-ben] Lajos király* ismét felkészült egy Spanyolország elleni hadjáratra, atyja azonban visszatartotta attól, hogy a hadjáratot személyesen vezesse. Ekkortájt a normannok támadásai ellen hajókat építtetett minden folyón, mely a tengerbe ömlik. Fiára bízta, hogy a Rhône és a Garonne folyókra gondot viseljen. Elküldte követét, Ingobertet, hogy fiát képviselje, és kettőjük helyett vezesse a sereget az ellenség ellen. Míg a király a fenti ok miatt Aquitaniában maradt, serege szerencsésen megérkezett Barcelonába, és egy itt lefolyt bizalmas tanácskozáson eszelték ki a módot, hogyan tudják az ellenséget titokban, rajtaütéssel meglepni: az átkeléshez hajókat készítenek, mindegyiket négy részre szedik szét, úgy, hogy mindegyik negyedet két ló vagy öszvér húzhatja. E részeket előre elkészített szögekkel és kapcsokkal könnyen összeilleszthetik; szurokkal, viasszal és kóccal, amelyek mindig kéznél legyenek, az összeillesztés réseit betapasztják, amint a folyóhoz érnek. Ily módon felszerelve legnagyobb részük az előbb mon-

* Ekkor még Aquitania kormányzója.

dott Ingobert vezetésével Tortosához érkezett. Azok, kiket az említett feladatra kijelölték, Hademar, Bera és a többiek, három napon át meneteltek, sátor nélkül voltak, szabad ég alatt táboroztak és tűz nélkül, hogy a füst el ne árulja őket. Nappal az erdőkben bújtak, éjszakánként haladtak, amennyit tudtak. A negyedik napon az összeillesztett hajókkal átkeltek az Ebrón, a lovak átúsztak. A tervnek kívánságuk szerint nagy sikere lett volna, ha azt éleslátással fel nem fedezik. Abaidun tortosai [mór] herceg, hogy a mieink átkelését megakadályozza, megszállta az Ebro partját. Azok pedig — az ismertetett módon — a folyón valamivel feljebb átkeltek. Egy mór, ki a folyóra ment fürödni, úszó lótrágyát vett észre a vízben. Amint meglátta, hisz nagy ravaszságukról közismertek, megfogta a trágyát és megszagolta, majd így szólt: „Látjátok, társaim, azt tanácsolom nektek, vigyázzatok; mert ez a trágya nem vadszamáré, különösen nem olyan állaté, mely a növények legeléséhez szokott. Ez olyan lovak vagy öszvérek trágyája, melyeknek árpa volt az abrakjuk; ezért legyetek éberek. Ugyanis a folyó felső folyásánál, ahogy látom, cselt vetnek számunkra." Tüstént ketten közülük lóra szálltak a helyzet kikémlelésére. Amikor ők a mieinket meglátták, jelentették Abaidunnak az igazságot. Ám a mórok félelemtől hajtva mindent, ami a táborban volt, hátrahagytak és menekültek. A mieink hatalmukba kerítettek mindent, mit azok hátrahagytak, és az éjszakát az ellenség sátraiban töltötték el. De Abaidun, ki nagyszámú ellenséget gyűjtött maga köré, másnap megtámadta őket. A mieink azonban Isten segítségében bízva az ellenséget mégis menekülésre kényszerítették, noha számban gyengébbek voltak. A menekülők útját sok halott borította. Nem hagyták előbb abba a mészárlást, míg a nap és a világosság

el nem tűnt és árnyék nem borította a földet, s a fénylő csillagok meg nem jelentek, hogy az éjszakát bevilágítsák. Erre Krisztus segítségével, nagy örömmel és sok kinccsel visszatértek övéikhez...

A következő évben elhatározta Lajos király, hogy maga vonul Tortosa ellen Heribert, Liutard és Isembard kíséretében, erős frank tartalékcsapattal. Megérkezve, annyira szorongatta és pusztította a várost faltörő kosokkal és parittyákkal, védőtetőkkel és egyéb ostromgépekkel, hogy a városlakók felhagytak a reménnyel, látva, hogy a háborús szerencse övéiket elhagyta. Átadták a város kulcsait, amelyeket ő visszatérve nagy örömmel nyújtott át atyjának. Nagy félelem töltötte el a szaracénokat és mórokat az ilyen tettek miatt. Attól tartottak, hasonló sors éri a többi várost is. Így a király negyven nappal a város ostromának megkezdése után visszafordult és hazatért birodalmába.

Az utód jelentkezik

Ebben az időben, mivel Pippin, Itália királya már korábban meghalt [810] és nemrégen Károly, a bátyja szintén eltávozott e világból [811], felébredt benne [Lajosban] a remény, hogy az egész birodalmat hatalma alá vetheti. Ugyanis solymászát, Gerriket, atyjához küldte néhány szükséges tanácsért, és amikor ez a válaszra várva a palotában időzött, frankok és germánok egyaránt figyelmeztették, hogy a királynak mégiscsak el kellene jönnie atyjához és támogatására nála maradnia. Úgy tűnik nekik — mondották ők —, hogy az atya, ki már elaggott, nehezen viseli el gyermekeinek szerencsétlen elvesztését és rövidesen elközeleg halála. Gerrik közölte ezeket a királlyal, az meg tanácsosaival,

és e felszólítás sokaknak, majdnem mindenkinek üdvösnek tűnt. De a király, alaposabb megfontolás után, nehogy atyjának gyanúját felkeltse, habozott a hívást teljesíteni.

Midőn azok, kiket háborúval fenyegetett, békét kértek, a király szívesen két évnyi fegyverszünetet állapított meg számukra. Eközben Károly császár, látván, hogy hajlott kora miatt életereje csökken, és félvén, hogy ha ő megválik az emberi dolgoktól, a birodalmat, amelyet Isten segítségével jól rendbehozott, zavaros helyzetben hátrahagyva külső csapások megrendítik és belső erők szétszakítják — fiáért küldött, és Aquitaniából magához hívatta. Megérkezésekor barátságosan fogadta, egész nyáron át magánál tartotta, és mindenre megtanította, amit tudnia kellett. Megtanította arra, hogyan éljen, hogyan kormányozzon, hogyan szervezze meg a birodalmat és hogyan tartsa rendben, s végül maga koronázta meg a császári diadémmal, és kinyilvánította, hogy a jövőben Krisztus kegyéből a legfelsőbb hatalom őnála lesz. Miután pedig ez megtörtént, megengedte neki, hogy országába ismét visszatérjen. A király november havában elhagyta atyját, és visszatért Aquitaniába. Atyját pedig, már közel a halálhoz, addig ismeretlen fájdalmak gyötörték. Ilyen jelek hírnökként jelentik a közeli véget. És végül, mikor a szörnyű fájdalmak erejét megtámadták, a kimerült természet elhagyta magát, és az ágyat kellett őriznie. Napról napra, óráról órára a halálhoz közeledve, miután még végakarata szerint mindent, mi az övé volt, írásban szétosztott, életének utolsó napját bevégezte, és a frankok birodalmát mérhetetlen gyászban hagyta hátra. De az utódon beigazolódott az írás igazsága, mely ilyen gondok között megvigasztalja a lelkeket és ezt mondja: „Az igaz férfiú meghalt ugyan, de

olyan, mintha nem halt volna meg, mert egy hozzá hasonló fiat hagyott hátra örökösül." A kegyes Károly császár január 28-án hunyt el, a mi Urunk Jézus Krisztus születésének 814. évében. Ez időben Lajos császár, mintha ezt sejtette volna, Mária, Isten szent anyja tisztulásának ünnepére birodalmi gyűlést hívott össze a Doue-nak nevezett helyre [február 2].

EGINHARD

Nagy Károly korának legjelentősebb krónikása, a császár életrajzírója, a keleti frankok földjén, a mai németországi Frankenben született, és ott is fejezte be életét (771—844). A császár első tanácsadói közé tartozott, bizalmasa volt és számos követség intézője. Műve, a *Vita Caroli Magni*, kitűnő történetírói tulajdonságokra vall, szép és korrekt latinsággal íródott. Másik műve, az *Annales*, az életrajz történeti összefüggéseit tárja fel a jól értesült kortárs színes és eleven előadásában. Német Lajosnak, Károly németországi utódjának történetére is kitér az Annalesben, amint ezt kötelességének érezte. Kiadása: *Holder* — *Egger*től, a Monumenta Germaniae Historica, Scriptores Antiqui című sorozatban.

Nagy Károly siratása

Ama tájaktól kezdve, hol a nap felkel, a napnyugati partokig egyetlen siralom száll minden ajakról. A tengerentúli népeket is keserű fájdalom fogta el. A frankok, a rómaiak és az összes hivők mélységes gyászba merültek. Gyermekek, öregek, jeles püspökök, úrasszonyok siratják a cézár elvesztét. Könnyek folyamai áradni nem szűnnek, az egész világ siratja Károly halálát.

Krisztus, az árvák, a zarándokok, az özvegyek és szüzek atyja, Te, ki az égi seregeknek parancsolsz, adj Károlynak országodban nyugodalmat.

Károly, a dicsőséges császár a föld alatt van immár, sírjába temetve. Jaj neked Róma, és neked római nép, szép Itália, neked is, meg a te hírneves városaidnak.

A frankok földje, mely oly sok kegyetlen viszontagságot szenvedett már el, hasonló fájdalmat még nem érzett. Azóta, hogy a fölséges Károly a földben nyugszik immár Aachen városában, az éjszaka nem hoz nekem álmot, s a nappal számomra világosság nélkül való...

Nagy Károly birodalma

Háborúit éppoly szerencsésen, mint bölcsen intézte, és a frankok birodalmát csaknem háromszorosára növelte, ámbár ő maga is hatalmas és erős országként kapta azt atyja, Pippin uralkodása után. Ez a birodalom akkoriban Galliának csak egy részét foglalta magában, a Rajna és a Loire, az óceán és a Baleári-tenger közötti vidékeket, valamint a keleti frankok által lakott germániai részeket, Szászország és a Duna, a Rajna és a Saale partja közötti területeket (ez utóbbi folyó választja el a thüringiaiakat a szoráboktól*). Továbbá az alemannok és a bajorok is a frankok királyságához tartoztak. Károly ama háborúkban, melyekről szólottunk, meghódította Aquitaniát és Gascogne-t, a Pireneusok egész hegyláncát és az Ebrón inneni vidékeket (ez a folyó Navarrában ered, Spanyolország legtermékenyebb

* Thüringok: germán törzs. — Szorabok (szorbok): e szláv törzs maradványai ma Lausitzban élnek.

síkságain folyik keresztül és Tortosa falai alatt ömlik a Baleári-tengerbe), egész Itáliát Aostától Alsó-Calabriáig, ahol a birodalom a görögök és a beneventóiak határaival érintkezik. Szászország Germania tekintélyes tartománya, és ha igaz, épp olyan hosszú[6], de kétakkora széles, mint a frankok által lakott tartomány; meghódította a két Pannoniát és Dáciát, mely a Duna másik partján terült el. Továbbá Istriát, Liburniát és Dalmáciát, kivéve a tengerparti városokat, melyeket meghagyott szövetségesének, a konstantinápolyi császárnak. Végül megfékezte és adófizetőjévé tette mindazokat a barbár és vad népeket, melyek Germaniában élnek a Rajna és a Visztula, az Óceán és a Duna között, és amelyek egy és ugyanazon [szláv] nyelvet beszélik, de erkölcseikben és életmódjukban igen különbözők. A jelentősebbek közülük a veletábok, a szorábok, az obodriták és a csehek. E népeket fegyverrel hódította meg. Egyebeket azonban, és ezeknek a száma nagyobb, minden ellenállás nélkül.

NITHARD

Anyja Nagy Károly leánya volt, atyja pedig Angilbert, a császár egyik tanácsosa. A normann betörések ellen védte Gallia partvidékeit. Az örökösök harcaiban Kopasz Károly kitartó híve volt, és az iránta érzett rokonszenv íratta meg vele a testvérharcok hosszú évtizedeinek történetét. A normannok elleni küzdelemben esett el 859-ben. Kiadása: Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters — V. köt. — Quellen zur Karolingischen Reichsgeschichte I. köt. Berlin (é. n.).

A következőkben Nagy Károly örökségének az örökségi szerződések és rendelkezések bizonytalanságai következtében beállott viszontagságairól hallunk. Minthogy a császár az egész birodalmat magánbirtokának tekintette, annak sorsáról személyes jellegű intézkedések-

kel gondoskodott. Jámbor Lajos így osztotta fel birodalmát fiai között 817-ben Aachenben: Pippint Délnyugat-Gallia (Aquitania), Gascogne és Septimania (Languedoc), Lajost pedig, a Németet, Bajorország és a keleti frank területek urává tette, de úgy, hogy mindkettőjük fölött a császári cím birtokosa, Lothar álljon. De miután Judith bajor hercegnőt második házasságban feleségül vette, e házasságából született fiát (Kopasz) Károlyt, szintén örökséghez igyekezett juttatni. Ezért megváltoztatta a 817-i szerződést, és idősebb fiait megrövidítve Károlyt is Alemannia urává tette. Lothar csupán Itália királya maradt, és megszűnt társuralkodó lenni. Az idősebb fiúk ezért apjuk ellen támadtak. A császár utolsó éveit — 835-től 840-ig — ezek a küzdelmek töltötték ki.

Nagy Károly utóda

Amikor a boldog emlékezetű, a népek által joggal nagynak nevezett Károly császár magas korban (a nap harmadik órájában*) meghalt, egész Európát minden jóval ellátva hagyta hátra; ő ugyanis olyan ember volt, aki korának embereit mindenféle bölcsességben és erényben annyira túlszárnyalta, hogy a világ minden lakosa szemében félelmetesnek, szeretetre és csodálatra méltónak tűnt, és így, miként az mindenki előtt világossá vált, országlását minden tekintetben tiszteletre méltóvá és áldásossá tette. Véleményem szerint mindenekfelett az csodálatra méltó, hogy egyedül vitt véghez olyan művet, amelyet maga Róma nem tudott megvalósítani: a frankok és barbárok vad és kemény szívét mérsékelt fegyelemmel úgy megfékezte, hogy azok a birodalomban nyíltan semmi más vállalkozásba nem mertek kezdeni, mint ami az általános érdekeknek megfelelt. Mint király szerencsésen uralkodott harminckét eszten-

* Délelőtt 9 óra.

deig, és a császári birodalmat, szintén nagy sikerrel, tizennégy éven át kormányozta.

E nagyság és hatalom örököse több házasságából született fiainak halála után a legfiatalabb fiú, Lajos lett. Amint atyja halálhírét vette, Aquitaniából Aachenbe sietett, hogy akadály nélkül átvegye az uralmat. A továbbiakat híveivel meg akarta tanácskozni. Uralkodása kezdetén megparancsolta, hogy az atyától nagy mennyiségben hátrahagyott kincseket három részre osszák fel: egyiket atyja ünnepélyes eltemetésére fordította, a másik két részt maga és nővérei között osztotta el, akiknek megparancsolta, hogy a palotából kolostorba költözzenek. Egészen fiatal fitestvéreit, Drogót, Hugót és Theuderichet asztaltársaivá tette és a palotában neveltette; unokaöccsének, Bernhardnak, Pippin fiának átengedte az uralmat Itáliában. Ezt rövid idő múltán, mivel Lajostól elszakadt, őrizetbe vették, és Bertmund, a lyoni tartomány parancsnoka, megfosztotta szeme világától és egyben életétől. A császár pedig nevezett öccseit (félve, hogy azok később a népet fellázíthatják és Bernhardhoz hasonlóan cselekedhetnek) kötelezte, hogy a birodalmi gyűlés előtt megjelenjenek, majd megnyiratta és kolostorokban, szabad őrizetben helyezte el őket. Azután szabályos formák között megházasította fiait, és az egész birodalmat oly módon osztotta szét közöttük, hogy Pippin Aquitaniát, Lajos Bajorországot, Lothár azonban atyja halála után az egész birodalmat kapja meg; sőt hozzájárult, hogy vele együtt viselje a császári nevet. Eközben Irmengard, a királyné és az említett fiúk anyja meghalt, s Lajos császár Judithot vette feleségül, fia Károly* lett...

* A későbbi Kopasz Károly.

A császár, miután Károly megszületett, nem tudta, mitévő legyen, mert már egész birodalmát felosztotta fiai között. A fiáért aggódó apa kéréssel fordult fiaihoz, és az együttérző Lothar esküvel biztosította őt, hogy akarata szerint birodalmának egy részét átadja Károlynak, s ő maga a jövőben mindig oltalmazója és védelmezője lesz. Hugónak (kinek leányát Lothar feleségül vette), Mathfridnek és másoknak ösztönzésére később ezt megbánta, és minden áron azon munkálkodott, hogy a történteket megsemmisítse. Ez nem kerülte el az apa és az anya figyelmét, és azóta Lothar arra törekedett, ha nem nyíltan, akkor titokban, hogy amit atyja felépített, ő lerombolja. A császár támaszt keresett vele szemben Bernhard, Septimania [Languedoc] hercege személyében: kamarásává nevezte ki, maga után a birodalom leghatalmasabb emberévé tette, és átadta neki Károlyt. Ő azonban a birodalom megerősítése helyett, mely feladata volt, a hatalom meggondolatlan gyakorlása következtében tönkretette a birodalmat. Ebben az időben adták át Károlynak császári parancsra Alemanniát. Erre Lothar, mintha igazságos oka lett volna rá, felhívta a testvéreket és az egész népet a birodalom törvényes rendjének visszaállítására. Ezután együttesen Compiègne-ben egész seregükkel rajtaütöttek atyjukon, a királynét kolostorba küldték, testvéreit, Konrádot és Rudolfot megnyiratták és Aquitaniába küldték Pippin őrizete alá. Bernhard elmenekült és Septimaniába vonult vissza; testvérét, Eribertet azonban foglyul ejtették, és Itáliában fogságba vetették.

Miután Lothar a hatalmat ilyen módon magához ragadta, atyját és Károlyt tisztes őrizetben magánál tartotta. Az utóbbinak környezetében szerzetesek

voltak, hogy őt megismertessék a szerzetesek életével és hogy az egyházi rendbe való belépésre rábírják. A birodalom ügyei, miután gonosz szenvedélyei miatt mindenki csak a saját előnyét nézte, napról napra rosszabbra fordultak. Nemcsak az előbb említett szerzetesek, hanem mások is, kik a történteket sajnálták, azzal a kérdéssel fordultak Lajoshoz, hogy vajon támogatná és előmozdítaná-e teljes erejéből főként az Istennek, minden rend megőrzőjének és irányítójának tiszteletét, ha uralmába visszahelyeznék. Minthogy ebbe minden további nélkül beleegyezett, hamarosan elhatározták visszahelyezését. Lajos pedig egy bizonyos Guntbald nevű szerzetest egyházi dolgok ürügye alatt fiaihoz, Pippinhez és Lajoshoz küldött, és megígérte nekik, hogy ha azok mellé állnak, kik az ő visszahelyezését kívánják, mindkettőjük birodalmát növelni fogja. Emiatt azok nagyon könnyen és szívesen engedelmeskedtek. Birodalmi gyűlést hívtak össze, Lajos visszanyerte a királynét és testvéreit, és az egész nép az ő uralma alá vetette magát. Azután azokat, akik Lothar szövetségesei voltak, bíróság elé állították, és maga Lothar ítélte őket halálra, vagy ha életüket meghagyták, száműzték őket. Lotharnak is meg kellett elégednie egyedül Itáliával, és csak azzal a feltétellel mehetett oda, ha atyja tudtán kívül nem kezdeményez semmit. Miután a dolgok így alakultak, és a birodalom, úgy látszott, kissé fellélegzik, az előbb említett Guntbald szerzetes, minthogy sokat tett a császár visszahelyezéséért, a császár után második akart lenni a birodalomban. Bernhard töltötte be eddig ezt a tisztet, mint említettük, s minden erővel arra törekedett, hogy azt ismét elfoglalja. Pippin és Lajos ugyancsak azon fáradoztak, noha atyjuk ígérete következtében országaik megnagyobbodtak, hogy a birodalomban atyjuk után elsők legyenek;

azok azonban, kik a birodalmat kormányozták, akaratuknak ellene szegültek.

Lajos császár élete

A császár és a pápa. Államügyek

A következő évben [815] jelentették a császárnak, hogy néhány hatalmas római aláváló összeesküvést szőtt Leo pápa* ellen; a pápa fogságba vetette őket, bebizonyította bűnösségüket és halálbüntetéssel sújtotta őket a római jog értelmében. Mikor a császár erről tudomást szerzett, rossz néven vette, hogy a világ első papja ilyen szigorú büntetést szabott, és ezért Bernhardot, Itália királyát [Septimania hercege] küldte oda, hogy tájékozódjék, mennyiben voltak a hírek igazak vagy hamisak, és ezt Gerold útján tudatta vele. Amikor Bernhard király Rómába jött, értesítette őt a fent nevezett követen keresztül a látottakról. De Leo pápa azonnal követeket küldött utána, Jánost, Silva Candida [Santa Rufina] püspökét, Theodor nomenclatort** és Sergius herceget, kik őt minden bűntett alól, mellyel vádolták, tisztázták. A császár azt is megparancsolta, hogy a szász grófok és Károly császár által egykor leigázott obodriták Herioldnak segítsenek, hogy őt ismét uralmába visszahelyezzék, és ezért Baldrik követet küldte el. Amint ezek átkeltek az Eider folyón, a normannok földjén egy Sinlendi nevű helyre értek. Godefrid fiai azonban, bár sok csapatuk és kétszáz hajójuk volt, nem akartak közelebb jönni és csatát vívni. Ismét eltávolodtak egymástól, s útjuk közben min-

* III. Leo (795—816).

** A kora-középkorban a pápai kormány külügyeinek intézője.

dent elpusztították, felégették és a lakosságból negyven túszt vittek magukkal. Ezután tértek vissza a királyhoz, a Paderborn nevű helyre, hol az egész nép az általános birodalmi gyűlésre jött össze. Ide érkezett a keleti szlávok minden hercege és főembere. Ebben az évben folyamodott a császárhoz Abulat, a szaracének királya, hároméves békéért. Ez a béke eleinte tartott egy darabig, de később mint kedvezőtlent elvetették, és megüzenték a szaracénoknak a háborút. Ebben az évben tértek vissza Konstantinápolyból Norbert püspök és Ricuin gróf, és egy szerződést adtak át a bizánci császár és a frankok közti szövetségről. Ugyanebben az időben, amikor Leo pápa súlyos betegen feküdt, a rómaiak minden ,,domocultae''-nak nevezett birtokot*, melyet ez a pápa rendezett be újonnan, meg ama birtokokat, melyekről azt panaszolták, hogy azokat tőlük jogellenesen elvették, jogos ítélet bevárása nélkül kifosztani és eltulajdonítani merték. Ezen állapotoknak vetett gátat Bernhard király Winigis spoletói herceg által, és mindezekről a dolgokról pontos jelentést küldött a császárnak.

Jelek a csillagokban. A császár halni készül

A húsvéti ünnepek idején borzalmas és szomorú csodajel jelent meg, egy üstökös, a Szűz csillagképében, azon a részen, ahol a ruha alja egyszerre köthető össze a Vízikígyó farkával és a Hollóval. A csillag, amely nem Kelet felé haladt mint a hét bolygó, huszonöt nap alatt, mit csodálatosnak mondanak,

* A földesúr közvetlen — „allodiális" — kezelésében levő birtokrész.

keresztül vonult az Oroszlán, a Rák és az Ikrek jegyén és végül a Bika fejénél, a Szekeres lába alatt tette le tüzes testét a hosszú csóvával, melyet minden oldalra szétterített. A császár, ki sokat foglalkozott ilyen dolgokkal, látta ezt a csillagot, midőn először megjelent, s mielőtt nyugovóra tért, érdeklődött attól, kit hivatott (azaz tőlem, ki ezt írtam, és akiről azt hitték, értek ehhez a tudományhoz), hogy mit gondolok róla. És mikor én a császártól időt kértem, hogy a csillag alakját megvizsgáljam, ebből az igazságot kiderítsem, és másnap reggel jelentsem neki, amit találtam, a császár észrevette, hogy haladékot akarok (úgy is volt, nehogy valami szomorút kelljen válaszolnom), és ezt mondta: „Menj a szomszédos házba és jelentsd nekünk megfigyeléseidet. Tudom, hogy én ezt a csillagot a múlt este semmiképpen sem láthattam, s te sem mutattad nekem, de azt gondolom, ez az az üstökös, amelyről a napokban beszéltünk. De, hogy véleményed szerint mit jelent, azt te mondd meg nekem." És amikor én e néhány szó után hallgattam, így folytatta: „Egyet még elhallgatsz előlem. Azt mondják ugyanis, hogy egy ilyen jel a birodalomban bekövetkező változást és a fejedelem halálát jelenti." A próféta tanúsága szerint — mondottam én — „ne féljetek az ég jeleitől, mint a pogányok félnek", — mire ő így szólt: „Senki mást ne féljünk, mint azt, ki minket teremtett és ezt a csillagot. Nem csodálhatjuk és dicsérhetjük annak jóságát, ki méltónak tart bennünket, hogy tehetetlenségünkre — minthogy bűnösök és bűnbánat nélküliek vagyunk — ilyen jelekkel figyelmeztessen. De mert e jel minket és mindenki mást egyaránt érint, ezért igyekezni fogunk legjobb tudásunk és képességünk szerint megjavulni, nehogy az ő könyörületességére és kegyelemre érdemteleneknek találtassunk." E szavak után kevés

LOTHAR
Miniatúra a IX. század közepéről
Párizs, Bibliothèque Nationale, Lat. 266,

KOPASZ KÁROLY

Miniatúra a IX. század közepéről

Párizs, Bibliothèque Nationale, Lat. 1152.

bort ivott, és mindenkinek megparancsolta, hogy ugyanígy tegyen, azután mindenkit hazaküldött. Ő azonban, ahogy mesélik, ezt az éjszakát majdnem egészen álmatlanul, Isten dicsérő himnuszok és hozzá szóló imádságok között töltötte el, míg megvirradt. És a hajnali homályban összehívta az udvar szolgáit, és megparancsolta nekik, hogy a szegényeknek és Isten szolgáinak, mind a barátoknak, mind a kanonokoknak, gazdag alamizsnát osszanak, és mindenkivel, ki tehette, misét mondatott; nem annyira saját magáért való félelemből, hanem a rábízott egyház iránti gondoskodásból. Miután ezeket parancsa szerint végrehajtották, vadászatra indult az Ardenesekbe. Ez, ahogy mondták, szokatlanul jól sikerült, és mindenben, mihez ekkoriban kezdett, sikert aratott.

NITHARD

A Jámbor Lajos fiai közt dúló viszálykodást zárta le a strassburgi eskü, mely Német Lajosnak és mostohatestvérének, Kopasz Károlynak egyezségét pecsételi meg. A latin nyelvű krónikába illesztett kétnyelvű esküszöveg, mely egyébként a francia és német irodalom legrégibb fennmaradt nyelvemléke, világosan mutatja Európa nyelvi és népi differenciálódását egy társadalmon belül.

Nagy Károly örökségének felosztása

Tehát [842] február 14-én Lajos és Károly abban a városban, melyet azelőtt Argentariának, most azonban közönségesen Strassburgnak neveznek, találkoztak, és az alább feljegyzett esküt tették, Lajos román, Károly német nyelven. És mielőtt esküdtek, az összegyűlt néphez az egyik német, a másik

román nyelven szólott. Lajos, mint idősebb szólt először, és mondta: „Tudjátok, hogy Lothar engem és e testvéremet atyánk halála után üldözött, és teljesen meg akart semmisíteni. Miután azonban sem testvéri szeretet, sem keresztényi érzület, sem bármilyen ész-ok nem tudott segíteni abban, hogy igazságos feltételek mellett béke legyen közöttünk, a szükségtől kényszerítve ügyünket végül is átadtuk a mindenható isten ítéletének, hogy mindegyikünk elégedjék meg azzal, ami neki jár. Ebből a küzdelemből, mint tudjátok, isten irgalmasságából győztesekként kerültünk ki, ő pedig legyőzetve övéivel, meddig csak látott, menekült. Mi azonban testvéri szeretettől hajtva és a keresztény nép iránti könyörületből nem akartuk sem üldözni, sem megsemmisíteni, hanem most — miként már máskor is — felszólítottuk arra, úgy egyezzünk meg, hogy legalábbis mindenkinek a saját joga biztosítva legyen. Ő azonban ahelyett, hogy belenyugodott volna az isteni döntésbe, nem szűnik meg engem és ezt a testvéremet ismét ellenséges csapatokkal üldözni és népeinket gyújtogatással, fosztogatással és gyilkolással tönkretenni. Ezért most szükségtől kényszerítve összejöttünk, és miután úgy hisszük, ti kételkedtek a mi állandó hűségünkben és meg nem változó testvéri szeretetünkben, elhatároztuk, hogy ezt az esküt a ti szemetek láttára tesszük le. És mi ezt nem valamilyen igazságtalan kívánságtól vezetve cselekedjük, hanem hogy ezzel mi az általános jóért biztos kezességet szerezzünk, ha Isten a ti segítségetekkel nekünk nyugalmat ad. De ha én, mi távol álljon tőlem, az esküt, amelyet testvéremnek teszek le, megszegni merészelem, akkor közületek mindenkit felmentek az engedelmesség és az eskü alól, melyet nekem tettetek." És amikor Károly román nyelven hasonló szavakat mondott el, Lajos, mint

idősebb így esküdött: „Isten és a keresztény nép iránti szeretetből és mindkettőnk üdvösségére a mai naptól kezdve a jövőben, amennyire nekem Isten tudást és hatalmat ad, ezt az én testvéremet, Károlyt, mind segélynyújtásban, mind egyéb dolgokban úgy akarom támogatni, ahogyan a jog szerint az embernek testvérét támogatni kell, azzal a feltétellel, hogy ő is ugyanazt teszi; és Lotharral nem bocsátkozom semmiféle egyezkedésbe, melylyel akaratom szerint Károly testvéremnek ártani tudna." És amikor Lajos befejezte, Károly német nyelven hasonlóképpen esküdött. Az eskü, amelyet mindkét nép a maga nyelvén elmondott, román nyelven így hangzik: „Ha Lajos az esküt, amelyet testvérének, Károlynak tett, megtartja, és Károly, az én uram, a maga részéről nem tartja meg, s ha én őt akkor nem tudom eltántorítani, akkor sem én, sem bárki, kit rá tudok venni, nem fog Lajos ellen semmilyen segítséget nyújtani." Miután ez megtörtént, Lajos Speyeren át ment le a Rajnán, Károly pedig a Vogézek szélén Weissenburgon át Wormsba vonult. A nyár azonban, midőn a fent leírt csatát vívták, nagyon hideg volt, és minden gyümölcsöt nagyon későn szedtek le; az ősz és a tél a szokásos módon múlott el, és azon a napon, amelyen az előbb említett testvérek és a nép előkelői a fenti egyezséget kötötték, nagy hó esett, és utána erős hideg állt be. December, január és február hónapokban pedig egészen a gyűlés idejéig láttak egy üstököst, amely felfelé a Halak irányában haladt, és ama bizonyos nap után az egyesek által Lantnak, mások szerint Andromedának nevezett jel és a sötét Hacturus között eltűnt.

Az időről és csillagokról való rövid kitérő után ismét felveszem a történet fonalát. Amikor ők Wormsba érkeztek, követeket választottak, és azokat rögtön

Lotharhoz és a szászokhoz küldték, és megegyeztek abban, hogy visszatértüket, valamint Karlmann megérkezését Worms és Mainz között várják meg...

Ermoldus Nigellus

Klasszikus formában tartott hosszú költeményt írt Jámbor Lajos tetteiről. Életéről keveset tudunk, de feltehetőleg azonos azzal az Ermenald apáttal, akit a languedoci Aniane apátsága élén látunk 835 táján, és akinek különféle adományokban volt része a frank uralkodó jóvoltából. A verses Gesta csak nevében tartozik ehhez a műfajhoz, valójában kortársi előadás a IX. század életéről, a társadalom szokásairól. Kiadása: Monumenta Germaniae Historica, Poetae Aevi Carolini II. köt.

A karoling-birodalom létrejötte bizonyos civilizációs program megvalósulását is jelentette. A földhöz és termékeinek felhasználásához kötött feudális társadalom szükségletei között a finomultabb, kényelmesebb élet iránti igény alig szerepelt. Csak a kisméretű, helyi kereskedést ismerték, a messze tájakkal, a Kelettel való árucserét nem. A társadalmi hierarchia csúcsán álló császár és udvara igyekezett utánozni a bizánci vetélytárs pompáját. Mégis, a feudalizáció akkori állapotában Ingelnheim utánzás nélküli kezdeményezés maradt csupán. Ez a társadalom nem az életmód kulturáltsága iránti érdeklődésben, hanem nyersebb szórakozásokban, például vadászat közben, találkozott szívesen császárával.

Az ingelnheimi császári palota

Ama partokon épült, melyeket a Rajna folyó sebes hullámai öntöznek. Szépen művelt földek, veteményes kertek veszik körül. Száz oszlopán emelkedik ott a büszke palota[6]. Számtalan oszloptornácát

csodálhatod, s a sokművű és tarka tetőket meg ezernyi ajtaját, ezernyi lakóhelyiségét: mesterek és művészek alkotásait. Az Isten templomát a legdrágább anyagból építették; a főkapuk bronzból, a kisebbek pedig aranyozott ércből készültek. Az Isten tetteit, az emlékezetre méltó emberek sorát csodálatos festmények ábrázolják. Bal kéz felől az első teremtményeket, a férfiút és nőt láthatod, midőn még a földi paradicsomot lakták, hová Isten helyezte őket. Valamivel távolabb az álnok kígyó éppen elcsábítja Évát, kinek szíve mindaddig nem ismerte a rosszat. A férjét kísérti meg azután ő, ki eszik is a tiltott gyümölcsből... Ezután, vétkükért, a földet művelik már, s az irigy testvér agyonüti öccsét. Nem karddal végzi ki, de tulajdon szerencsétlen kezével, és így ismerteti meg a világot az első temetkezéssel. A táblaképek végtelen sora mutatja be az Ószövetség eseményeit... megmutatja a föld színét elöntő vizeket, a szünet nélkül emelkedő árt, mely magábanyeli az emberi nemet. A bárka az Isten irgalmából néhány teremtményt mégis megmentett a végveszélyből... Ábrahámnak és ivadékainak tetteit láthatod itt még... A másik oldalon viszont Krisztus e földön élt halandó életének minden részletét láthatod a képeken... Ilyenek ezek a festmények, melyekkel a művészek gyakorlott és ügyes keze az Isten templomát körös-körül díszítette[7].

A császár palotáját szobrász-művek ékesítik, nem kisebb pompával, mint amott [a templomban], s a művészet itt a nagy emberek híres tetteit ismerteti meg. Láthatod ott a Ninus idejében megvívott csatákat, a felháborító kegyetlenségű jelenetek sorát, Cyrus hódításait, meg amint e király egy folyón tölti ki dühét, hogy kedvenc futárának halálát megbosszulja, s újra e szerencsétlen hadvezért, ki egy asszony országába tört, és kinek levágott feje vérrel telt töm-

lőbe merült. Távolabb a kárhozatos Phalarisnak kegyetlen gaztetteit ábrázolják a képek[8], ki könyörtelen módon veszített el szerencsétlen embereket, hogy azt még látni is borzalom volt ... Itt ábrázolták még az első Károlyt, ki háborúban lett a frizek urává, és mindenkit, kit bátorsága tett naggyá. Te ragyogsz itt [Heristalli] Pippin, ki az aquitánokat törvényed alá vetetted, s diadalmas hadjárat végén birodalmadhoz csatoltad. Ott a bölcs Károly császár fenséges vonásaira tekinthetsz, s ékes diadémmal övezett fejére. A szász seregek fel merték emelni kezüket ellene és csatán keresni szerencséjüket. De ő leveri, leigázza és törvénye alá kényszeríti őket. Ezek az emlékezetes tettek és még mások is díszítik a palotát. Nem tud velük betelni a szem, és gyönyörűség mindezt szemlélni.

E helyről hirdeti ki a jámbor császár a jogara alá tartozó népeknek törvényeit. És itt, szakadatlanul, szokott bölcsességével csak birodalma kormányzásának gondjaival bajlódik.

Ünnepi lakoma a császári udvarban

Nagy gonddal terítették meg az asztalokat, készítették elő a különféle fogásokat és a sokféle bort. Egyrészről Péter, a fő étekfogó, másrészről Gunton, a főasztalnokmester szorgoskodnak és teríttetik meg az asztalokat rendben és fényűző pompával. Fehér asztalterítőket terítenek ki, s terítékeket helyeznek el a márványasztalokon. Péter osztja ezeket szét, amint tisztje kívánja, hogy Ceres ajándékaira legyen gondja, és Gunton szolgálja fel a húst. Az egyes fogások között arany edényben hordják fel az italt, a fiatal és tevékeny Ottó igazgatja a felszolgálókat, és ő készíti elő Bacchus drága ajándékait.

Azután, hogy a Magasságbelihez intézett tiszteletadás szertartásai befejeződtek, Cézár aranytól ragyogva felkészül, hogy elinduljon, és ismét azon az úton halad, melyen a templomba ment. Felesége, gyermekei és egész kísérete arannyal tündöklő öltözékben, azután a fehérbe öltözött egyháziak követik példáját. A jámbor uralkodó megfontolt léptekkel tér vissza palotájába, hol már várja a lakoma, melyet a birodalom fejéhez méltó gondossággal készítettek elő. Örömmel telve egy kerevetre dől, és parancsszavára a szép Judith is oldalára telepszik, miután fenséges térdei előtt hódolt. Lothar császár és Harald[9], a királyi vendég, maguk is egy kereveten terülnek el*, mint azt Lajos nekik meghagyta. A dánok bámulták az étkek és fogások változatosságát, az udvari tisztségviselők nagy számát, valamint a Cézárt kiszolgáló gyermekek szépségét. Ez a nap, mely méltán örvendetes a frankok és a keresztségben újjászületett dánok számára, emlékezetüknek is méltó tárgya lesz mindörökre.

A császár vadászik

Másnap hajnalban, amint a csillagok távozóban vannak az égről, s a nap kezdi melegíteni a föld színét, a császár felkészül, hogy vadászni induljon frankjaival, kiknek e testgyakorlás szokott gyönyörűségük. Úgy intézkedik, hogy Harald is kövesse őt. A palotától nem messze a Rajna egy szigetén, melyet mély vizek öveznek, hol mindig zöld fű nő és sűrű erdő veti árnyát, sok és különféle vadállat tanyázik. Csapatostul bolyonganak és békésen, az erdők ösvényein. Vadászok serege, vadászkutya-falkák indulnak szerte-

* Így lakomáztak, antik módra.

szét a szigeten. Lajos egy gyors futású lóra ül, és Viton, a fővadászmester, vállán a kürttel, szintén lovon, követi. Mindenfelől csapatostul jönnek a fiatalemberek és a szolgahad, közöttük feltűnik Lothar gyors paripáján. Harald, a császár vendége és dánjai örömtől áradva sietnek ide, hogy e szép látványban gyönyörködjenek. Gyönyörű öltözetben és hajdísszel lóra száll a szép Judith is, a császár kegyes hitvese. Az ország előkelői, a főnemesek seregestül kísérik és követik úrnőjüket, a király, kegyes uruk iránti tiszteletből.

Már az egész erdő visszhangzik a kutyák csaholásától, a férfiak kiáltozása, a kürt harsogása hasítja a levegőt, a vadak kitörnek barlangjaikból, a dámvadak a járhatatlan sűrűség felé törtetnek, de sem a futás meg nem mentheti őket, sem a sűrűség nem menedék számukra. A dárda a fölséges agancs között találja a szarvast, s a vadkan hosszú agyarával porbarogy a kelevéz alatt. A császár izgalommal és örömmel telve maga küld a halálba igen sok állatot, melyeket tulajdon kezével öl meg. A tüzes Lothar fiatalságának virágában és erejében több medvét végez ki csapásaival, s a többi vadász is a tisztásokon mindenfajta vadat öl rakásra.

Hirtelen egy fiatal nőstény szarvas, melyet a falka dühösen kerget, menekülés közben az erdő sűrűjébe veti magát és egy bozót közepébe ugrik. Itt álltak meg a nagyok: Judith, a császár felesége és a fiatal Károly, akkor még gyermek, midőn az állat hirtelen villámgyorsasággal kitört, minden reményét lábai gyorsaságába helyezve. Ha futással nem menekül, vége van. A fiatal Károly észreveszi, és üldözésére akar indulni, s miként atyja is, lovat kér magának, fegyvereket, vadászkürtöt és könnyű nyilakat, s ég a vágytól, hogy a szarvas nyomában maradjon. De hiába ismétli lángoló türelmetlenséggel sürgetéseit,

kegyes anyja megtiltja, hogy elhagyja őt, és nem engedi, hogy a szarvas üldözésére induljon. Makacssága azonban lázadozik, miként e korban természetes is, s ha nevelője és anyja vissza nem tartaná, a herceg gyalog is a vad nyomába indulna. De más fiatalok utolérik a szarvast futtában, és visszaterelik a királyi gyermekhez anélkül, hogy megsebesítenék. És ekkor ő korához mért fegyvereket ragad, és azokkal sújtja halálra a szerencsétlen, remegő vadat. A gyermekkor minden bája egyesülve tündököl az ifjú Károlyban, és ragyogásuk az apa erényének fényével, s az ősök hírnevével gazdagodik. Ilyen volt hajdan Apollo, midőn Delos csúcsaira hágott, és anyjának Latonának szívét büszkeséggel és örömmel töltötte el.

Már a császár, felséges atyja, s a fiatal vadászok a palotába készülnek vissza, Judith azonban gondos előrelátással az erdő közepén zöldellő ágakból szállást készíttetett: faágak és cserjék lombja szolgáltatja a falat és vászontető borul föléje. A császárnő maga készít zöld gyepen ülést a kegyes császárnak és felszolgáltatja mindazt, ami éhségét csillapítja. A császár ezután kezet mosott és szép házastársával aranyozott kereveten helyezkedik el, és a kegyes király parancsára a kitűnő Lothar és vendége, Harald is ugyanazon asztalnál foglalnak helyet. Az ifjak a füvön telepszenek le és fáradt tagjaikat a lombok alatt nyugtatják. Miután megsütötték a vadászatban megölt állatok húsát, azt tálalják fel, a császárnak már előbb elkészített fogások között. Az éhséget így hamar csillapítják, kupákat emelnek ajkukhoz, s a szomjúságot kellemes italozással űzik el. A nemes bor örömmel tölti el e bátor lelkeket... Ezután valamennyien az esti szent szolgálatra mennek. És miután szokott tisztelettel és méltóságteljesen eléneklik azt, Lajos és kísérete visszatér a palotába. Ekkor hirtelen elárasztja a palotát a fiatalok serege, kik a király

szeme elé tárják vadász-zsákmányukat. Ezernyi szarvasagancs, medvék feje és bőre, hosszú agyarú vadkanok egész teteme, őzek és szarvastehenek, köztük az, mely a fiatal Károly csapásai alatt esett össze. A király e gazdag zsákmányt hűséges szolgái közt osztja szét jóságosan, és amint ez szokása, jó részüket klerikusainak engedi át.

Szent galleni Ekkehard

Egy karoling-kori kolostor életéről és viszontagságairól olvashatunk Ekkehard (lásd 133. old.) krónikájában. A végleges formában megszerveződő feudalizmus egyházi ágának fontos intézményei voltak az ún. birodalmi apátságok, melyek közé Szent Gallen is tartozott.

Amint az atyáktól hallottuk...

Nehéz dologhoz fogtunk, midőn a mi helyünk [kolostorunk] testvéreinek biztatására, kik úgy vélték, hogy megéri a fáradságot, elbeszéljük Szent Gál és Othmar monostorának[10] szerencsétlenségeit és jó sorsát. Valóban nem kételkedünk benne, hogy támadásoknak leszünk kitéve — amint az mostanában szokásos —, ha valami kellemetlen dologra tapintunk rá, különösen, ha ez a fegyelemre vonatkozik, s ha úgy látszik, hogy nem éppen dicsérjük a rosszak szabadosságait és büntetlenségét. Csalónak és rágalmazónak tartanak majd azok, kik a fegyelemsértésben hibásak. De mivel már mások is, nem kímélvén az igazságot, elmondták a nálunk történt dolgokat, jóra és balra fordulásukban úgy, ahogy azok végbementek, ezért mi is megkíséreljük, hogy nem szépítve az igazságot, mindazt, *mit az atyáktól hallot-*

tunk, ugyanolyan szándékkal, mint ők, *írótollal és tintával mondjuk el* a mi helyünk jó és rossz sorsát ... Előttünk már maga Rathpert[11], az igen tudós ember írt *hasonló tartalmú feljegyzést*, kezdve szent Gálon és Othmaron egészen saját koráig ...

Szent Gallen eseményei

Salamon után, választási jogukkal élve, Hartmannt fogadták az atyák apátjuknak. Úgy érezzük, fel vagyunk mentve azalól, hogy róla részletesen írjunk, mert az ő idejéről megvan a külön könyvecske, mégis, mint az atyáktól halljuk, a bölcsesség adományán kívül, ernyedetlen hitű volt. Inkább a kolostor magányát szerette, kevesebbet törődött azzal, ami a kolostoron kívül történt, inkább arra törekedett, hogy övéinek legyen valamije, nem saját magának. Amit az egyenrangúak adni akartak neki, azt köszönettel elhárította. Elégedett, egyedül a fegyelem keresője és annak kemény végrehajtója volt, az atyák módján. Annyira szerette a tudományokat, hogy az iskola és a kolostor között nem, vagy alig volt valami különbség. A testvérek ételeiben és ruházatában Hartmundot követte. Legfőbb gondja azonban az volt, hogy a hiteles antifonariumot* tanítsák, és az énekeket római dallamok módján énekeljék. Érdemesnek véljük, hogy erről az antifonariumról bővebben írjunk. Midőn Károly császár, akinek Nagy a mellékneve, Rómában járt, látta, hogy az Alpokon inneni egyházak éneke — amint ezt Johannes is írja — sokféleképpen eltér a római egyházak éneklési módjától. Ezért kérte akkor a pápát, Hadrianust, hogy ő is küldjön a római éneklés-

* Az egyházi zsolozsmák énekeit tartalmazó könyv.

ben jártasakat Frankhonba, mert akiket előtte Gregorius* küldött, már elhaltak. A király kívánsága szerint elküldetett tehát Metz egyházába Petrus és Romanus, akik az énekben és a hét szabad tudományban igen jártasak voltak...

Hogy Ekkehard tanácsait hogyan és mennyire fogadta meg, arról a szegények, valamint a testvérek és a családnak nagy része, melyet még ma is látunk, néha könnyek között szoktak tanúságot tenni. Mivel válogatós volt, amint mondottuk, bizonyos Cuonrad, akkori püspök helyeslésével húst evett. Ezt azonban semmiképpen sem mondanám, éppen ama szerzetesek nyugalma érdekében, kik most kibúvókkal szokták Istent ingerelni, nehogy nagyobbodjék az ő kárhozatuk. Inkább volt szabad nekik nyers húsféléket marcangolni, mint több más szörnyűséget elkövetni, amelyet ezek az álszerzetesek valami szakadár babona alapján cselekedni szoktak. Az egyházi ruháknak — ha egyáltalán fel merném sorolni — rengeteg fajtája volt, melyekbe öltöztek, amint ezt írják is. Valamennyibe saját színüket szőtték bele, vagy ahogy az néha szokásos, kívülről díszítették vele a ruhát. Az ítélet jogát — amint az szükséges is — bízzuk egyedül Istenre; mi csak bátran, az igazságnak megfelelően állítjuk ezt. Ha néhányan nálunk a szakadárságnak ebben a viharában, ahogy valóban teszik, a mennyei boldogságot akarják elérni, úgy hevesebben kell a sátán csatasorát megrohanniok, nem úgy, mint atyáink békés idejében, keményebben kell a pajzsot megragadniok, erősebben kell forgatniok a dárdát és jobban kell hajítaniok a kopját...

Heraldról pedig, erről a nagy értékű férfiúról mivel több helyem nincs, csak néhány dolgot szúrok

* I. Gergelynek (590—604) tulajdonítják a római korális ének rendszerét.

be, hogy lássék, minő oszlopokra támaszkodott gyakran Szent Gallus helye. Subdiakonusságának kezdete óta mindig az iskolák magistere volt. Áldozópappá szenteltetvén magas szárnyalású szónok lett. Akárhányszor a jelenlevő püspökök parancsára a népnek szónokolt. Mézesajkú próféta volt, az apostol szavai szerint.

Ezért, miként ez helyünknek rég megállapított joga, a mi népünknek hivatalos lelkipásztorává lett, hogy szent Othmar egyházában mindazok részére, akik a Coldaham [Thur] és a Sinttriaunum [Sitter] folyók között élnek, a házastársak szétválasztásán kívül, a püspök helyett, a zsinati teendőket is gyakorolhassa. Ezt a kiváltságot, melyet Johannes pápa, Salamon püspök, de Carolus is megerősítettek, a mostani idők szerzeteseket irigyelő püspökei, akik nekünk és a mieinknek — hogy Sallustius szavaival éljek —, még a lélegzetet sem akarják meghagyni, semmi önállóságot nem engedvén elvették. A gyűlöletnek, irigységnek és jogtalanságnak Holophernes* fajtájú szolgáit teszik meg archipresbytereknek**, akik eladják az emberek drágára értékelt lelkét, akik szemérmetlen szemmel kíváncsian nézik a ruhátlan nők vízbe merülését*** vagy kényszerítik ezeket, hogy drága pénzen váltsák meg magukat az alól. Miután elszorult torokkal alig tudtunk ezekből kimenekülni, most bővebben írunk majd második Burchardról...

Richer

A normannok pusztításairól már Regino krónikájában is olvashattunk. Richer, az északi emberek megjele-

* Asszir hadvezér, ki Juda városait pusztította.
** Esperes.
*** A keresztségnél, mi ekkor még vízbemerüléssel történt.

nése által a francia — ekkor még nyugati frank — földek sorsának alakulására gyakorolt hatást festi a bemutatott néhány részletben. Azt, hogy miként merül el a támadások viharai között a nyugati karoling uralom utolsó maradványa, és miként veti meg az új ország alapjait Párizs grófja.

Győzelem a normannok felett

Rodbert, Gallia Celtica hercege hevesen támadta a kalózokat. Ezek ugyanis Rollónak[12], Catillus fiának vezetésével váratlanul betörtek Neustriába. Már átkeltek hajón a Liger [Loire] folyón, és büntetlenül birtokolták annak határait. Széltében-hosszában jártak-keltek, és nagy zsákmánnyal tértek meg a hajókhoz. A herceg meg egész Neustriából gyűjtötte a hadat. Sokakat hívott Aquitaniából is. Itt volt a király által Belgicából küldött négy csapat is, az előbb említett Richiunnal az élén. Az aquitánok légióit meg Dalmatius vezette. A neustriaiakat maga Rodbert herceg vezényelte. Ily módon a herceg egész serege 40 000 lovasból állott. Az első vonalba Dalmatiust állította az aquitánokkal, hátvédül pedig a belgákat és a neustriaiakat rendelte. Maga a herceg körüljárta a légiókat, a kiválóbbakat nevükön szólítva buzdította, hogy nagyon gondoljanak vitézségükre és nemességükre; megemlítette, hogy a hazáért, az életért, a szabadságért harcolnak, a halállal ne törődjenek, mert az mindegyikünk számára bizonytalan, ha pedig megfutamodnak, nincs mit várniok az ellenségtől. Ilyen szavakkal és sok mással lelkesítette a katonákat. Miután ezeket elmondotta, rendben elvezette a sereget oda, ahol a csatát meg kellett vívni.

De az ellenség serege sem készült kevésbé erre a dologra, és nem is kisebb bátorsággal. 50 000 fegyveresből álló seregük, rendben összetalálkozva haladt

előre. Mikor Rodbert herceg látta ezt a hatalmas, fenyegető hadat, ezer nehéz neustriai páncélossal csatlakozott az első vonalban Dalmatiushoz. Elől járt tehát Dalmatiusszal és az aquitánokkal. De a rablók légiói hosszú rendben terjeszkedtek ki, csatasorukat növekvő holdsarló alakúra formálták az ellenség fogadására. Azt akarták, hogy midőn nagy hévvel támad az ellenség, seregük körülfoghassa. Így azok, kik az arcvonal szélén vannak, az ellenség háta mögé kerülhessenek, s körülzárva, barmokként lemézárolhassák katonáit.

Ilyen módon felkészült mindkét rész, és mindkét sereg zászlókat vívén összecsapott. Rodbert és Dalmatius az aquitánokkal behatolnak a rablók légiói közé, és őket rögtön hátba is támadják a két szélen elhelyezkedett csapatok. De váratlanul következnek most a belgák is, és kegyetlen öldökléssel pusztítják azokat a rablókat, akik az övéiket hátba támadták. A neustriaiak is keményen beleavatkoznak. Ebben a kavarodásban azután, mikor a rablók által körülzárt aquitánok nagy fáradsággal futásra kényszerítik azokat, akikkel harcolnak, a belgák és neustriaiak beszorítják a szélekről odajött ellenséget, melyet most a visszaforduló aquitánok gyötörnek halálosan. A legyőzöttek tehát leteszik a fegyvert és nagy hangon könyörögnek életükért. Rodbert pedig kéri, hogy hagyják abba ezt a szörnyű mészárlást és azon fáradozik, hogy ezek megmeneküljenek. Hamarosan abbahagyta tehát a sereg az öldöklést, a sikeres győzelem nagy örömét élvezve. Miután lecsillapodott a zűrzavar, a herceg a gazdagabbaknak látszókat foglyul ejtette, a többinek meg a zálog joga alapján megengedte, hogy visszatérjen hajójához.

Miután így a győzelmet megszerezte, Rodbert a sereget feloszlatta, a foglyokat pedig Párizsba küldte. Mikor aziránt érdeklődött, vajon keresztények-e,

egyet sem talált közülük, aki ilyenféle valláshoz tartozott volna. Ezért hozzájuk küldte oktatásukra a tisztelendő presbitert és szerzetest, Martinust, akinek keze alatt keresztényekké lettek. Azok között, kik visszatértek a hajókhoz, vegyesen voltak keresztények és pogányok. Ezek is, miután a fent nevezett férfiútól oktatásban részesültek, visszakapván a hercegtől az adott zálogokat, az üdvözítő szentségekhez járultak.

Egy hadigép

Igen erős fatörzsekből lapos, ház alakú gépet készített, mely tizenkét ember befogadására volt alkalmas. Magassága megfelelt egy ember magasságának, falai hatalmas fatörzsekből voltak, tetejét meg kemény, egymásbafont ágakból készült kasok alkották. A gép belsejében négy kerék volt, hogy a benne rejtőzők azt a várig továbbíthassák. A teteje nem vízszintesen, hanem tetőszerűen, jobbra-balra lejtősen volt megépítve, hogy a hajított kövek könnyebben leessenek róla. Amint elkészült, tüstént harcosok bujtak belé, és a kerekeken a várig vitték azt. Midőn az ellenség a gépet a magasból sziklákkal akarta elnyomni, a mindenütt elhelyezett nyilasok a védőket szégyenteljesen elűzték. Amint a gépet a várhoz vitték, az a falat egy részen aláásta és kifordította. Mikor az ellenség látta, hogy ezen a résen milyen sok fegyveres tud behatolni, megrémült, lerakta a fegyverét és a király irgalmáért esedezett. A király tehát megakadályozta a további harcot, majdnem sértetlenül foglalta el a várat, kivéve azokat, akik a hadi tülekedésben megsebesültek. Ezután a várba, annak védelmére, saját embereit helyezte el.

Ennek* eltemetése után a király, noha még nem kötött békét a [normann] herceggel, nem fogván fel a képmutatók ármányait, magához vette Erluint és néhány másik hívét, és velük Rhodonumba [Rouen] tért vissza. Nem félt attól, hogy csak kevésszámú kísérettel időzzék ott, hiszen már megszokta ezt. A hercegnek az átszököttek által szított kétszínűsége, mely eddig csak lappangott, most, hogy kevés volt a király kísérete, jó alkalomra talált és nyilvánvalóvá lett. Mivel éppen alkalmas időben érkezett, Hagrold, Baiocassium [Bayeux) ura, követek útján meghívta a királyt. Ez meg, mivel nem gyanakodott és a meghívót hívének vélte, néhány emberével nyugodtan el is ment Baiocassiumba. A barbár meg, észrevévén a katonai kíséret gyengeségét, nagyszámú fegyveressel megtámadta a vigyázatlan királyt. Csatlósainak egy része megsebesült, másik része elesett, és így a király kénytelen volt elmenekülni. Hagrold talán el is fogta volna őt, ha a később megölt fegyverhordozója ellenállásával valamelyest fel nem tartóztatja az üldözőket. A késleltetés révén azután a király gyors lován, úttalan-utakon vágtatva, egymagában Rhodonumba érkezett. Amint a városba ment, ennek polgárai fogták el, és tartották fogva azon a címen, hogy összeesküdött a baiocassiumiakkal . . .

A krónikás utazása

. . . Midőn nagy tanulnivágyással gyakran és sokat gondolkodtam Hippocratesnek a szabad tudományokra vonatkozó logikájáról, valamelyik. napon egy carnotumi [Chartres] lovasba ütköztem Remi

* Theotilo tours-i püspök.

[Reims] városában. Mikor megkérdeztem, ki és miféle, miért és honnan jött, azt felelte, hogy ő Heribrand carnotumi klerikus küldötte, és hogy Richerrel, Szent Remig szerzetesével akar beszélni. Minthogy azonnal ráismertem barátom nevére, és megértettem a követség okát, értésére adtam, hogy én vagyok az, akit keres. Megcsókoltam és nyugodt helyre mentünk. Hamarosan elővett egy levelet, amely az Aforizmák olvasására buzdított. Nagyon megörültem ennek, szereztem egy szolgát, és arra készültem, hogy a carnotumi lovassal Carnotumba utazzam. Mikor elindultam, apátomtól csupán egy igáslovat kaptam. Pénz, váltóruha és egyéb szükséges dolgok nélkül Orbatiumba [Orbais] érkeztem, e sok szeretettel teli helyre. Itt, felüdülve a D. apát úrral folytatott beszélgetéstől és az irántam tanúsított vendégszeretettől, másnap folytattam utamat egészen Meldisig [Meaux]. Amikor két kísérőmmel berkeken át kanyarogva ideértünk, nem hiányoztak a szerencsétlen események. Csalóka keresztutak miatt fölöslegesen hat leuga* kerülőt tettünk meg. Amint átmentünk Teuderich várán [Château-Thierry], a kevéssel előbb még táltosnak látszó ló kis szamaracskánál is lassúbbá vált. A nap már túl volt az útján, az égből szakadt az eső, napnyugta felé járt, mikor a vitéz táltos, melyet az utolsó erőfeszítés kimerített, a rajta ülő szolga lábai között összerogyott, és mintha villám sújtotta volna, hat mérföldnyire a várostól kimúlt. Csak azok foghatják fel, mekkora volt ekkor a zavar, az aggodalom, akik maguk is végigélték hasonló esetet, és akik hasonlóból hasonlóra tudnak következtetni. Az ilyen nagy utazáshoz nem szokott fiatal szolga egész testével kimerülten az elveszett lovon feküdt. Itt volt a

* Gall mérföld: 1500 római lépés.

poggyász, szállító állat nélkül. A zápor teljes erővel zuhogott, az eget felhők takarták. A lenyugvóban levő nap már sötétséggel fenyegetett. Nem hiányzott azonban e sok baj közepette az Isten tanácsa. Otthagytam a fiatal szolgát a poggyásszal, megmondtam neki, mit feleljen, ha kérdezik az arra járók, én meg egyedül, a carnotumi lovas kíséretében Meldisbe mentem. Alig látva ebben a világításban a hídra lépek. És amíg szorgosan nézegetek, újabb úti szerencsétlenségek szakadnak rám. Annyi és akkora lyukak voltak a hídon, hogy aznap még azok a polgárok sem mentek át rajta, akiknek kellett volna. A tettrekész carnotumi, aki jártas volt az utazásban, mindenfelé keresett valami kis hajócskát, de nem talált egyet sem. Visszajött tehát a veszedelmes hídhoz, és az égnek köszönhetjük, hogy a lovak épségben jutottak át rajta. Mert a lyukas részeken a lovak lába alá hol pajzsot tartott, hol deszkát rakott, hol meghajolva, hol felegyenesedve, hol járkálva, majd visszaszaladva, és szerencsésen át is jutott az én kíséretemben a lovakkal együtt. Már besötétedett, sűrű sötétség borította be a világot, amikor beléptem Szent Pharo bazilikájába, ahol a testvérek még a szeretet-italt készítették. Azon a napon ünnepi módon étkeztek, s a monostor pincemesterét vádolták, amiért ily későre maradt a szeretetpohár[13]. Testvérük gyanánt fogadtak, és kedves szóval, elegendő étellel tartottak. A carnotumi lovast a lovakkal visszaküldtem, hogy a híd veszélyeit újból átvészelve, az otthagyott ifjú szolgáért menjen. Az előbbi ügyességgel az át is kelt rajta. Bolyongva, a második éjjeli vigilia idején* oda érkezett. Sokszori kiabálás után is alig találta meg a fiút. Mikor felvévén a szolgát, a városhoz érkezett, látva a híd veszedel-

* Éjfél körül.

meit, melyek nagyságát már tapasztalatból ismerte, a fiúval és a lovakkal valakinek viskójába tért be. Egész nap étlenül voltak itt, éjjel pihentek, de nem ettek. Az egész éjjelt ébren töltöttem, és hogy mit gyötrődtem, csak azok tudják felfogni, akik kedveseik miatt kénytelenek voltak már egyszer virrasztani. Amint azonban a várva várt világosság megjött, nagy éhségtől űzve, korán megjelentek. Nekik is adtak ételt. A lovak is kaptak gabonát ocsúval. Elküldtem az apátnak a gyalogos fiút, és csak a carnotumi kíséretében, hamarosan Carnotumba érkeztem. Itt visszaküldtem a lovakat, és Meldis városából visszaküldtem a fiút. Miután ez visszatért, és én minden gondtól megszabadultam, Heribrand úrnál, ennél a nagy műveltségű és nagy tudású férfiúnál szorgalmasan tanulmányoztam Hippocrates aforizmáit. De mert ezekből csak a betegségek ismertetőjeleit tanultam meg, és mert nem elégedtem meg a betegségek puszta felismerésével, kértem tőle, hadd olvasom el azt a könyvet is, melynek címe: Hippocrates, Galenus és Suranus egyetértése. Ezt meg is kaptam, minthogy ezek a dolgok őelőtte, aki az erőtanban, gyógyszerészetben, botanikában és sebészetben nagy jártassággal bírt, ismeretlenek nem voltak.

JEGYZETEK

AZ ÚJ NÉPEK

[1] *Priscus:* bizánci rétor, a császár követeként járt Attila udvarában. Követségéről készült emlékiratai a hun király történetének legértékesebb forrásai közé tartoznak.

[2] (I.) *Alarik:* előbb a kelet-római, majd az itáliai római tartományokat pusztító nyugatgót király (396—410), ki már Afrikába készült, mikor hirtelen meghalt.

[3] *Ildikó:* Ildeco burgundi hercegnő, aki — talán — saját kezével vetett véget Attila életének, hogy népe pusztulását megbosszulja (453).

[4] *Piktek:* a brit sziget északi részén lakó kelták, a IV. században lettek végleg és teljesen úrrá a sziget déli, római részén is. Uralmuknak a VI. században az angolszászok vetettek véget.

[5] Paulinus római bencés 601-ben érkezett Angliába, és miután Edwint, York királyát (625—633) — kiről itt szó van — megkeresztelte, maga is Yorkban telepedett le, hol ettől kezdve a második angol érseki székhely van.

[6] *Nyugati szászok:* a hét angolszász királyság (Heptarchia) egyike: Wessex. Az angolszász hódítás befejezésétől a IX—X. században bekövetkezett ún. „dán" invázióig az angolszász királyságok állandó küzdelmet vívnak a szupremáciáért, melyet Northumbriától Mercia, attól pedig Wessex hódít el.

[7] Theuderich és I. Chlothar, I. Chlodwig fiai, atyjuk halála után a nekik jutott frank részkirályságokon uralkodtak.

[8] Tours-ban (Turonum) az ősi gall-római városban is telepedtek le germánok (frankok), kiknek megjelenése a barbár öntörvénykezés kegyetlen formáival ismertette meg Gregoriust, a város püspökét és a többi „rómait". Az ésszerűség és törvény uralmát lehetetlenné tette az is, hogy a bűnösöket hatalmas hűbéruraik védelemben részesítették.

[9] Akkoriban ki-ki a származása szerint illetékes törvény előírásai szerint járt el; a rómaiak a római, a frankok a száliai, a burgundok a burgund törvény szerint intézték jogi természetű ügyeiket.

[10] A gróf, algróf (vicecomes — vicomte), valamint a vicaris (viguier) még nem örökletes méltóságok, hanem adminisztratív

tisztségek. — *Centenarius:* a centenának (Hundertschaft) száz családból alakult ősi germán igazgatási és katonai egységnek a feje.

[11] A feudális zűrzavar teljes súllyal a parasztságra nehezedett. A hűbéri „rend" azonban még az önvédelem lehetőségétől is igyekezett megfosztani az alsó néprétegeket. A gilda szó ebben a korban általában érdekvédelmi szervezetet, szervezkedést jelent.

[12] *Henrik:* Franken tartomány grófja, az austrasiai sereg vezére.

[13] A németek Elbán túli terjeszkedését a feudalizmus őrhelyeinek, váraknak és városoknak, de előbb még püspökségeknek alapítása is kísérte. A merseburgi alapítás, miről itt szó van, I. Ottó nevéhez fűződik.

[14] A dánok meghódítása és egyidejű megtérítése mutatja, hogy mennyire egyet jelentett „Krisztus igája" és a birodalom igája.— *Cnuto:* Kanut (1014—1035) dán király.

[15] Avaroknak nevezi a magyarokat, a karoling-kortól érvényes elnevezéssel illetve Pannónia új lakóit. — Az augsburgi csata (955. augusztus 9—10) az egyik utolsó hullám, a magyar kalandozások megtörését jelentette. Ezt az eseményt Thietmar jelentőségének megfelelően, de természetes elfogultsággal mondja el.

[16] *Konrád:* Lotharingia hercege volt (944—953), 955-ben halt meg; már az Árpád-korban lejegyzett monda azt állítja róla, hogy Lehel vezér a kürtjével vágta agyon.

[17] Udalrich (Ulrik) augsburgi püspökről van szó, aki akkor a körülzárt városban tartózkodott. Thietmar tehát nyilván tévesen szerepelteti.

[18] Az Elbán-túli szlávok szövetségét a feudális központi hatalom ellen lázadozó hűbéresek is igénybeveszik. — *Wigmann:* szász gróf; — *Ekbert:* Wigmann fivére, az „Egyszemű"; — *Nacco és Stoigneus:* szláv törzsfők; — *Herimann:* szász herceg (+ 973).

[19] *Wlodemir:* I. Vladimir (980—1015); felesége, Anna, II. Romanos bizánci császár lánya.

[20] A fiúk neve: Jaroszláv, Borisz, Szvatopluk. Az utóbbi azonban csak unokaöccse és nevelt fia volt Vladimirnak. — *Bolizláv:* Boleszlav (Boleszló) lengyel herceg (992—1025).

A FRANKOK GALLIÁBAN

[1] *Gerbert d'Aurillac:* a későbbi II. Szilveszter pápa (999—1003), Richter krónikájának elkezdésekor még Reims érseke. — A szemelvényben szereplő két pap: *Hinkmar:* reimsi érsek (845—882) Kopasz Károly tanácsadója, a nyugati frank állami és egyházi önállóság harcosa Német Lajos és Róma ellenében. — *Flodoard* a reimsi egyház levéltárosa (894—966). Műve, amelyre Richer hivatkozik, az *Annales*, értékes forrásanyagra támaszkodik, de homályos stílusa miatt nagyobb olvasottságra sohasem tett szert.

[2] *„Nagyhajú" (torrens):* a frank királyok hatalmának jele volt a hullámzó hosszú haj, a nemzetségi származás szimbóluma, melynek mágikus erőt tulajdonítottak.

[3] A „pápa" cím ekkor még nem csupán Róma főpapját illette meg, hanem általában a püspököket.

[4] A követek Tours-ban, Szent Mártonnak, a frankok védőszentjének városában találták Chlodwigot. A szent védettjeinek gondolkozásáról is tájékoztat a krónikás.

[5] A „kölni király" a Rajna középső és alsó folyásánál letelepült ripuári frankokon uralkodott.

[6] Aquitániában ekkor még a nyugati gótok uralkodtak.

[7] *Saedulius Scottus:* keresztény költő, az V. század közepén élt, tehát Gergely és Chilperich idősebb kortársa.

[8] *Praetextatus:* Rouen érseke (550—586), Chilperich ellenlábasa, ki ezért árulással vádolta és száműzte. Később visszakerült ugyan érseki székébe, de hamarosan Chilperich özvegye (Fredegunda) bosszújának esett áldozatul.

[9] A kelta térítő szerzetesek európai vándorlását a skótok zarándokútjának nevezték. Ennek kezdetein áll Kolumbánnak, a kelta szerzetesség legnagyobb tekintélyének alakja, aki 590-ben szállt partra Normandiában. A krónikás a frank király és a kelta apát viszonyát mutatja be. Az események időpontja: 609.

[10] A király felhívása a főnemesekhez csak tartalmilag lehet hiteles. Megformálása a XII. századi francia lovagvilág fogalmai szerint és kifejezéseivel történt.

[11] *Eligius:* Noyon püspöke (640—659), előzőleg ötvös, pénzverőmester, II. Chlothar és I. Dagobert tanácsadója.

[12] *Ebroin* (656—681): Neustria, a nyugati frank királyság udvarnagya, a frank egység megvalósítására törekedett, az előrehaladó feudalizációval növekvő anarchia leküzdése érdekében is. Austrasia és Burgundia ellenállásán törtek meg szándékai. Ezt az ellenállást a karolingok őse, I. Pippin szervezte. A karoling-párti krónikás ellenszenve ezzel magyarázható. Ellenfele a következő szemelvényben említett Leodegar autuni püspök (+ 679).

[13] Heristalli Pippin austrasiai, azaz keleti frank udvarnagy Trétrynél legyőzte ellenfeleit, és a frankok országát az egység és a nyugalom útjára vezette (687—712). A tényleges királyi hatalom birtokában is megmaradt udvarnagynak.

[14] Martel Károllyal az újabb frank egység megvalósítója, az új nyugati birodalom megalapozója lép színre. Egyúttal az arabok elleni sorsdöntő győzelmek szerzője is.

[15] Martel Károly, hogy tervei megvalósításához pénzt szerezzen, az egyházi vagyont sem kímélte. Az egyháztól elvett földek szolgáltatták a beneficiumként (hűbérként) adományozott birtokok alapját.

NAGY KÁROLY ÉS BIRODALMA

[1] A XII. századi összefoglalás ismét a lovagok nyelvének kifejezésével él. Nyilván általában csak szórakoztató olvasmányt kell érteni.

[2] *Hinalarabi:* Soliman el Arabi, Barcelona arab kormányzója, ki frank hűbérben akart a tartomány urává lenni.

[3] Az ún. *acclamatió*nak, a nép felkiáltással kifejezett hozzájárulásának emlékezetéül szolgált ez az ünnepélyes jókívánság, még akkor is, mikor a trónralépés már korántsem a nép akaratából történt. Károly voltaképpen ez üdvözlés után lett császár.

[4] A krónikás perzsa királya, kit Áronnak nevez, Harun al Rasid, a bagdadi kalifa volt. Több éves küzdelem után adófizetésre kényszerítette Bizáncot (798), és így értékes szövetségesül kínálkozott Károly számára.

[5] Szászország valóban a keleti frank terület egész hosszában terült el az Alsó-Elbától a Bajor Erdőig. Szélességben azonban a kiterjedése bizonytalan volt, mert az Elbán túl hatalmas szláv településekkel érintkezett. — Az ugyanebben a mondatban említett két Pannónia (Alsó és Felső): Alsó-Ausztria és Dunántúl. Dácia, azaz Erdély tévesen került az eredeti szövegbe.

[6] Ingelnheim (ma Unter-Ingelnheim) Rheinhessen tartományban, Nagy Károly állítólagos születési helyén, a császár által 768—774 között épített palota. 1468-ban pusztult el a rajnai palotagróf és Adolf mainzi érsek közötti háborúban.

[7] A bibliai jeleneteket feltüntető faliképek sorozata a „biblia pauperum"-ra, az írástudatlanok, a szegények bibliájára emlékeztet.

[8] *Ninos:* Babilónia hatalmának megalapozója, Ninive mondai építője. Sok és kegyetlen hadjáratban verte le a szomszéd népeket. I. e. 2300—2200 között élt. — *Cyrus, Kyros:* az Óperzsa Birodalom megalapítója (i. e. 558—529). Történetét a görög történetíró, Xenophon a *Kyropaideiá*ban mondja el. Hérodotos pedig arról tudósít, hogy 529-ben, a massagéták elleni hadjáratban esett el, és Tomyris, e nép királynője, levágott fejét vérrel telt tömlőbe dobatta, hogy vérszomját így csillapítsa. — *Phalaris:* Akrogas (Girgenti) szicíliai város tyrannosa (i. e. VI. század).

[9] Harald az első dán király, aki 826-ban Mainzban megkeresztelkedett. Ingelnheimi tartózkodásának ez volt az oka.

[10] Szent Gallent a kontinensre vándorolt kelta szerzetesek alapították 613-ban, a nevével is eredetét (Gallus-gáel-kelta) jelző Gál vezetése alatt. Egyik utódja, Othmar apát, a bencés regulát vezette be a monostorban, s ezért Szent Gallen második alapítójaként tisztelték.

[11] *Rathpert:* Szent Gallen iskolájának vezetője, a *Casus S. Galli*, az apátság krónikájának elkezdője és szorgalmas írója élete utolsó éveiig, 883-ig (meghalt 884 után).

[12] Rollo, a norvégiai Möréből származó „északi ember", később feleségül vett egy frank királyleányt, és megkeresztelkedvén a Rodbert nevet nyerte. A szemelvény első mondatának élén szereplő Rodbert: Bátor Róbert, Párizs grófja.

[13] A Nagyböjt közepén, húsvét előtt volt ez szokásban a franciáknál csütörtöki napon (jeudi gras). Richer utazása évében: március 18.

A SZÖVEGBEN GYAKRABBAN ELŐFORDULÓ NEVEK ÉS FOGALMAK

Alemannok, Alemannia: a mai Württemberg, Elzász és Észak-Svájc területén megtelepedett germán törzs (svábok) és települési területe.

Aquitania: Franciaország délnyugati része, melyet ma Languedocnak mondanak, a Loire és a Rhône völgye között.

Austrasia: a frank birodalom keleti fele, nagyjából Alemannia, a Rajna-vidék és Westfalen, valamint a keleti frank terület, a bajor és az osztrák földekkel: a mai Németország és Ausztria. Austrasia területén a szabad frank lakosság az általános, a neustriai rész nagybirtokosaival szemben itt jelentős középbirtokos réteg fejlődött ki, amelyből a karolingok első vazallusai és fő támogatói kerültek ki.

Benevento (Beneventum): a Dél-Itáliába vándorolt longobardok által létesített hercegség, mely ezek kezén maradt a szaracén, illetőleg normann hódításig (X. és XI. sz.).

Britannia, a kisebb: a mai Bretagne, nevét a nagy Britanniában élőkkel közös származású brit-breton lakosairól kapta.

Brunhilda (Brunchildis): Athanagild nyugatgót király leánya, I. Sigebert austrasiai király felesége. Mikor nővérét, Galswinthát megölte a férje, I. Chilperich neustriai király (ágyasának, Fredegundának biztatására), férjével és sógoraival háborút indíttatott Chilperich ellen. Ebben a küzdelemben I. Sigebert életét vesztette, ő pedig fogságba került. Chilperich fia, Merovech, vette feleségül az özvegyet, de röviddel a nász után Fredegunda üldözései elől a halálba menekült. Brunhilda Chilperich halála után tért vissza Austrasiába, és fiának Childebertnek halála után unokái (Theuderich és Theudebert) nevében uralkodott, a krónikák elmondják miként...

Burgundia: a burgundok germán törzse által birtokba vett területek Kelet-Galliában: a mai Bourgogne, Franche-Comté, Dauphiné, Savoya, Francia-Svájc, Provence és időnként Piemont, valamint a IX. századtól Lombardia is. Az első nagy meroving osztozkodáskor Chlothar Guntram nevű fiának birtokába került (561).

Későbbi sorsa igen változatos; a sokféle terület változás után még a XV. századig szerepel mint hercegség.

Childebert: a) I. Childebert (511—558) Chlodwig és Chlothild fia, testvérével, I. Chlotharral osztozott az egész meroving örökségen. b) II. Childebert (575—596), I. Sigebert fia, nagybátyja — Guntram — halála után ennek burgundi királyságát is örökölte. Utána fiai, II. Theuderich és II. Theudebert következtek, anyja, Brunhilda gyámsága alatt.

Childerich: a) I. Childerich (457—481), Merovech frank királynak, a merovingok ősének fia, Chlodwig apja. b) II. Childerich (660—673), II. Chlodwig fia, Austrasia királya, kinek sikerült még egyszer rövid időre egyesíteni a merovingok birodalmát. c) III. Childerich (743—751), az utolsó meroving, akit kis Pippin megfosztott trónjától, és Sithiu (St. Omer) kolostorába küldött.

Chilperich: a) I. Chilperich (561—584), I. Chlothar fia, kinek jellemzését Tours-i Gergely históriájában olvassuk, csak nehezen jutott egész Neustria birtokába, főként Fredegunda segítségével. b) II. Chilperich (715—720), II. Childerich fia, akit a hatalmas udvarnagy, Martel Károly, Vincynél legyőzött.

Chlodwig (Chlodovaeus): a) I. Childerich fia, a merovingok frank királyságának megalapítója (481—511). b) III. Chlodwig (691—695), III. Theuderich fia, kinek nevében már Heristalli Pippin udvarnagy uralkodott...

Chlothar: frank királyok a meroving házból: a) I. Chlothar, I. Chlodwig fia, Soissons (541—558), majd az egész frank terület királya (558—561). b) II. Chlothar (613—628), I. Chilperich és Fredegunda fia, 584-től Neustria királya. c) III. Chlothar (655—660), 660—678-ig csak Neustria ura. d) IV. Chlothar (717—720) Austrasia névleges királya Martel Károly idejében.

Dagobert: a) I. Dagobert, II. Chlothar fia, 622-től Austrasia, utána az összes frankok királya (629—638). b) II. Dagobert (676—679), Heristalli Pippin ölette meg. c) III. Dagobert (711—715), Austrasia gyermekkirálya.

Fredegunda: I. Chilperich házastársa, állítólag rabszolgasorból emelkedett a király mellé.

Gallia: e néven a mai Franciaországot, Belgiumot, Nyugat-Svájcot és Németország Rajna-balparti részét kell értenünk.

Gergely nevű pápák: a) I. Gergely (590—604), b) III.Gergely (731—741), c) IV. Gergely (827—844).

Gróf: krónikáink korában általában még nem örökletes főnemesi cím, hanem hivatali (rendszerint közigazgatási) rang. Ugyanis kezdetben a királyi kíséret tagjai jutnak a területi igazgatás élére, 614-től kezdve az adott terület leggazdagabb birtokosai, és ezzel megnyílik az út az örökös grófság kialakulásához. Ezek a földbirtokosok a maguk számára biztosítják a vidéki kormányzást a központi hatalom rovására és veszélyeztetésére.

Henrik: a) I. vagy Madarász (Szász) Henrik német császár (919—936). b) II. (Szent) Henrik császár (1002—1024). A következők már a sváb (Hohenstaufen) dinasztiából: c) III. Henrik (1039—1056), d) IV. Henrik (1056—1106), e) V. Henrik (1106—1125).

Hugo: az Ile de France hercege, IV. Lajos helyett ténylegesen ő uralkodott, és a királyt a normann herceg és Vermandois grófja segítségével el is fogatta Rouenban. Meghalt 956-ban.

Karlmann: a) Martel Károly fia, Kis Pippin testvére, Austrasiát kormányozta egy ideig, meghalt mint szerzetes 754-ben. b) Kis Pippin fiatalabb fia, Nagy Károly testvére és uralkodótársa, meghalt 771-ben. c) Német Lajos fia, bajor herceg és itáliai király, meghalt 880-ban.

Karolingok: Austrasiában jelentkeznek először, és ez marad mindig szűkebb hazájuk. Ősük Arnulf, Metz püspöke (612—627), kinek fia, Ansegisil már kísérletet tehetett a maior domus tisztségének megszerzésére. A család hatalmát azonban Ansegisil fia, Heristalli Pippin, és unokája, Martel Károly alapította meg.

Károly: a) Martel Károly (714—741), a „Kalapács", Heristalli Pippin udvarnagy fia, maga is maior domus IV. Chlothar és IV. Theuderich meroving árnyékkirályok idején: az utóbbi halála után már egyedül uralkodott, és a karolingok családi hatalmának megalapítója lett. b) I. vagy Nagy Károly, az előbbi unokája, Kis Pippin idősebb fia, a nyugati császárság visszaállítója. 768—771 közt öccsével, Karlmann-nal, ennek halála után egyedül uralkodott, 814. jan. 28-ig; 800-ban koronázta császárrá III. Leo. c) II. (Kopasz) Károly, Jámbor Lajos fia a Welf Judithtal kötött második házasságból. Atyja már 838-ban megkoronáztatta; 877-ig uralkodott a mai Franciaországnak hozzávetőlegesen megfelelő karoling részbirodalomban. d) III. (Vastag) Károly, Német Lajos fia, testvéreinek halála után a karoling örökség német részeinek uralkodója 887-ig (881-től császár). Mikor tehetetlensége és betegsége miatt trónjától megfosztották, unokaöccse, Arnulf lépett helyébe. Károly a következő évben meghalt. e) III. (Együgyű) Károly (898—927), az utolsó nyugatfrank karoling. A hatalmas Odo gróf helyezte trónra, és egy másik hatalmas feudális úr, Hugo (Vermandois grófja) fogságában halt meg.

Keleti frankok: a Rajnán túl élő frankok törzse, a mai Hessen-Franken, és részben a bajor Pfalz területén.

Konrád: a) I. Konrád (911—918) német király, Gyermek Lajos halála után az első nem karoling uralkodó a Birodalom keleti részein. b) Vörös Konrád, Lotharingia hercege, aki 955-ben Augsburgnál, a magyarok elleni csatában esett el. c) II. Konrád (1024—1039), d) III. Konrád (1039—1052), e) IV. Konrád (1250 — 1254).

Lajos: a) I. (Jámbor) Lajos (814—840), Nagy Károly fia és első örököse, már atyja életében Aquitania királya, majd császár. b) II. Lajos (844—875), Lothar fia, Itália királya, majd császár. c) Német Lajos (830—876), Jámbor Lajos harmadik fia. A különböző osztozkodások után végül a keleti részbirodalom uralkodója. d) III. Lajos (876—882), az előbbi fia és utóda.

Lothar: a) I. Lothar német-római császár, Jámbor Lajos idősebb fia, már atyja életében (817-től) társcsászár, 840-től császár, de csupán Itáliának, Burgundiának és annak a keskeny területnek birtokosa, mely a Rajna felső folyásától a balparton az Északi-tengerig terjed. 855-ben halt meg a prümi apátságban, miután

birtokait fiai között fe osztotta. b) II. Lothar (855—869), az előbbi második fia; az osztozkodásnál neki jutott az a terület, amelyet róla neveztek el Lotharingiának.

Merovingok: a Galliát meghódító frankok uralkodóháza (481—751). Nevét első őséről Merovechtől (Merovig, Merwig, Merovaeus), Chlodio frank király fiától vette.

Neustria: a frank birodalom nyugati része; a mai Franciaország nyugati részeinek felel meg.

Obodriták (Abodriták): a mai Mecklenburg területén lakó szláv törzs.

Odo: Párizs grófja, Bátor Róbert fia, aki a normannok elleni küzdelmet és védelmet szervezte. Vastag Károly letétele után nyugatfrank királlyá választották (887—898).

Ottó: a) I. (Nagy) Ottó, német-római császár (936—973). b) II. Ottó (973—983), az előbbi fia. c) III. Ottó (983—1002), Nagy Ottó unokája. d) IV. Ottó (1209—1218), Henrik braunschweigi herceg fia, Hohenstaufen Fülöp ellenkirálya, majd császár.

Pippin: a) Heristalli Pippin a Karolingok családi hatalmának első megalapozója. A Tétry mellett vívott csatában megszerezte az udvarnagyi méltóságot mindkét frank királyságban, Austrasiában és Neustriában is. Mint „a frankok vezére és fejedelme" uralkodott most már ténylegesen, a meroving árnyékkirályok (Theuderich, III. Chlodwig, III. Childebert, III. Dagobert) helyett. 714-ben halt meg. b) Kis Pippin, Martel Károly fia. Eleinte ő is csak udvarnagy, de az utolsó meroving, III. Childerich letétele után már név szerint is király (751—768). c) Pippin, Itália királya, Nagy Károly második fia, meghalt 810-ben. d) Pippin, Aquitania királya, Jámbor Lajos fia (814—838).

Theuderich: a) I. Theuderich (511—533), Austrasia királya. b) II. Theuderich, 596-tól Burgundia, majd Austrasia királya (612—613).

Theudebert: a) I. Theudebert (534—548), Austrasia királya. b) II. Theudebert (596—612), Austrasia királya, II. Childebert fia.

Udvarnagy: „maior domus", a késő-római nagy latifundiumok gazdasági ügyeinek intézője; a lényegében földbirtokainak gazdasági túlsúlyán nyugvó frank monarchia igazgatási ügyeinek irányítója. A frank részkirályságok mindegyikének külön maior domusa volt. Az udvarnagy kezdetben a királyi kíséret feje, majd a nagybirtokosság képviselője a királysággal szemben, végül a hatalom birtokában a központosítás képviselője.

TARTALOM

60/28162. Franklin-nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi u. 28.
Kiadja a Gondolat, a TIT kiadója
Felelős kiadó: a Gondolat Kiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Nagy Géza
Műszaki vezető: Löblin Imre
Műszaki szerkesztő: Kende Frigyes
A borítót Katay Béla tervezte
Megjelent: 2500 példányban
Terjedelem: 9 1/4 (A/5) ív + 6 old. képmelléklet
Ez a könyv az MSZ 5601-59
és 5602-55 Á szabványok szerint készült